

АНКАР ОБЩЖОН
Дрлуклар

Ҳажвия,
Ҳантомајар

Тошкент
„Ёш гвардия“
1990ч.

0 — 14

ОБИДЖОН, АНВАР.

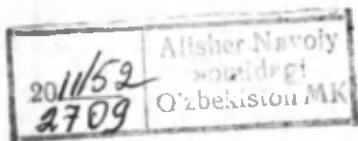
Дардингни стадионда айт: Хажвиявий ҳикоялар.— Т.: Ёш гвардия, 1990.— 208б.

Шарқнинг бир доно ҳукмдори «мен халқнинг қаҳридан кўри мазахлашларидан кунроқ кўрқаман», деган экан. Беаёв мас-хараловчи кулги жамиятимиздаги турли нуқсонларни йўқотишда бизга кўмаклашувчи қудратли кучдир. Бундан ташқари, дардни кўпинча кулги билан енгизишга ўрганган сабри метин ўзбек дилни яшнатувчи қангомаларга ҳам азалдан ўта ташна.

Анвар Обиджон ушбу китобга жамлаган асарларида халқнинг ана шу икки хислатини чуқур ҳис қилгани яққол сезилиб туради.

Абиджан, Анвар. Земляне: Юмористические рассказы.

Ўз2

470257020—45
A _____ 19—90
356(04)—90
ISBN 5—633—00398—5

© Анвар Обиджон. Ерликлар, 1990

ПОДР.

Παροικισμός στα γαλλικά αίθρια *

МАДАНИЙ ЗҶУРАВОНЛИК

Ҳушёрхонага тушмаслигим ҳам мумкин эди, тил қурғур панд берди. Йўл четида гаплашиб турган иккита милисани кўриб, мен учун гўё вақтнинг аҳамияти бордек, соат неча бўлганини сўрадим. Ун икки, деб бепарво жавоб қилди биттаси. «Тупги ўн иккими, кундузгими?» деганимдан кейин улар менга алоҳида эътибор билан тикилишди. Бир пайт қарабсиаки, икки қўлтиқда икки тирковуч билан оёгим ерга тегмай кетиб боряпман. Энди буёғи — «Фаргона тонг отгунча...»

Бахтимга ҳушёрхонадаги сув қувурлари таъмирланаётган экан, мени чўмилтириб ўтирмасдан, тўғри ётоққа олиб киришди. Навбатчи: «Анови олтинчи караватга ағдарил», деб четдаги бўш жойни кўрсатди.

— Мўмай иштараф олишни биласанлар, — деб навбатчига зарда қилдим мен. — Алоҳида хона беринглар.

Навбатчи индамасдан ташқарига чиқиб, эшикни шарақлатиб ёпди. Тўртинчи каравотдаги мешқориннинг хуррагидан қулоқ батанг бўлганича гандираклар бориб, ўзимни каравотга ташладим. Шу пайт биқинимдаги бешинчи каравотдан момақалди роқдек овоз янгради:

— Ҳов, умрингда кўрна кўрганмисан? Оёқни ёстиққа узатдинг-ку, палид.

Чап кўзимни қия очиб қарасам, районимизнинг энг обрўли пиёнистаси Юнус-градус рўпарамда ёнбошлаб ётибди, кайфим ёзилиб кетди. Гавдамни аранг кўтариб, илжайганимча унга қўл чўздим. У кафтимни қаттиқ тутамлаб, кутилмаганда мени ўзига тортди.

— Кечадан бери бошоғриққа даво тополмай ётибман, — деди у ёқамдан гижимлаб. — Қани оғизни оч, хидлаб бир хуморбости қилайлик.

Юнус-градус булғор қалампирига ўхшаш бурнини оғзимга тиққудек бўлиб, устма-уст чуқур нафас олди. Ҳар нафас олганда чехраси бир шамдан ёришиб борди. Ниҳоят ёқамни қўйиб юбориб, ҳузур қилганича пича сархушнамо тебраниб турди.

— Ох, ох, ох! Свежий экансан!

— Охирги юз элликтани отганимга ҳали ярим соат бўлгани йўқ, — дея фахрланиб жавоб қилдим мен.

Яна нимадир демоқчи эдим, тўртинчи каравотдаги хурракбоз уйқусираб, эрсак-терсак алжирашга тушди:

— Алдама! Биламан, ўйнашинг бор! Ё бир сўм бер, ё уч талоқсан!

Юнус-градуснинг қўллари асабий титраб, тишлари гижирлади. Оғир гавдасини бесўнақай юмалятиб, нариги ёққа ўгирилди-да, хурракбознинг курагини мўлжаллаб мушт туширди.

— Мана сенга «уч талоқ!»

Хурракбоз қашқирнамо чўзиқ гингшиб қўйди-ю, уйгонмади. Мен фурсатдан фойдаланиб, секингина кўрпа орасига кирдим, «балодан ҳазар», дея бошимни буркаб олдим. Юнус-градус бир зум ўзича ғудраниб ётди, кейин қироат билан шеър ўқишга тутинди:

Жаннатда ҳам хуру ҳам май бўлармиш,
Ҳаммаси мўл-кўлу мўмай бўлармиш.
Биз маю маъшукни севсак арзийди,
Чунки оқибат ҳам шундай бўлармиш..

Сўнг у каравотимни қаттиқ тепиб, дагадага билан сўради:

— Ҳов, палид! Буни ким ёзганини биласанми?

Индамай ётганимдан жаҳлланиб, каравотимни энди ағдаргудек қилиб тепди:

— Билмайсанми? Шундай машҳур шоирни-я?!

«Машҳур шоир» деганини эшитиб, тезда ўзимни ўнглаб олдим.

— Нега билмас эканман, — дея кўрпамдан дадил бош чиқардим мен. — Эркин Воҳидов ёзган.

Шундай дея, «...кўкси осмо-о-н ўзбеги-и-и-м», деб хониш қила бошлаган эдим, у узалиб туриб гарданимга мушт туширди.

— Мана сенга ўзбегинг!

Кейин: «Умар Ҳайёмдек зотни билмасанг, ичиб нима қиласан, палид», деб бўралай кетди.

Бекордан-бекор калтак ейиш менга жуда алам қилди. Ҳеч бўлмаганда эллик граммни талашиб ёқалашсанг бошқа гап. Ўргилдим сендақа олимдан! Ҳайёмовлар билан нима ишим бор? Мендан райондаги буфетчиларни сўра...

— Сен-чи? — энди тўртинчи каравотдаги хуррак-

бозни туртиб уйғотди Юнус-градус. — Умар Ҳайёмни биласанми?

Хурракбоз «ҳм-м, ғм-м», дея пича алахсираб тургач, қатъий бош тебрлатди:

— Йўқ! Бу ерга кўп тушганман, аммо-лекин Умар деган билан ётмаганман.

— Мана сенга Умар!

Юнус-градус хурракбозни бир зарбдаёқ каравотга михлади.

— Чаласаводлар! Маданиятсиз палидлар! — Юнус-градуснинг фиғони фалакка чиқиб, ўрнидан туриб кетди, хонада уёқдан-буёққа юра бошлади. — Умар Ҳайёмни билмаган кўр бўлади! Кўрсан иккаланг! Кўрсан! Ё ёлғонми?!

— Кўрман, — дея шумшайиб боқди хурракбоз.

— Тўғри, кўрман, — дедим мен ҳам чақчайиб туриб.

— Мана ҳозир кўзингни очаман! — деб қаршимга келиб ёнбошлади Юнус-градус. — Қани, Умар Ҳайёмнинг кимлигини топмай кўр-чи? Сени бари бир маданиятли қилмасдан қўймайман!

— Яна зўравонликми? Намунча хўрлайсизлар? — дея туйқус йиғлаб юбордим мен. — На гашқарида кун беришади, на ичкарида. Қани ҳақиқат?

Юнус-градус полдаги маймоқ ботинкасини олиб, аямасдан бетимга урди:

— Мана сенга ҳақиқат!

Кўзим олдида ўт чақнаб, увиллаб юбордим. Пешонамнинг пошнадаги нагал теккан жойидан шириллаб қон оқа бошлади. Қичқириқни эшитиб хонага кириб келган навбатчи нима бўлганини суриштирди.

— Пешонам-ку ўзи шўр эди, — дедим мен. — Ҳақиқатни талаб қилсам, баттардан пачоқлашди.

— Ким урди ўзи? Нима билан урди?

— Мажбурий маданиятнинг дастидан дод! — деб бақирдим мен. — Маймоқ ҳақиқатдан дод!

— Бас қилинг, гражданин! — дея пўписани бошлади навбатчи. — Нималар деб валдираялсиз? Қанақа ҳақиқат?

Тўртинчи каравотдаги хурракбоз тиржайиб туриб менинг ўрнимга жавоб қилди:

— Ве-ҳа-ҳа... Маймоқ ҳақиқат! Нағалиям бор!

МИНГ СЌМЛИҚ ПЌСТАК

Хотинининг яна жағи очилди-ю, юрагига санчиқ кирган Шавлаев ҳар сафаргидек кўчага қочиб қутулди, яйловга қўйворилган қирчангидек бош кўтармай, сангдиранглаб бораверди. Бир пайт, туйқус бошланган гала-ғовурдан сесканиб кетиб бундоқ қарасаки, кинотеатр биқинидаги хиёбонда турибди. Кинохонанинг тўғонни эслатувчи ланг очиқ эшигидан тошиб чиқаётган томошабинлар майдонга дарёдай ёйилиб боришяпти.

Шавлаев ғарқ бўлишдан чўчигандек беихтиёр киоска сари четланаётганида, нарироқдаги каттакон афишага кўзи тушиб, бирдан афти бужмайди, таъби баттардан тирриқлашди. Шахсий ҳужжатида мулзамлик тамғаси каби бўртиб турувчи...» қаттиқ ҳайфсан берилсин», деган қора сиёҳли ёзув кўз ўнгидан чағирилондек сирғалиб ўтди.

— Товламачилар! Фирибгарлар!

Собиқ амалдорлардан эканлиги пўрим ва силлиқсочлиги-ю, бекорчи ўспиринларга қўшилиб кундузги сеансда ўралашиб юрганидан сезилиб турган ғўдаша киши ғудранганча келиб, киоскадан сиёсий газеталар харид қилди. Сўнг тақирбош шеригига юзланди.

— Назорат бўшашиб кетди, — негадир қўлидаги газетанинг биринчи бетига бармоғини бигиз қилиб туриб, гапирди у. — Давлат маблағини аямай совуришяпти. Шуям киноми? Бир пулга арзимамайди! Бир пулга!

«Нима? Бир пулга арзимамайди?» Шавлаевнинг тўсатдан зардаси қайнади, чидаб туролмади.

— Ҳей, оғайни чалиш, оғизга қараб гапиринг! Бу кинода ишлатилган битта пўстакнинг ўзи минг сўм туради.

— Минг сўм?! Битта пўстаг-а?!

...Киностудия бухгалтери ҳам пўстакнинг нархини эшитиб, худди шу алфозга тушувди, яъни кўзлари косасидан отилиб чиққудек бўлиб, айнан юқоридаги жумлани чинқириқ аралаш айтган эди. Сабабини суриштирмай туриб, намунча ваҳима қилавераркин бу одамлар?

Бухгалтер қатъий тарзда талаб қилгач, ўша куни зудлик билан қасаба союз ташкилотининг йиғилиши чақирилди. Тўпланганлар қисқа ахборотни эшитиб, тенгдан наъра тортиб юборишди.

— Минг сўм?! Битта пўстаг-а?!

Кейин, мажлис ёқалашувга айланиб кетишига оз қолди.

— Нима, бизни қалака қилгани тўнландингларми?

— Буёқда план ишқал бўп турибди, шу тобда ҳазил-мазаҳга бало борми?

— Ўртоқлар, ўртоқлар! Ё Шавлаев ақлдан озаган, ё бўлмаса, буғолтиримиз гирт маст.

Профком раиси мажлис аҳлини тартибга солгунча анча куйиб-пишди. Бунга қадар шўрлик Шавлиевни аллақачон бир овоздан жиннига чиқариб улгуришганди. Энди эса, осойишта бир кайфиятда воқеанинг сабабини суриштиришга ўтишди. Тавба! Ишни шундан бошлашса бўлмасмиди?

— Кейинги ана шу фильмга завхоз... кечирасизлар, културний айтганда алминистратор бўлдим у бошим галвадан чиқмай қолди, оғайни чалишлар, — дея сузилиб гап бошлади Шавлаев. — Бозорма бозор ҳақиллаб юриб, Фарғона босмачиларига уч юзта парнаша тўн топиб келсам, режиссёр шартта брак қилди. Бошида айтмадимки, босмачиларимизга олача беқасам кийдирамиз деб. Ундан кейин артилда ўтирволиб, қизилларга беш юзтадан ортиқ будённипка тиктирдим. Туркман полкига миллий қалпоқ ахтариб Ашхободга бордим... «қалпоқ бозори қайдадур», деб. Охири, «махсим» деган пулемётниям ўзим ясаб бердим, ўзим. Печкани карнайидан ясадим...

— Студиядаги пулемётлар-чи? — унинг сўзини бўлди ёш актёр.

— Киноларимизнинг ярмидан кўпида босмачилар минан уришаверганингдан кейин, сенларга қурол етказиб бўларканми?

— Шавлаев, — профком раиси қаламни столга тиқиллатиб, босиқ оҳангда сўз қистирди, — жуда ўтлаб кетяпмиз.

— Гапниям чандир қилвордилар-ку, — дея луқма ташлади кекса монтажчи.

Шавлаев бурнининг учидаги терларни сидириб ташлагач, кафтини рўмолчага артди.

— Югурасан, еласан, яна пайти келса раҳмат дейиш ўрнига сени талон-тарож қилишади, — деди у баттардан жиг-бийрони чиқиб. — Масалан, Қизилқумда бир пой ботинкамни каламуш поққос еб кетди. Уч юз сўмга тушдим, оғайни чалишлар!

— Пўстак минг сўм, ботинка уч юз, — қўлини шоп

қилганича сапчиб ўрнидан турди оператор йигит. — Бу қанақаси, ўртоқлар? Майнавозчилик эви билан-да.

Шавлаев аччиғланиб оёғи билан полни қаттиқ дўпиллатди:

— Охиригача эшитсанглар-чи, ахир! — оператор елка қисиб, индамай жойига ўтиргач, у бир тамшаниб олиб, давом этди. — Ўзим нима ғамда-ю, чет эллик савдогар ролида ўйнаётган артист «менда ортиқча ботинка бор, беш юз сўлжавой берасиз», деб тиржайди. Аввалига бошлаб бўраладим. Кейин қарасам, аҳвол чатоқ, айна саратон пайти, атроф саҳро, ер чўг бўлиб ётибди. Ярим кун савдолашиб, уни зўрга уч юз сўмга кўндирдим.

Ҳар жой-ҳар жойдан қиқир-қиқир кулги эшитила бошлади.

— Шавлаев, Шавлаев, — қаламни яна столга тикиллатди профком раиси. — Тағин ўтлаяпмиз.

— Пўстакка қайтайлик, пўстакка, — безовта қиёфада қатъий қилиб гапирди бухгалтер.

— Пўстакми?..

Шавлаев ечинишга ечиниб қўйиб, сувга тушишга юраги бетламаётган одамдек елкалари титраганича пича жимиб қолди. Ниҳоят, шалвираб туриб деди:

— Хуллас, режиссёр «пўстак топиб келасан», деб дўқ урди. Ўттизинчи йиллар эмаски, истаган хонадонингга кириб, қарзга пўстак сўрасанг. Режиссёрга шунни айтсам, «биронта новвоснинг териси бўлса бас, ўзимиз уни қуритиб пўстак қиламиз», деди. Хўжайиннинг гапи бизга қонун, минг сўмга новвос олиб, пўстини шилдик. Гўштни списат қилвориб, терини пўстакка айлантирдик, ҳаммасига ҳужжат бор, оғайни чалишлар.

...Асабий жавраниб тарқалаётган томошабинлардан бири Шавлаевнинг ҳақар қовушни эслатувчи туфлисини бамайлихотир эзиб ўтаётган пайтда унинг хаёли бўлинди-ю, тўсатдан эски тутқаноғи хуруж қилиб қолди:

— Хў, бола, кўтар шинпагингни! Оёгимдаги нарса уч юз сўмга келган-а!

Силлиқсоч киши бу сафар негадир ҳайратланмади, тақирбош шеригини елкасидан туртиб, у билан зимдан кўз уриштирди.

— Кетдик. Бунда озгина камроққа ўхшайди.

Тақирбош бир-икки қадам юриб-юрмаёқ, бидирлашни бошлаб юборди.

— Э-э, одамзотни билиб бўлмас экан. Қаранг, кўри-

нишидан соппа-соғ дейсиз. Мен галварс, пўстакни минг сўм деса, оғзим очилганича ишониб ўтирибман-а... хих-хих-хи...

— Сиз-ку энди... Мени айтмайсизми!

— Хих-хих-хи, хих-хих-хи...

1986

XX АСР ТАЛОНЧИЛИГИ

Шаҳри азимнинг милицияси оёққа турди. Жиноят қидирув бўлими отпусадаги ходимларини шошилишча қачириб олди. Милиция мактаби талабалари ҳисобига кучайтирилган автоинспекторлар жамики йўл ва йўлсимон жойлар устидан назорат ўрнатди. Дружиначиларга пахтавон ўқли қуроллар берилиб, вокзаллар, аэропортлар, бозор-гузарларга тарқатилди. Дала-дашт, кўл-дарё зоналарини кузатиш овчилар ва балиқчилар жамияти аъзоларининг зиммасига юкланди. Чет эл саёҳатида юрган тажрибали изқувар Мастонов Австралиядан, халқаро мусобақада қатнашаётган таърифи исковуч Борька эса Жакартадан қайтариб келинди.

Мастонов одатдагидек ишни бир чеккадан, омбор қоровулини тергов қилишдан бошлади.

— Ҳовлиқилмасин, отахон, — дея қоровулнинг ҳаяжонини босишга тиришди у. — Чуқур ўйлаб кўрилиб, аниқ-аниқ жавоб қилинсин. Талончининг қиёфаси?

— Турқими? Турқи совуқ! — зардали товушда сўз қотди қоровул.

— Қайтараман, ўпка босиб олинсин! — деб огоҳлантирди Мастонов. — Воқеа бир бошдан гапирилсин. Ёлғон қўшилмасин. Ухлаб қолинган бўлса, яширилмасин.

Охирги гапни эшитиб, қоровул терговчини жеркиб ташлади:

— Ие, вей, тик турганда қоровулхонамга зўрға сизаман-у, ухлаб бўларканми? Буни устига тўрт-беш кундан бери қулогим оғрийдди. Кечаям бемаҳалда ёмон лўқиллатди. Билдимки, доридан томизмасам тинчитмайди... Муни қаранг, начайлик, қулоқ оғриққа энг зўр даво ёш боланинг пешоби экан. Биринчида ўқийдиган неварам бор, кенжасидан каттаси, шу тирмизак десан-

гиз ҳар кун бизга дори етиштириб беради. Қўлига битта шаколатни ушлатаману, энди жўмракни очинг, деб пивоҳўрлардан қолган шишани тутаман, тезда чилдиратади...

— Гап айлантирилмасин!

— Хулласи калом, ўша дорини қўлга олганимни биламан, эшикнинг зулфи узилиб, хиром этикка ўхшаган бир гурсимос устимга бостириб кирди. Мардакдек қотиб қолдим. У индамасдан чангалимдаги шишани юлқиб, чайпаб кўрди, «Олтинчиникими?» деб сўради. Баттолни қаранг-а, олтита набирам борлигиниям биларкан. Мен тўғриси айтдим, «бешинчиники», дедим. Шунда у дорини кўпиртириб пиёлага ағдарди, икки хўплаб, бир гўлқиллатди. Пиёламни қатронбоп қилгани етмагандек, ачитиб қўйибсан деб сўкинди. Неварам доим ёнимдамидики, дарров ачимаганидан қуйдирсам...

— Бўладигани гапирилсин! — дея тоқатсиаланди Мастонов.

Қоровул бир зум сукут сақлагач, хўрлиги келгандай лунжини бужмайтирди.

— Қўрқитди мени... Отаси тенги одами сенсиради. «Эртага тирик юрай десанг, ҳозирча ўлиб тур», деди. Кўрпачамга чалқанча узалиб, кўзга қулф солдим, оёқ-қўлимни мурдадек шалвиратдим... Ўлганимдан кейинги ишларимни билмайман, начайлик.

Мастонов ғаладондан болишдек альбом олиб, қоровулнинг ёнига ўтиб ўтирди. Суратдигилар орасида ўша қароқчининг бор-йўқлигини аниқлаш ниятида саҳифаларни шопмасдан варақлашга киришди.

— Ие, вей, манавиниси обшепитимизнинг бошлиғи-ку! — дея альбомни ўзининг олдига сурди қоровул. — Ётиб чиққанми?

Мастонов индамади. Қоровул бошмалдоғига тупуриб, альбомни пайпаслай кетди. Ўртароқдаги саҳифалардан бирида яна тўхталиб: «Ие, вей, шу жувон ҳам ўғрими?» деб сўради. Мастонов «йўқ» дегандек бош тебратди.

— Олиб сотарми?

— Олмай сотар, — сирли жилмайди Мастонов.

Қоровул гапнинг тагига етиб, суратга суқланди.

— Оти нима? Қаерда туради ўзи?

Мастонов юзини ўгириб, чуқур хўрсинди. Қоровул альбомни титқилашда давом этди. Ниҳоят суратлардан бирига титроқ бармогини босиб: «Мана! Мана шу!»

деди. Энди Мастоновнинг ўзи туйқус ҳаяжонланиб кетди.

— Яхшилаб қаралсин... Адашилмасин, отахон, адашилмасин.

— Алдасам каломулло урсин, начайлик.

Қоровул кетиши биланоқ Мастонов темир жавондаги қоғозларни ағдар-тўнтар қилиб, зарур папкани топи, айрим саҳифаларни диққат бериб кўздан кечиргач, телефон паррагини гилдиратди.

— Саломат бўлинсин, ўртоқ полковник. Мастоновман... Шахсан шубҳа қилганимдек, омбор масаласи «Қорабуқа» лақабли номдор талончига бориб тақалляпти. Лаббай? Делоси қўлимда турибди. Жуда пихини ёрганлардан. Уч ёшида энаси сочига осиб юрадиган кумуш тангани ўмариб, «шара-бара»чидан сурнай олган. Иккинчи синфда «Аълочилар ҳурмат тахтаси»ни, учинчи синфда Авлонийнинг портретиши, бешинчи синфда Макаренконинг бюстини ўгирлаган. Уйда ўтин йўқ деган баҳона билан бир неча партани гумдон қилишда айбланиб, еттинчи синфда мактабдан ҳайдалган. 1951 йилда Н-қисмга қарашли «Т — 34» танкини олиб қочиб, бозорда харидор ахтариб турганда қўлга тушган. 1960 йилда омонат кассани, 1973 йилда тилла магазинни талаган. Бундан ўн бир ой бурун охири жазо муддатини ўтаб чиқиб, ҳеч қандай касб-кори бўлмагани учун савдо растасида кооператив туалет очган. Навбатдаги жиноятга қўл ургунга қадар мазкур туалет директорлиги лавозимида уалуксия ишлаб келган...

Кўп ўтмай, «Омбор операцияси»да иштирок этаётганларга махсус пакетчалар жўнатилди: «Барча постлар диққатига! Ике кварталдаги игрек омборни «Қорабуқа» лақабли ашаддий қаллоб талагани маълум бўлди. Унинг ташқи қиёфаси: барзанги. Япалоқ юзида иккита кўз, биттадан бурун ва оғиз жойлашган. Афти қорача, бироқ бетига уша суртиб олиш эҳтимоли бор. Алоҳида белгиси: қизил рангни кўрганда асабий гудранди. Беҳад уддабурон — автомашинани иккита гилдиракда ҳайдай олади, сувда оқимга қарши минутига уч ярим мил тезликда сузади, оддий зонтика ишониб самолётдан сакраши мумкин, оғзидаги носни беш қадам наридаги рақибнинг кўзига бехато тушуради. Қўлга олишда катта эҳтиёткорлик зарур. Жиноятчининг фотосурати «Тавсиянома»га илова қилинмоқда».

Иақуварларнинг «ғиз-ғиз»и кучайган сайин, оломон ўртасидаги «миш-миш» ҳам авжга минаётганди.

— Қоровул чордоқда экан. Пулемёт отиб, ўғрига теккизолмабди.

— Ҳе, аттанг, гранатаси бўлганда-ку... Бунақа ноёб мол сақланадиган омбор қоровулига граната бериш керак, ўртоқлар.

— Йирик бандитлар ҳозир ҳам бор экан-да, а?

— Ўв, яхшилар, ўзи нима гап?

— Во, ҳалиям гафлатдамилар? Эшитмадингизми, «Шира-ширғоқ» универмагининг омборига томтешар тушибди. Илғорларга рўйхат билан бериладиган шакардан бир қопини паққос уриб кетганмиш-а!..

ЕЗУВЧИДАН ҚЎШИМЧА: магазинларда шакар тиқилиб ётадиган кун балки яқиндир. Аммо бу, ўшанда сатиранинг ҳам куни битади, дегани эмас.

1988

ДАРДИНГНИ СТАДИОНДА АЙТ

Судьянинг асабини эговлаш учун эндигина ҳуштак чалмоқчи бўп турувдим, стадион диктори бошини тандирга тиқиб олгандек пўнгиллаб гап бошлади. Қулоқни динг қилдим. У рақиблар командасини таништириб келиб, «бешинчи номерда — Камол Каппонов» деса бўладими. Шу заҳоти феълим айниди.

Гап шундаки, ишхонамиздаям Камол Каппонов деган ўлакса бор. Бўлим мудиримиз бўлади. Қарангки, йигирма йилдан бери иккаламиз ит-мушукмиз-да.

Хуллас, фамилияси зълон қилинган пайтдан бошлаб бешинчи номерли ўйинчини ўлгудек ёмон кўриб қолдим.

— Хап сеними, Камол Каппонов! — дея мушт дўлайиб бақирдим мен. — Ўргилдим ўша турхатингдан!

Бақирдим-у, худди бўлим мудиримизни кўпчиликнинг ичида ҳақорат қилгандек кўнглим яшнаб кетди.

— Ҳў, Каппонов! — яна баҳри-дилим очилиб қичқирдим мен. — Кеккайишни сенга ким қўйибди? Ҳе, сўтак!

Шунда ёнимдаги суратдор кўйлакли ўспирин менга ўгирилиб: «Намунча Каппоновга ёпишиб олдингиз, ака, у бечорага ҳали тўп теккани йўқ-ку», деб қолди.

— Камол Каппоновнинг кимлигини биласанми ўзинг? — бошқалар ҳам эшитсин деб жўрттага баланд товушда гапирдим мен. — Жудаям аблаҳ одам у. Пис-майиб туриб, шартта оёқдан чалади.

Бу гапни эшитиб, атрофда ўтирганлар бешинчи номерли ўйинчига ола-кула қараб қўйишди.

Шу пайт қанот ҳужумчимиз Шокиров тўп билан олдинга интилди. Стадионда яна «ҳая-ҳая» бошланди. «Ҳайда, хўроз», «Теп гумбиллатиб», деган қийқириқлар эшитилди. Шокиров жарима майдонига яқинлашиб қолган вақтда Каппонов бало-қазодек етиб келиб, унинг оёғи остига ташланди-ю, йиқилаётиб тўпни майдондан ташқарига тениб юборди. Бу мен учун айни муддао бўлди. Теваракдагиларни бешинчи номерли ўйинчига қарши қайрашни авж олдирдим:

— Кўрдиларингми аблаҳликни? Ана сизларга Каппонов! Агар Шокиров энчиллик қилмаганда, аллақачон оёғига тепки еган бўларди.

Энимда ўтирган суратдор кўйлакли ўспирин қўлини оғзига карнай қилиб, гижинганича чийиллади:

— Кўзингга қараб ўйна, Каппонов!

Уер-буердан: «Ўпкангни босиб ол, Каппонов», «Орқангдаги номеринг тушиб қолмасин, хумпар», деган товушлар эшитилди. Мен бўлим мудиримизнинг ўдағайловчи башарасини кўз олдимга келтириб: «Сендан кўрқадиган аҳмоқ йўқ, Камол Каппонов» деб бақирдим.

Шокиров — командамизнинг Пелеси. Унинг тўп урмасдан ўйиндан чиқиб кетганини ҳали ҳеч ким кўрмаган. Бомбардирни қўриқлаш Каппоновга топширилган бўлса керак, эркатой ҳужумчимизга сира кун бермай қўйди. Бир сафар ундан тўп олаётиб, ҳатто елкасидан сал туртиб юборди. Бўлим мудиримиз ҳам мени мана шунақа пинҳона турткилагани турткилаган.

— Дод Каппоновдан! — деб шовқин солдим мен. — Бу зўравонни тергаб қўядиган одам топиладими ўли?

Стадионда ҳуштакбозлик бошланди. Шокиров шундагина ўзига нисбатан қўполлик қилинганини сезиб, судьяга ҳўмрайганича ерга бир туфлаб қўйди.

— Мунча куюкасан, ука, — хўрлигим келиб, Шокировга нидо қилдим мен. — Дунёда ҳақиқат бор деб ўйловдингми ҳали? Ҳақиқат бўлса, Камол Каппоновга ўхшаганлар бизни оёқости қилиб юрмаган бўларди.

Атрофдан: «Каппоновни ҳайдаш керак», «Аблаҳ

экансан, Каппонов», деган товушлар эшитилди. Менинг назаримда юзлаб азамат йигит бўлим мудиримизнинг пўстагини қоқишга тайёр тургандек кўринди.

Тарафдорларим минут сайин кўпайиб бориб, биринчи тайм охирлаб қолган пайтда бутун стадион Каппоновнинг ашаддий душманига айланди. Ҳар томондан уни таҳқирловчи сўзлар эшитила бошлади. Бу ҳол судьяга ҳам таъсир қилиб, арзимаган нарса учун футболчи Каппоновга сариқ карточка кўрсатди.

Ёнимдаги сураддор кўйлакли ўспирин бундан ўзида йўқ хурсанд бўл кетиб, қўлларини бир-бирига ишқалаб қўйди. «Қалайсан энди, Каппонов?» деб чийиллади у. Судьянинг шанига қаратилган гулдурас қарсақлар янгради. Нариги трибунадан: «Каппоновнинг думи тугилсин», деган хитоб эшитилган чоғда, ниҳоят қатъий талаб билан чиқиш пайти келганлигини англадим.

— Ғаламисларга орамизда ўрин йўқ! — деб хайқирдим мен. — Йўқолсин Камол Каппонов!!!

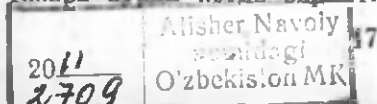
Шу пайт «бари бир ниятингга етолмайсан, иблис», деган хирқироқ товуш чалинди қулогимга. Мундоқ қарасам, орқадаги қаторда гезарганича бўлим мудиримиз Камол Каппонов ўтирибди.

1977

НИШОН БУҶОҚ ВА РИТМИҚ ГИМНАСТИҚА

Телевизор янги чиққан даврларда Ҳабил кўкнорининг ҳужрасига йиғилиб, пул тўлаб томоша кўрардик. Камхаржлар бир ҳовуч майиз ёки уч-тўрт калла новвот олиб киришарди. Ойнаи жаҳоннинг қулоғи буралса, дўст-душманни ажратмай жилмаядиган бир жувон «ас-салому алайкум»лаб чиқиб, ортиқча жалангламасдан гап бошларди. Кейин қарабсизки, Маъмуржон оға ликобчани ушлаб: «Бу куйган юракларни яна ёндира санми», деб турибди-да.

Лезгинча этигимга беш-олти ямоқ тушиб улгурмай, замона икки юмаланиб, энди биз тугул Мирзақанд пиённинг томигаям антийна кўнди. Аммо, пашмак кўпайса маза камаяр, деганларидек, томошаларнинг тобора бурли кетиб борапти. Кинодагиларнинг тайёр

лўппи юз турганда оғиздан ўпиб аҳмоқгарчилик қилишям, депутатларнинг кимошдига мақтанишям, дунё ахборотчиларининг сервахималигиям бир нав. Энг ёмони — гади-гуди куй чалиб, саҳардан пешингача пескултура (кулманг, сизнинг шевангизда балки фескултурадир, ё бескултурадир) кўрсатадиган бўлишди. Қанийди, телевизўр гугурт баҳосида бўлса-ю, шунақада ҳар куни биттасини пачоқлаб, хумордан чиқсанг. Рақсга тушгинг келган экан, «шалтай-палтай»га ирғишлагунча, опоқ отангдан қолган «у ёнингга ташлаб ўйна, бу ёнингга ташлаб ўйна»га йўргаламайсанми, лодон. Эсизгина Мукаррамахоним!

Эл олдига чалаялонгоч чиқибдики, бу пескултурачи қизларнинг шайтонга муридлиги бор, десам, гапимни мазах қилишарди. Охири фолчига айланиб турибман-ку: тунов кунги кўрсатув маҳали «бир» деганда хонада турган ўша қизлар «икки» деганда майсазорда, «уч» деганда — дарёнинг бўйида, «тўрт» деганда мрамар саройнинг томида пайдо бўлишди. Шунақада юракдан чиқариб «беш» деворсанг, биронтаси тиззангга келиб кўнишдан ҳам тоймайди.

Тахминдан таёқ ясаб айтганда, теливизўрчиларнинг орасида ҳукуматнинг ганимлари борми дейман-да. Айни тирсиллаб турган қизларга шундай доруломонда битта лозим топиб беролмаслик хориж олдида юртимизни беобрў қилмайдими? Райкомнинг кўзи қаёқда ўзи?

Баъзан бошқа нарсани ўйлаб қоламан — шуларниям уйда тергайдигани бормикан, деб. Ота-ку қизга яримбегона. Ҳамма айб онада, бунақа «реши-реши» қизни шартта уйга қамаб, балдоқчасининг тагига икки шапати тортиб, намозга ўргатсин — кунига беш маҳал пескултурами!

Яна буларнинг орасида ўспиринлар ўралашганига ўлайми. Баски чиқибсан, оёқчаларнинг орасидан мўралаб юрмай, дакан-дакан бўлиб олдинга ўт, турмаксочларни соянгга кўмвор. Туришинг шу бўлса, қайси пичоқ таққан ота эртага сенга қизини бериб қўяркан?

Энг галатиси — ўйин тугани биланоқ ҳаммаси биллагини чангаллаб, девордаги соатга тикилишади. «Бир, икки», деб турадиган ўша кўринмас одам «ёшларники кўпроқ, қариларники камроқ уради», деганга ўхшаш гапларни айтиб, аллабалоларни ҳисоб-китоб қилишга тушади.

Э, суф-е! Яхшиямки Ҳабил кўкнори вақтида ўлиб

кетди. Тирик бўлганда, телевизўрдаги бугунги тўполонларни кўриб, кунига ўн марта шайтонлаб йиқиларди.

Ишқилиб булар, куюнтириб-куюнтириб, охири мениям бошимга етишмаса гўрга эди... Э, суф-е!

1989

ОШҚОВОҚСИЗ САТИРА

Бутун бошли шаҳарда мижозимга ўтирадиган ягона ошхона шу. Биринчидан, очиқ ҳавода овқатланаман, иккинчидан, ошқовоқсомса фақат шу ерда ёпилади. Ошқовоқ менинг жон-дилим. Айтишларича, болалигимдаёқ эндигина хамаклаётган кадини маммага ўхшатиб, сўрганим-сўрган экан...

Иссиқ ошқовоқсомсаларни одатдагидек четдаги уч оёқли столга ёйиб, «эмиш»ни бошламоқчи бўлувдимки, тепадан «Қағ-ғ!» этган товуш эшитилди. Мундоқ қарасам, конверт чангаллаган бир қарға бошимда шақилдоқдек айланиб турибди. «Кишт!» дедим. Қарға эса қочиш ўрнига бехос пастга шўнғиди, хатни столга ташлади-ю, сомсалардан бирини чангаллаганича яна осмонга кўтарилди. «Илойим, кекирдагингдан тешиб чиқсин!» деб қичқирдим «почтачи»нинг ортидан.

Конвертни олиб қарасам, устига: «Ошқовоқхона, четдаги уч оёқли стол, Маматвали Шампановга», деб ёзилибди.

Э, чаласавод! «Шанбанов»ни «Шампанов» дебди. «Шанбан»нинг «Шанба»дан келиб чиққаниниям билмайди.

Сомсадан бир тишлаб қўйиб, хатни очдим. Сочикдек қоғозда тўрттагина сўз: «Маматвали ошқовоқ — сатира-тирикчилик».

На имзо бор, на хайр-маъзур. Аммо муаллифи шундоққина тирногимнинг устида турибди, шубҳасиз бу ўша писмиқ сатирачининг иши, ўша провокатор ёзган буни. Асарини янчиганимда айрим касбдошларим: «Бекорга овора бўпсан, сендақаларнинг танқидига пинаганиям бузмайди», дейишганди. Алам қипти-ку!

Шу десангиз, отам аскиячи зотини солиқчидан ҳам ёмон кўрарди, «хиринглашиб ўтиргунча, сигирга бир қучоқ ўт юлиб берсанг, рўзгорга ярим коса, бозорга

икки коса қатиқ қўшилади», дерди. Мениям сатирикларни кўргани кўзим йўқ. Буёқда вагон-вагон масалалар ҳал бўлмайд ётибди. Ҳажвчилар бўлса, ҳануз «хи-хи-хи», «хо-хо-хо», «ва-ха-ха...»

Мана, биттасининг ёзгани: «Бу одам ёстиққа оёғини эмас, бошини қўйиб ухлаши, шўрвадаги карамни аввал қўлида олиб, сўнг қошиққа солиши билан эмас, қошиқни тўғридан-тўғри косага ботириши билан бошқалардан кескин фарқ қилса-да, ҳануз жинниҳонада даволаняпти. Чунки у мудом ўша саволни такрорлагани-такрорлаган: «Кимё заводининг мўрисини қачон судга берамиз?!»

Бунинг нимаси кулгили? Ёзувчи бизга нима димоқчи? Мўрини «қора курси»га судрашга уринаётган одамнинг соппа-соғлигига халқни ишонтирмоқчими? Ишонтирганда ҳам, шу куладиган гапми? Жудаям одамларни кулдиргинг келган бўлса, ана, лоақол Бароқ Исрофилга ўхшаб қўрқмасдан чайқовчиларни мазахла, давлатга бир тийин фойда келтирмайдиган семичкафуррушларни фош қил. Мўрига бало борми?! Э, ўргилдим ҳакалтаёқли сатирангдан!

Ўзимга қолса, бунақа субутсиз жанрга бош тикиб, илмимни хор қилиб юрмасдим. На илож, устознинг раъйига қараб...

Бир куни устозникида ўтириб қолдик. Орада десангиз нозиккина идоранинг нозиккина вакили ҳам бор — кўринишидан мушукдек мулойим, аммо гаплари йўлтўсарнинг мушти сингари лўнда-лўнда.

Устоз мени азалдан яхши кўради, боиси — бирон марта кўзига тик боққан эмасман. Бу сафар ҳам меҳри товланиб, меҳмонга боримни бориचा мақташга тушди: танқидчилигимизнинг эртанги юлдузи, калласи нақ билимнинг уяси, энг муҳими — ниҳоятда жасур, таъбиға ёқмаган ёки сиз билан бизга ўхшаш китобхоннинг ихлосини қозонмаган асарларни тап тортмай савалаб ташлайди, деди. Шу йўсин гап қозонида адабиётни қовуравердик. Бир пайт «жаз» этиб, капгирга сатира илинди. Устоз кўзимга маънодор боққан эди, «биласизку, бунақа жанрга азалдан тоқатим йўқ», дедим.

— Ижтимоий тараққиётнинг ҳозирги босқичида биз универсал бўлишимиз керак, — деди устоз. — Акс ҳолда сиз... айтайлик, мен ҳам четга сурилиб қолишимиз мумкин.

Юрагим бир жизиллаб қўйди.

Шундан кейин устоз муқоваси рангпарроқ китобни олиб, эрмакка варақлаган бўлди.

— Қарангки, мана шуям сатирамиш, — деди у китобни менга узатиб. — Ўқиб чиқдим... Ҳеч нима тушунмадим... Ғирт топилмоқ! Бир қишлоқи бола пойтахтга келибди, на иш, на бошпана, на ўзбекчиликни тополмай, яна қайтиб кетибди.

— Ў! — дея сипо жилмайди меҳмон. — Шу замонда-я? Бизнинг жамиятдами?

Устоз уни маъқуллаб, бош қимирлатди:

— Ҳамма гап шунда-да. Шу типик ҳодисами?

— Кам булманглар-е! — дея мийғида кулди меҳмон. — Адабиёт шу даражага тушган бўлса, адабиётшунослик олдинроқ тугаб битган экан-да.

— Биладан, анчадан бери матбуотда кўринолмай юрибсиз, — деди устоз менга боқиб. — Шунга бир фикр билдирворинг... кўпчиликка аралаштириб бўлсаям... Босилишига ёрдам берамиз. Қолаверса, сизгаям тирикчилик дегандек...

Меҳмон ўша мулоим оҳангда яна гап қистирди.

— Бу авторнинг ижодидан анча узоқман. Лекин, айтишларича, тили сал узунроқмиш. Бир жойда ҳатто танқидчиларниям...а? Бу қўйиб берса дейман... Унияма курагини эзиб қўядиганлар бордир?

Хуллас, курагини ўзим эзиб қўяқолдим. Мана, энди типирчилаяпти.

Буям ҳолва, устозгинам омон бўлса, ҳали бошқа шоғирдларини ҳам ишга солади. Оралатиб туриб, биттадан чўқиганимиздаям...

Умуман, номи сатирачи бўлса, ҳаммасининг бурнини гиштга ишқаш керак. Ҳажга борганининг савоби тегади. Шуларнинг дастидан туппа-тузук хотиним айниди-қолди — ҳажвий китобни очволиб, қиқирлагани-қиқирлаган. Бугун уйда қиқирлайди, кейин ишхонада... кейин кўчада... Буёқда бир совет оиласига совуқчилик туширгани етмагандек, яна қаргадан имзосиз хат жўнатишади, пешонангга лақаб ёпиштирмоқчи бўлишади — «плюс ошқовоқ» деб...

— Ҳа, айтгандай... ҳў, акахон, ошқовоқсомсадан, қолдими? Яна битта узинг. Сатирачиларнинг учма айғоқчиси ризқимни қийиб кетса бўладими...

РЕСТОРАНДА ТАНИШГАНЛАР

- Қаерликсан, оғайни?
- Эшонгузарда тураман.
- Ие, балки поччамни танирсан?
- Опанг Эшонгузарга тушганми?
- Йўқ, синглим. Исми Холиниса.
- Холиниса дедингми? Тўхта, тўхта, ҳалиги ҳиндужамол жувон сени синглинг бўлмасин тагин? Қошлари туташ. Ўртасида офатижон хол. Топдимми?
- Ҳм...
- Юзлари лўппигина... Бодомқовоқ...
- Ҳа, энди...
- Қалтабақай. Сочлари тақимини ўпиб туради. Кўзлари шахло. Топдимми?
- Шу гапларни менга гапиришингни қара-я...
- Артелда ишлайдими ахир?
- Худди ўша. Биларкансан-ку.
- Нега билмайин? У ҳар куни ишга кетаётиб ҳам, ишдан қайтаётиб ҳам дўконимнинг ёнидан оққушдай сузиб ўтади. Мана бундай қилиб...
- Э, ўтир-е! Ҳаммага томоша бўляпсан... Хуллас, поччамни учратиб қолсанг, унга мендан салом айтиб қўй. Хўпми?
- Қизиқ одам экансан-ку. Поччангни умримда кўрмаган бўлсам, қандай қилиб салом айтаман?

1978

ШУМҚАДАМ

Олиймақом идоранинг нуфузли раҳбариятига етиб маълум бўлсинким, ушбу огоҳлантирувчи саломномани халқнинг ишончли фарзанди, кекса большевикнинг яқин қариндошидан деб фаҳмлагайсиз.

Биламан, ҳозирга келиб имзосиз хатларни текшириш афсуски русумдан чиқди. Шунга қарамай, мазкур муҳим ҳужжат билан чуқур танишиб, ундаги бебаҳо ашёларни ҳеч бўлмаса ичга тугиб қўйишингизни истаб қоламан.

«Оғиз-қулоқ агентлиги» тарқатган гапларга қараганда, Даазмолов министрлик лавозимига тасдиқланиш арафасида турибди эмиш. Дарҳол бу фалокатнинг олдини олган маъқул. Шундай дейишга етарли асосларим бор.

Дазмолловни жуда яхши танийман, битта маҳалладанмиз. У, қишлоғимиздаги кекса чинор белидан чўрт узилиб, обком вакили ўтирган аптамабилни таппа эзиб тушган хосиятсиз кунда тугилган. Ўшанда бу воқеаларнинг бир-бирига шундоққина мос тушиб қолганига эътибор бериб ўтирмаган эдим. Аммо касофатманд бола биринчи марта мактабга борганида юртимизда бараварига иккита Социалистик Меҳнат Қаҳрамони вафот этгач, бирдан сергак тортдим. Балки сиз буням тасодиф дерсиз? Унда, Дазмоллов пионерга қабул қилинган куни Американинг «Боинг» типдаги самолёти Тинч океан устида ғойиб бўлгани-чи?

Ёки армияга жўнатилишини олайлик — у ҳарбий эшелонга чиқиб улгурмай, Грециядаги «қора полковник»лар қонуний ҳукуматни ағдариб ташлашди.

Полк, дивизия миқёсида қандай кулфатлар келтирганидан беҳабарман, лекин хизматдан қайтгач, станциямиздаги заводга слесарь бўлиб расмийлашди-ю, орадан тўрт соат ўтмай, район ўт ўчирувчиларининг японги биноси ёниб кетди. У сиртдан ўқишга ўтганини «ювиб», шайқаси билан наҳоргача бемазагарчиликлар қилган куни эса Исроил Мисрга бостириб кирди.

Ҳатто шулардан кейин ҳам бу ҳол ҳеч бир маҳкамани ташвишга солмади. Турғунлик даврининг асосий иллатларидан ҳисобланган ўта боқибегамлик, атрофлича ўрганмасдан туриб кадр танлайвериш оқибатида Дазмоллов аввалига мастер ёрдамчиси, кейинчалик мастер, кўп ўтмай инженерлик курсиларига ўтирди. Ана шундай кўр-кўрона силжитишларнинг ҳар бири бизга ниҳоятда қимматга тушиб, биринчисидан — Газлида зилзила содир бўлди, иккинчисидан — қардош Гренадани қўлдан бой бердик, учинчисидан — Мексикада душпадуруст ўйин кўрсатиб турган футболчиларимиз шапалоқдек Бельгия мамлакати командасига ютқизиб қўйишди.

Африкадаги қайсидир президентнинг итини сўл террорчилар отиб кетишгани, натижада республика бўйича бир ҳафталик мотам эълон қилингани эсингиздадир? Бу воқеа Дазмолловнинг айтиши директори этиб тайинланишига тўғри келганига нима дейсиз?

У нобакор обрисполком раисининг муовини бўлиб тасдиқланганида юрагим безиллаб, эрталабгача ухламай чиқдим. Бу сафар ҳам янглишмаган эканман: совет радиоси каллаи саҳардаёқ эълон қилдики, Японияда

қаттиқ довул туриб, пассажир поездини кўприкдан учириб юборибди. Анча қурбон берилганининг асл сабабини Франс прессга сал шипшитгудек бўлсам, япон йигитлари ёпирилиб келиб Дазмолониям, уни ишга тайинлаганларниям карата қилворишмасмиди?

Юқоридагилардан хулоса чиқариб айтсак, халқаро назият зўрга юшатилаётган бир пайтда бу ашаддий шумқадамни жойидан қўзғатиб, яна бир балони бошлаш шартмиқан? Сизларни босиқликка, сиёсий ҳушёрликка чақираман, ўртоқлар. Пухта ўйлаб иш кўринг, яъни олдингизда турган икки йўлдан бирини танланг — ё қайта қуриш, ё Дазмолон!

1988

ҚАЙДАСАН, МИЛИЦИЯ?

— Халқ посбонларига салом! Қайси бирингиз бошлиқсиз?

— Мен...

— Каминалари шоир. Яқинда китобим чиқади. Иш жойимда ҳурматим яхши.

— Хизмат?

— Бу қандай гап, ўртоқлар? Мен сурункали сукунатга тапша одамман. У бўлса, гоҳ телевизорни шангиллатади, гоҳ пластинка қўяди. Бас энди, десанг, балога қоласан. Урай десам...

— Гражданин, иложи бўлса қизишмасдан гапирсангиз.

— Қизишмай бўладими, огайнилар. Тиржайиб гапириш учун одам деганда тонгдек сокин асаб бўлиши керак. Менинг каллам болалар ўйнайдиган шилди-роққа ўхшаб қолган. Гапнинг қисқаси, барогим айниб турибди. Асабим чатоқ!

— Гражданин...

— Бугун ишдан келиб билдимки, у энди магнитофон олибди. Хуллас, ногорага карнай қўшилди. Ҳозир бирга боришимиз ҳам мумкин. Ҳалиям бўкиртириб ўтиргандир хумлар... Ҳой, менга қаранглар, осойишталик посбонлари, агарда...

— Гражданин шоир...

— Сизларни огоҳлантириб қўяй, агар уни тартибга чақириш қўлларингдан келмаса, ўзим кескин чоралар

кўллашга мажбур бўламан. Тарсаки билан мана бунақасига...

— Ҳурматли гражданин! Ўртоқ шоир! Ўзингизни босинг. Биласизку, кўпқаватли уйларда доим аҳвол шу. Қани, қани, креслога ўтиринг-чи. Ҳа, иш деган мана бундай бўпти. Ана энди бир бошдан гапиринг. Безорининг фамилияси?

— Санталатхоним Ибаева.

— Ие, у... аёлми?

— Тўрт болали кап-катта хотин.

— Ҳм... уйи, квартираси?

— Бешинчи уй, тўртинчи квартира.

— Жуда соз. Энди ўзингизнинг фамилиянгиз билан адресингизни айтинг.

— Ўзимникиям шу. Ўша дарди бедаво... хотиним бўлади.

1978

ТУТУНФУРУШ

Мани биласиз, ака, дўппим тушиб кетса биронтасига беш сўм бериб ердан олдирадиган йигитларданман. Гастранўм мудирининг жияни деган номим бор. Мана, касби ҳалолимни кўриб турибсиз — тратуварнинг четига ўрнашволиб, кунига бир яшик «Родопи» сотаман. Молия агенти пачакилашмай турса, кам деганда йигирма сўм «ебкетди» қолади. Мендан бўладиган харажат — тогамнинг рўзгорига гўшт ташишу, бир-икки сўмни участкавойга қистирвориш, холос.

Анави пирсиён маҳаллада бир студентка туради. Нима, мани еб қўярмидинг, дегандек ҳар куни ёнимдан безрайиб ўтиб кетади денг. Тантилигимиз қўзиб, ўшанга кўнглимиз кетибди-ю, у калтасоч ноз-финоқ қилаётганмиш. Мамашкамиз совчиликка бориб, сувга тушган мушукдек мунғайиб қайтдилар.

Ўша куйдирги ким бўи кетибди ўзи, дерсиз. Дадаси бор-йўғи автопаркнинг бошлиғи. Ҳа борса, ойига уч юз сўм чўтал туширади. Ундан кўра, автобус минган яхши-да, худонинг берган куни уйга икки чўнтак танга билан қайтасан.

Хуллас, ўша калтасоч билан йигитчасига гаплашиб қўйгим кеп қолди. Кеча институтдан қайтишини пой-

лаб, кўча бошида «хах» деб кутиб турдим. Пединститутда ўқийди у ойимча. Битирса, ўрисчадан дарс берармиш. Биздан ортиқ тил билармикин ўзи?

Студенткага сал културной кўриниш учун бўйинга галстук илаштириб, бошга шлавпа бостирганман денг. Кутавериб, ярим пачка «Родоши»ни булутга аъзо қилвордим. Бир пайт гижинглаб кеп қолди-ку. Мундоқ қарасам, устида биронта импортний нарса йўқ. Тўрттепки атласни шунчаки тиззаёптига тиктириб, магазинда ит емай ётган ўн тўрт сўм олтимиш тийинлик жимпердан кийволибди. Оёғидаги чалахиромни камиссиённийдан олмаган бўлса, бўличка уриб кетсин мани.

Хали сан рўдапо манга ноз қилдингми, дедиму, йўлига кўндаланг чиқиб, ўқиётган пакультетига мослаб гап отдим. «Давай, красўтка, пазнакўмим», дедим. Шунда у касофати афтимга қараб туриб: «Пашўл!» деса бўладими. Сиркам сув кўтармайди мани, нервим кўзиб кетди. Шақалдириска қилиб тортворай десам, бефаросат одамлар келиб-келиб кучинг шунга етдими, дейишданам тойишмайди. Бунинг устига, муюлишдан кўзи жовдираган бир мухбир чиқиб қолди денг. Бўйинда аппарат. Вақтида шиппак бўлдим.

Хуллас, мандек йигитга ноз қилибсан — пушаймонда ўлиб кет, деб кўлни силтаб юрибмиз. Яна келиб ялинади, деб ўйлаётган бўлса, аммасини сўраб қўяди. Ўлмасак кўрамиз, биздан илги тўлароқ кимни топаркин. Жа омади юришса, биронта мактабнинг директорига келин бўлади-да. Вих-хих-хи, ман бу педагўглар зотини яхши биламан. Ҳатто маориф мудирини сартарошпулидан қочиб, соқолини ўзи олади.

Уни кўйинг-буни кўйинг, бошимиз омон бўлсин, ака. Ундақанги рўдаполардан кўпини илинтирамайз ҳали. Ишқилиб, «Родоши»сиз қолмайлик.

Лаббай? Сигаретдан дейсизми? Жоним билан. Ҳаммага олтимиш тийиндан бўлса, мана, ўзларига эллик беш тийинга берамиз-да. Хўп бўлмаса, акахон. Кептуринг...

Ҳе, фасонингдан ўргилдим сани. Элқатори олтимиш тийин бераверсанг, шалваринг шалвираб қолармиди. Шу дўхтир халқи ҳам ўлгудек насткаш бўлади-да, ўзи.

1976

УНИНГ ҚУВОНЧИ— МЕНИНГ СЕВИНЧИМ

— Бугун мириқиб севинадиган бўлдингиз, — ишдан қайтишим биланоқ, мени қувонч билан қаршилади хотиним. — Ўзиям, кеча олиб келган маошингизни аямай сарфладим. Фақат мени тўғри тушунинг, бу ишларни ўзимни қувонтириш учун эмас, сизни севиштириш учун қилдим, дадаси.

— Хах-хах-ха, — кулдим мен.

— Ҳозир кўрасиз. Қани, ўтиринг-чи.

У стол устидаги қоғоз кутилардан кичикроғини очиб, ундан гулдор рўмолни олди.

— Қалай, ярашдимми? — сўради у рўмолни бошига ўраб.

— Хех-хех-хе, — мамнун бош ирғадим мен.

— Энди мана бу туфлига қаранг. Худди оёғимга ўлчаб тиккандек. Тўғримми?

— Хих-хих-хи.

— Хўш, кўйлак-чи? Чиройли, а?

— Хух-хух-ху.

— Плашни эса, чайқовдан олдим. Назаримда, Зухраникидан бу чиройлироқ. Сиз нима дейсиз?

— Хи-хи...

— Мана бу шарф плашимнинг рангига шунақаям мос тушди-ки...

Ортиқ ўзимни тутиб туролмадим. Жудаям тўлиқиб кетган эканман, ёш боладек бехос йиғлаб юбордим.

Эх, чакки бўлди-да. Бари бир чидашим, дардимни ичга ютиб, кулиб ўтиришим керак эди. Нима бўлганда-ям, эркак кишиман, сўзимда туришим шарт. Ахир, унга уйланаётганимда «сизнинг қувончингиз — менинг севинчим» деб валдираб қўйганман-да.

1978

ОЛА-БУЛА ШАРФ

Ой тугаб бораётгани учун, бешта колхозда кетма-кет концерт бердик, бу — олтинчиси... Охиргиси!

Ҳа, охиргиси бўлмай қуриб кетсин. Бундақанги расво клубни умримда биринчи марта кўришим: залдаги деразалар ойнаси ғалвир бўлиб ётибди, ҳатто кийиниш хонасигаям печка-мечка ёқиб қўйишмабди, артистларимизнинг тиши ёппасига «такира-такир»га ўйнашини кўрсангиз эди.

Ҳолимга қўйиб беришса, бундақанги қаҳратонда оёғимни тагига буқа сўйишсаям, қишлоқ гастролга чиқмаган бўлардим, кимсан — машҳур хонанда Рамазон Шабадаевман, ҳозирча бозорим чаққон, ўнтакиликдан паст қистириладиган тўйларга анчадан бери бормай қўйганман. Начора? Бир томондан, филармониямизда план масаласи ишқал. Иккинчи тарафдан, деҳқонларга маданий хизмат, деган гаплар бор...

Ўчакишгандай, шарфимниям уйда унутиб қолдирибман, бу аҳволда томоқ бутунлай тўнглаб кетмасайди-да.

Ташқарига чиқиб, клуб мудирини топдим.

— Ҳў, ака, биронта шарф топилмайдими? — деб сўрадим ундан. — Агар томоқни шамоллатиб қўйсак...

— Э-э, нафасингизни илиқ қилинг, — дея сўзимни бўлди мудир, — ҳамма сизни деб келган-а...

У аста бориб, деразанинг синиқ ойнасидан залдагиларни синчиклаб кузатаркан, ўзича гўдраниб қўйди:

— Булар пайти келса яхобда чўмилишади... бўйини ўрашни билармиди бу жўмардлар...

Ҳафсалам пир бўлиб, эндигина изимга қайтмоқчи бўлиб турган эдимки, мудирнинг «э, хайрият», деган хитобини эшитиб, яна тўхталиб қолдим.

— Ве, Халилвой, — деразага яқин ўтирган шопмўйлов кишига қараб шанғиллади мудир, — Тўлан тумовни чақирворинг буёққа.

Бир оздан сўнг бўйнига ола-була шарф ўраб олган бадқовок йигит ичкаридан гўдайганича чиқиб келиб, тажанг ғиёфада бизга юланди.

— Гап шундаки, Тўланвой, — қироат билан маърузани бошлади мудир, — бўйнингдаги анави савил бизга керак бўпқолди.

Тўлан тумов ўқрайганича шарфини бўйнига маҳкамроқ чандиди.

— Шарип... ўх-хув... ўзимизгаям керак.

— Қўрқма, бирпасга оламиз холос, — тушунтирди мудир. — Мана, Рамазонжон оғайнимиз ҳозир сахнага чиқиб, бизга ялла қилиб беради. Агар томоғи шамоллаб қолса борми...

— Меники-чи? — хириллади Тўлан тумов. — Ўх-хўв... мени томоғим-чи?

— Э-э, сен ашула айтармидинг, ука? Айтганингдаям, уни эшитадиган бекорчи йўқ. Еч энди бўйнингдагини.

Тўлан тумов қўлидаги соатга диққат билан боқиб, «иххим-м» дея лабини жийирди.

— Майли, бераман, — шарфни бўйнидан олиб, мудирга узатди у, — аммо-лекин... ўх-хув, ўх-хув... йигирма минутга, холос. Қансерт қачон тугаши минан ишим йўқ, йигирма минутдан кейин уйга бориб, телевизорда хоккейни кўраман... ўх-хув...

Мудир сўзга оғиз жуфтлашга улгурмай, у шартта орқага бурилиб, йўтала-йўтала яна клубга кириб кетди.

— Ганираверади-да, — шарфни қўлимга тутқазаетиб мени тинчлантирди мудир. — Хижолат тортманг, Рамазонжон, бу ўзи сал оvsарроқ бола.

Ун минутдан кейин менга навбат беришди. Биринчи чиқишдаёқ томошабинларни ўзимга авраб олиш учун қитиқни келтирадиган номерни танлаб, раққосага сузилганимча куйлай кетдим:

-- Сой тагида чағир тош, воҳай-бола,
Сойдан ўтолмай қолдим, воҳай-бола.
Ўйинчига суйканиб, воҳай-бола-ей,
Уйга кетолмай қолдим, воҳай-бола...

Томошабинларнинг оҳ-войи ичидан таниш йўтални ажратиб олиб, учинчи қатордан менга хўмрайиб турган Тўлан тумовга зимдан бир қараб қўйдим. Иккинчи қўшиқни тугатган пайтимда у менга соатини кўрсатиб, шарфни ечишимга ишора қилгандек бўлди. Мен гўё ҳеч нарса сезмаган каби, безрайиб учинчи қўшиқни бошладим:

— Олма оқиб келоди,
Бехи қалқиб келоди.
Мани ёрим шаҳардан
Писта чақиб келоди...

Залда яна қий-чув бошланди.

— Вой дод!..

— Ҳа-ҳей!..

Бу ҳайқириқлар қанчалик кучли бўлмасин, уларнинг орасидан «еч энди шарипимни», деган хириллоқ товушни алоҳида илғаб олдим.

Тўртинчи қўшиқни ҳам эсон-омон тугаллаб бўлгач, қарсақларни мириқиброқ эшитиб олиш учун пича тўхталган чоғимда Тўлан тумовнинг «менга қара, вей, Шабадаев...» деган дағдағаси янгради-ю, шошилишча равишда бешинчисини бошлаб юбордим:

— Фарғонани боғида, Омонгул,
Ўсма билан хина бор, Омонгул.
Кетма мани йиғлатиб, Омонгул,
Исфарада нима бор, Омонгул...

Пастдаги тўс-тўполон қайтадан авжга минди.

— Э, кам бўлмагин-е!..

— Яш-ша, хўроз!..

— Шарипни чўз, вей!..

— Бўш келмайсан, Шабадаев!..

— Ўх-хув... хоккейни мажақ қилдинг-ку...

Қарасам, аҳвол чатоқ, Тўлан тумов ҳали-вери бўш келадиганга ўхшамайди. Рўй бериши мумкин бўлган шармандалиқнинг олдини олиш мақсадида кейинги қўшиқларни бир-бирига эълонсиз улаб кетавердим. Қўшиқлар оҳанги жўшқинлашгани сайин, чапани томошабинлар ҳам тобора жунбушга келишпаётганди.

— Ҳе, ўлмагур!..

— Ўх-хув... вей, Шабадаев... ўх-хув...

— Ҳа-ҳа-ҳеёй!.. Яш-шавор!..

— Бергин-да энди... шарипимни...

— Ҳа, отаўғил!..

— Шарипни узат дейман!..

Ўнинчи қўшиқдан сўнг нафасимни ростлаб олиш учун салгина тўхталган чоғимда, олдинги қатордагилардан бири саҳнага яқин келиб, қўлимга қоғоз тутқазди. «Ҳойнаҳой, ўша машҳур «ҳилиллаёр»ни талаб қилишган бўлса керак», деб ўйладим ўзимча. Қоғозни очдим-у, миям бирдан зингиллаб кетди — унда шундай сўзлар ёзилган эди: «Шабадаев! Қишлоқиларга талтайишни йиғиштириб, иззатингни борида шарипимни қайтариб бер!..»

1985

ШУНИСИНИ ТАНЛАСАММИКАН?

— Сенга кўрсатмоқчи бўлганим — шу. Қалай, чиройлими?

— Умуман, тузук.

— Унча ёқмади шекилли, мулла бўйдоқ? — бирдан тумтайиб қолди дўстим.

— Нега энди? Тузук деяшман-ку. Лекин, бели сал хипчароқ бўлгандайди...

— Гапни чайналмай, дангал айт: оласанми, йўқми?

— Олиш-ку қочмайди-я. Аввал аям билан бир маслаҳатлашим керакмикан. Кеча у киши Маргилонда сенбонини кўриб келдим, деётган эдилар. Балки, ўшаниси бундан дурустроқдир.

— Жудаям ланжсан, оғайни. Унисига ишониб, бунисидан ҳам қуруқ қолмагин тагин.

— Мундоқ диққат билан қарагин-а. Ранги сал... пастроққа ўхшаб кўриняпти-да.

— Э-э, эзма. Ранги бинойидек-ку. Агар ўзимга бўлганда, жон деб олган бўлардим.

— Ҳм... Лекин, дадам танлаб-танлаб топганинг шуми, демасмиканлар?

— Ҳў, лапшанг, сенга айтиб қўяй, ҳозир бунақаларнинг бозори чаққон. Бугун ноз қилсанг, эртага пушаймонда қоласан...

Яқин дўстнинг гапига ишониш керак. Гарчи бели хипчароқ қилиб тикилмаган бўлса-да, у мақтаган пальтони сотиб олдим.

1978

ҚИЙҒИРАҚНИНГ ШАМОЛИ

Синоптикларнинг павбатдаги йиғилиши давом этар, келгуси ой учун гидрометеорологик бюллетен тайёрлаш масаласи муҳокама қилинмоқда эди.

— Ҳой, сен гўрлик қилмагин, Тошқўмиров, — коллективга бундан атиги бир ой олдин қўшилган ёш ходим Тоштемировга дакки берарди бошлиқ. — Водий ҳақида тайёрлаган маълумотинг юзимизни шувит қилди. Бюллетенда, худди географиядан имтиҳон топширгандек, областлар қолиб ҳатто районларнинг номини кўрсатиб ўтибсан. Намунча мижгов бўлмасанг, ука?

«Водий» дейилгандан кейин гап тамом-да. Бу чеккаси-га ёмғир ёғмаса, у чеккасига ёғар. Бир тарафига туман тушмаса, иккинчи тарафига тушар...

Ниҳоят асосий масалага ўтилди:

— Янги бюллетенни шундай тайёрлаш керакки, ўртоқлар, — куюниб столни муштлади бошлиқ, — унда тулкининг ини сингари қирқта туйнук бўлсин. Хулласи калом, бирон-бир жойда офтоб чиқса ҳам, чиқмаса ҳам, тош ёғса ҳам, ёғмаса ҳам бизнинг маълумотимизга тўғри келиши шарт! Қани, кимда қандай гап бор?

Биринчи қаторда мазкур муассасанинг тенгдошлари бўлган уч нафар туллак ходим — Чамаев, Таваккалов ва Ўзибиларовлар ўтиришарди.

Чамаев тепакал бошини авайлаб силаб, саркардаларга хос мудроқ қиёфада гап бошлади:

— Уч кундан бери флюгернинг тумшуғи ғарбга қараб турибди. Шунга асосланиб айтиш мумкинки, шамол унинг думи томон эсмоқда...

— Флюгерни ҳозирча тинч қўяйлик, — Чамаевнинг гапини бўлди бошлиқ. — Ўртоқ Таваккалов, балки сиз одам ипонадиган бирор гап айтарсиз?

Таваккалов бошлиқнинг кўнглидаги мақсадни дарров тушуниб етди ва гапни чўяиб ўтирмади:

— Маҳаллий Мирзатеракларнинг барги бу йил тепа қисмидан тўкилиб бормоқда. Бу — қишнинг қаттиқ келишидан далолат беради. Қўшним Жуман бувонинг ҳам фикри шу. Айтмоқчиманки, янги бюллетенда ҳавонинг исиши ҳақида камроқ каромат қилганимиз маъқул.

Касбдошининг гапи бошлиққа маъқул бўлишига Чамаев тоқат қилиб туролмасди. Шу боис у ҳозиржавоблик билан қарши ҳужумга ўтди:

— Кеча автобусда келаётсам, бозордан қайтаётган қишлоқи чоллардан биттаси далада бир жуфт лайлакни кўрганини айтиб қолди, — эзмаланди у. — Лайлакки, шу пайтгача учиб кетмаган экан, гаров ўйнашга тайёрман, совуқ кеч тушади.

— Беъмани гап, — дарҳол эътироз билдирди рақиби унга. — Иккита пандавоқи лайлакнинг ҳозиргача далада юриши станциямизга қимматга тушиши мумкин. Ҳаммамизга маълумки, олақарғанинг шамоли сершитоб ўтди. Демак, намгарчилик кўп бўлади. Шундай экан, нима учун ҳавонинг совиш эҳтимоли борлигига ишонмаслигимиз керак?

Иккала ходим ўртасида тортишув бошланиб кетди.
— Бас қилсаларинг-чи, оғайнилар, — баҳсчиларга
насиҳатомуз мурожаат қилди Ўзибиларов. — Балки,
иккалангиз ҳам ўзингизча ҳақдирсиз. Лекин, аниқ гап
айтишга ҳали эрта эмасмикан?

Сўнг атрофидагиларга юзланиб деди:

— Сабр қилсак, эрта-индин қийғирак ўтади. Агар
қийғираклар қибладан эсган шамол билан учиб келиш-
са, совуқ эрта тушади. Агар...

Бироз кеч бўлса ҳам, ишни пишиқ-пухта қилган
яхши-да. Бюллетень қийғиракнинг шамолдан кейин
тайёрланидиган бўлди. Ҳа, синоптикларнинг иши шу-
нақа мураккаб.

1972

СОВИГАН КЎНГИЛ

Шу тобда кўзимга у янада совуқ кўриниб кетди.
Афтимни тириштириб, юзимни четга ўгирдим.

Кайфиятим тушганини пайқаётгандек, «илгарилари
мендан жонингизиям аямас эдингиз, энди меъдангизга
тегдим шекилли», деяётгандек туюлди. Ўнғайсизланиб,
кўзимни ерга қададим.

У эса гўё таънани давом эттирди: «Балки, мендан
қутулмоқчидирсиз?»

«Ҳа!» деб бақиргим ва бир йўла орани очиқ қилиб
қўйгим келди-ю, тўсатдан иккиланиб қолдим: «Балки,
усиз менга жуда қийин бўлар...»

Шунда у бирдан тутоқиб кетгандек, «Сиз номард-
сиз!» дея захрини тўккандек бўлди.

— Майли, мен номард бўлақолай! — ниҳоят дадил
туриб ўшқирдим унга ўчакишиб. — Энди сендек зақ-
қум билан сираям яқин бўлолмайман!

...Ўша-ўша чекишни бутунлай ташлаб юбордим.

1978

ТҰННИ ТЕСҚАРИ КИЙИШ

Янги тўқимачилик комбинати қурилиши ҳақида газетада бир саҳифалик тантанавор мақола берилгач, телестудиядагилар ҳам бирдан енг шимариб қолишди. Бош муҳаррир мени ҳузурига чақириб, бу жойдан пошилич кўрсатув тайёрлашимни топширди.

Ишни бизни илиқ кутиб олган қурувчилар, зарур нарсаларни қурилишга узлуксиз етказиб беришга эришадиган турнақатор машиналарни суратга олиш ва кўпиртириб изохлашдан бошладим:

— Кўриб турганингиздек, энг замонавий кранлар ўрнатилгани карвон-карвон юк машиналарини ўз вақтида бўшатиш имконини бермоқда. Айниқса, оилавий пудрат асосида ишлашга ўтган Қовунчиев ва Кабановлар сулоласи сифату иқтисодда барчага намуна бўладигани бизни қувонтирди. Беш йиллик зарбдорлари ҳисобланган Маракаев, Жалоладзе, Пак ва Папандапуло ўртоқлар махсус қурилган чекиш капасида ҳам бекор ўтиришгани йўқ — прораб Лайлоев билан навбатдаги режалар тўғрисида куйиб-пишиб суҳбат қуришяпти.

Мана бу эса, қурувчилар овқатланидиган ошхона. Бир неча юз кишилик улкан коллективга бу каталак торлик қилмасмикан? Қолаверса, ошхонада бор-йўғи беш хил овқат тайёрланар экан. Телса тебранмас бош ошпаз Камолохуновдан бунинг сабабини суриштирганимизда, қовоқ-тумшуғи осилганича лом-мим деёлмай қолди. Район умумий овқатланиш идорасидаги калладор зотлар бу масалани жиддийроқ ўйлаб кўрсалар, чакки бўлмасди.

Қурилиш раҳбари Дўмбоқовни яқинда мукофотга берилган шахсий «Жигули»сига ўтираётган чоғда учратдик. Бу камтарин инсон телеэкранда кўкрак керикдан иймангандек, «ҳақиқий қаҳрамонларимиз — оддий ишчилар, ўшаларни суратга олинглар», дея бошқармадаги йигилишга жўнаб кетди.

Азамат бинокорлар бу муҳим объектни шу йилнинг биринчи апрелида, яъни мuddатидан икки ой илгари фойдаланишга топшириш учун курашмоқдалар. Буни эшитиб, шижоаткорлар масканидан дилимиз завқ-шавққа тўлиб, мамлакатимиз бўйлаб кенг қулоч ёйган қайта қуриш жараёнининг муқаррар галабасига ишончимиз янада мустаҳкамланиб қайтдик...

Эртаси баравақт ишга келиб, монтажни эндигина тугаллаган эдимки, яна бош редактор йўқлатиб қолди. Борсам, турқи бежо.

«Ишлар чатоқ, — деди у. — Кеча кечкурун министрликда бўлган йигилишда тўқимачилик комбинати қурилиши чўзиб юборилаётгани қаттиқ танқид қилинибди, газетада асоссиз мақталгани кўрсатиб ўтилибди. Энди бориб, бошқача кўрсатув тайёрлайсиз. Аямай дўппосланг хумпарларни. Топшириқ шунақа».

Хонага шалвираганимча қайтиб, юракни чангалла-гудек аҳволда креслога чўкдим: бу қанақаси — кеча ундоқ деб борсам, бугун бундоқ деб борсам... Бурд деган нарса қаёқда қолади?!

Администратор қиз қуйиб узатган тўқсон бешинчи чойни бир-икки симиришим билан каллам ярқ этиб ишлаб кетди. «Нега энди бошқатдан суратга тушириш керак экан, — деб ўйладим мен, — тап-тайёр тасвирлар турибди-ку!»

Шартта қоғоз-қалам олиб, янги жумлалар туза бошладим:

— Қурувчилар бемаврид келганимиздан ўнғайсизланиб, бизни сохта илжайиш билан кутиб олишди. Ахир юки соатлаб бўшатилмаб, мачит остонасидаги калишлардек тизилиб ётган манави машиналар фониди суратга тушишга кимнинг тоби бор? Тўғри, кранлар энг замонавий, аммо иш услуби ҳануз эскичалиги қаттиқ панд бермоқда. Интизом сустиги, ўзаро талабчанлик йўқлигининг боиси шуки, бу ерда қариндош-уруғчилик кучайиб, ҳаммаёқни Қовунчиев ва Кабановлар босиб кетган. Бу ҳам етмаганидек, Маракаев, Жалололаев, Пак ва Папандапулога ўхшаган такасалтангларга махсус кашандалар жойи қуриб қўйилган. Қарангки, прораб Лайлоевнинг ўзи бекор вақиллашда уларга ўрناق бўлиб турганининг устидан чиқдик.

Мана бу эса, қурувчиларнинг овқатланиш жойи. Ишининг бош-учи йўқ боқибегамларга шундай шинам ошхона қуриш шартмиди? Тагин ҳар бир текинхўр учун беш хилдан овқат тайёрланаётгани-чи? Менимча, қўли гул пазанда Камолохуновнинг нега қовоғи уйилиб турганини тушуниш қийин эмас — қолоқ участканинг хўрандалари ҳаддан зиёд талтайтириб юборилмаяптимики? Район умумий овқатланиш идорасидаги ўртоқлар бу ҳақда жиддий ўйлаб кўришса, чакки бўлмасди.

Қурилиш раҳбари Дўмбоқов бизнинг дарагимизни эшитиб, қандайдир йўллар билан мукофотга олган зийнатдор «Жигули»сида қочиб қолди. Балки ҳамма айбни оддий ишчиларга ағдариб, бу сафар ҳам бошқармадаги ҳомийларнинг паноҳига ошиқаётгандир?

Бу муҳим объектни шу йилнинг биринчи апрелида фойдаланишга топшириш планлаштирилган. Аҳвол шундай давом этса, келгуси йилда битиши ҳам амримаҳол. Шулар ҳақда ўйлаб, ушбу харобадан қайтар эканмиз, мамлакатимиз бўйлаб кенг қулоч ёйиши лозим бўлган қайта қуриш жараёнининг тақдири бизни қаттиқ ташвишга солди...

Мана, бугунги гаплар кечаги суратларга бинойидек ёпишди-қолди. Журналистик маҳорат дегани бундан ортиқ бўладими? Қалламга қойил-е! Тўқсон бешинчи чойга офарин-е!

1989

ҚАСОФАТИ ТЕМИРТАҚ

Бу дунёда нима кўп? Билиб-билмай ўзлигини сотувчилар. Яна-чи? Яна... қисқартма номлар: БМТ, МРБ, ТошМИ, ЗАГС... ва миллион ҳоказолар.

«РАФ» — шулардан биттаси. Йўқ, бу янги ташкилот эмас, амалдорларнинг ранги ўчмай қўяқолсин, Раҳбарчаларни Ағдариш Фирмаси ҳали тузилмаган. Аспан атторнинг сандигидан сал каттароқ бўлган шунақа маркали микроавтобус бор, ҳайдовчилар уни эркалабми, эрмаклабми, «Рафик» ҳам дейишади.

Идорамизга қарашли помидорранг «Рафик» жонимни ҳақилдоғимга келтирди. Мустақил ризқ теришни шу ташкилотдан бошлаганман, аммо, бунақа расво машинага биринчи дуч келишим, «э» десам, «бе» дейди, «юрамиз» десам, «турамиз» дейди. Биринчи ҳафтадаёқ пайқадимки, уни биронта пиёниста ясаган, заводданоқ брак чиққан. Брак бўлмаса, қўл тормозини тортиб қўйганимга қарамай, ухлаб ётганимдан фойдаланиб, бировнинг урғочи эшаги ортидан бошвоқсиз ўрмалашга тушармиди? «Жаранг!» этган овоздан уйғониб кетдим. Қарасам, моча эшак шатталаганича қочиб боряпти, «Рафик» ўнг «кўзи»дан тепки ебди. То ўзимни ўнглагимча газета дўкончаси томонга бурилиб, энди со-

тувчи аёдга тапланди. Тормозни босганимда газета ва музқаймоқ дўконлари аллақачон бир-бирига аралашиб бўлганди.

«Рафик»ни аёлбозликда айблашиб, пастроқ ташкилотга бериб юборишди, назоратни сусайтирганим учун менга паттамни тутқазишди.

Автобус паркига ўтиб, икки йилча ишладим. Тушумнинг яхшилигидан дастлаб суюниб юрдим, кейин сурункасига бир хил манзилга қатнайвериш меъдамга тега бошлади: охори тўкилган автобус, биқинида — 165 рақами, петонасига «Коммунистик — Яланғоч» деб елимда ёзиб қўйишган. Истайсанми, истамайсанми, бундан қутулолмайсан — чизиқдан четга чиқиб кўр-чи!

Даромадиям ордона қолсин деб эркинликни қўмсаб юрганимда, олдинги муовинимиз раҳбарликка кўтарилиб, мени ишга чақириб қолди. Автобус паркидан тез жавоб олиб, эски идорамга етиб бордим. Бордим-у, кўз олдим бирдан жимирлашиб кетди, ўша таниш «Рафик» капитал ремонтдан сўнг қайта идорамизга жўнатилиб, мени кутиб турган экан.

«Рафик» аввалига жуда катта гапириб юрди (шу касбда ишлайвериб, темир зотининг тилига тушунадиган бўпкетганмиз):

— Бу идора идора бўлиб, ҳали мендақа мукамал техникани кўрмаган!

— Аввал янги моторни авайлаб обкаткадан чиқарайлик, йўлнинг паст-баландини ўрганиб, шароитга мослашиб олайлик, кейин «Волга»ларни чангда қолдирамиз. Ҳатто, чет элники билан гаплашиб қўйиш ҳам қўлимиздан келади, тажрибамиз етарли.

— Тошиқма, ўртоқ, беҳуда шошилаверма. Ҳозирча ҳаммаси яхши, ҳамма иш меъёрида кетяпти...

Қаранг, шу темиртакнинг сўзларига чиппа-чин ишонибман. Яп-янгилигида бирон мўъжиза кўрсатганмидики, энди ишни қойиллатса, деган ўй калламга келмабди.

Мен чидам ва умид билан кутавердим, у писмайиб туриб хилма-хил майнавозликлар қилаверди. Гоҳ идорадагиларни ҳашарга олиб кетаётганимда жазирама даштда ўчиб қолади, гоҳ юқоридаги раҳбарлар билан қалтис масалани ҳал этишга бораётганимизда «пис-с» этиб дами чиқади. Баъзан қаҳратонда суви қайнаб кетса, баъзан саратонда мойи музлайди. Энг алам

қиладиган жойи — одатдаги майда юмушлар вақтида миқ этмай ишлайди-ю, нозик вазиятда албатта панд беради. Агар идорамиздагиларни айрим масалаларда шаштини пасайтириб туриш учун четдан қўпоровчи юборилган бўлса, имоним комилки, бу — «Рафик».

Бир куни шаҳар четидаги истироҳат богида «Ўзбек тили» байрами» ўтказилди. Шунчаки қизиққанлару, кўнглида саволи сарғайиб турганлар ишдан кейин бир машина бўлиб йўлга тушдик. Икки чақирим юрмасимиздан лаънати «Рафик» қаеридандир «вий-й» этган товуш чиқарди-ю, айиқнинг ўлигига айланди-қолди. Итариб кўрдик — бўлмади, судратиб кўрдик — бўлмади, охири совутиш паррагидан тортиб тутунпуркагичнинг учигача текшириб чиқдим, касалини аниқлолмадим.

Аччиқланиб, биров эшигини даранглатиб ёпди, биров гилдирагига тепди... Мен ҳам жим ўтирмадим — ўзбекча бўраласам эшитмаганга, тожикча сўксам тушунмаганга олади. Охири ўрисчалаб «подлец!» деган эдим, бирданига ўзига келса бўладими — калитни хиёл бурашим билан почтачининг соатидек текис ишлаб турибди-ку!

Аммо энди кеч бўлганди, шу маҳалда байрам қопти-ми? «Махфий зараркунанда» бу сафар ҳам ниятига етди. Шунда ҳис қилдимки, бошга нима кулфат келса, ўзгаларга худодан, менга фақат шу «Рафик»дан келади.

Аслида ҳамма айб бошлигимизда, унинг дастидан куним қандайдир «Рафик»ка қолиб ўтирибди. Биринчи раҳбарим зўр эди — қаерга борса гапи — гап, идоранинг обрўйи осмонда, машинанинг ҳам манаман деганини танлаб, истаган вақтида янгилаб турарди. Кейинги раҳбарлар бири биридан лапашанг чиқди. Ҳозиргисичу гирт Америкабоп...

Америкада ишсизларга нафақа беришар экан. Маълумки, абжир одам ҳеч қаерда ишсиз қолмайди, танбаллар билан ногиронларгина текин нафақага шукр қилиб яшаши мумкин. Америкадагига нисбатан бизнинг мамлакатда одамгарчилик баланд — уқувсиз ланжларга шунчаки нафақа тўлашдан ор қиламиз, стипендия ва ётоқ билан таъминлаб дорилфунунда ўқитамиз, дипломлар тутқазамиз, катта мояна, хашаматли кабинет, кетворган котиба, хизматкор машина берамиз. Ўрнига кўз олайтирмайдиган галварсларни атрофига тўплаб олса, уларгаям маош тайинлаймиз. Кўрибсизки,

бизда на ишсизлар бор, на нафақа. Америкадагидан қирқ марта қимматга тушса, нима қишти?

Ҳа, бедаво, бевурд раҳбар туфайли, идорамиз обрӯсизланиб, қушим «Рафик»ка қолди. Балки: «Ис, нега қушинг унга қоларкан, машина сенга тобе-ку?» дерсиз. Ўзим ҳам шундай фикрлаб, катта кетган эканман, чуқурроқ ўйлаб кўрсам, мен машинага эмас, машина менга хўжайин экан: ёнилғи деса — ёнилғи бераман, узатгичларимни мойла деса — мойлайман, фалон жойимга эҳтиёт қисм топ деса — топаман, гилдирагимни алмаштир деса — алмаштираман. Мен томидан чакка ўтадиган настькам уйда кўмир ёкиб яшайман, у табиий газ билан иситиладиган баланд бипода туради. У туфайли кийимим гоҳ мойга, гоҳ лойга беланади, аммо ўша темиртакни доим ярқиратиб юришга мажбурман.

Кеча ҳаддан зиёд жонимдан ўтиб кетди. Бошлигимдан бир кунга жавоб сўраб, қишлоқдаги қайнонамшикка йўл олдим. Кенжа ўглига қиз топиб, совчиликка боришмоқчи бўлишувди. Хотиним, қайнонам, қайнатам, яна уч кампиру икки чолни юклаб, «ҳайё-ҳуйт» деб кўшни қишлоққа жўнадим. Дарадаги сой устида машина баъзўр сиғадиган осмакўприк бор экан, ўртасига етганда темиртагимнинг яна овози ўчди. Эшикни очсанг, ташқарида кадам кўядиган жой йўқ, сойнинг тўлқини нақ бетингга салчийди. Шу кўйи ўтиравердик.

Кеч кира бошлаганда қайнатам секин қулогимга шивирлаб: «Жуда пишиқиб кетдим-ку, кув, бир илож топмасак, шармандам чиқади», деди.

— Менга қайната холоссииз, — дедим унга. — Отам бўлсангиз ҳам ёрдам беролмайман.

Қайнатам афти буришганича жойига бориб ўтирди. Ора-сира инқиллаб-инқиллаб кўяди денг. Бир маҳал: «Э худо, энди хароб бўлдим!» деди-ю, шартта эшикни очиб, ўзини сойга ташлади.

— Вой дод, чолимдан ажраб қолдим! — деб айюҳаннос солди қайнонам. Сўнг иккала чолга дағдаға қилди. — Нега қараб турибсанлар, хезимлар!

Орият кучлилик қилиб, аввал тетикроғи ўзини сувга отди, кейин букрироғи ҳассасига тирмашганича эшикка яқин келиб, «оллоҳу акбар», дея парашютчиларнинг сакрашидан қилди.

Учала чолни тутиб қирғоққа олиб чиққунимча она сутим оғзимга келди. Биринчи марта кийилган костюшимим юз жойидан йиртилиб, хиром ботинкамнинг

бир пойи балиқларга қўшилиб кетди. Яхшиямки японча соатимни оғзимга солиб, дўппимни тишлаб олган эканман.

Хужумни қайтариш вақтида титилиб кетган полк байроғидек бўлиб, кўзларимда жиққа ёш билан машинага яқинлашдим.

— Илойим, номингга ўт тушсин, «Рафик!» — деб қичқирдим қўш муштимни ҳавода ўйнатиб. — Ҳеч бўлмаса, шўрлик қишлоқиларни аямадинг-а! Уларни нима қипқўйдинг, лаънати? Энди хотинимнинг юзига қандай қарайман?! Ҳей, қарғишдан қақшагур, «Рафик»!

Бу сурбетга гап таъсир қилармиди...

Бас, энди! Асабим емирилиб бўлди, ортиқ чидолмайман. Уни авраб-мақтаб, умрида кўрмаган энг баланд тепаликка олиб чиқаману, секин пастга қўйиб юбораман. Қани, бошқаларнинг дастёрлигисиз ўзини-ўзи бир бошқариб кўрсин-чи. Олдиндан сезиб турибман, асли брак яратилган бу чиранчоқнинг фаолияти ўша ерда батамом яқунланади. Нишон ҳам қолмайди.

1989

ШУБҲА

— Кейинги пайтларда менга шубҳа билан қарайдиган бўлиб қолдингиз. Кўнглингиздагини очиқ айтаяринг, Аҳмадхон ака.

— Нимани ҳам гапирай. Умуман... сен... расвосан!

— Ё тавба!

— Ҳа! Сенда менга нисбатан ҳеч қандай самимийлик йўқ.

— Ё тавба! Ё тавба!..

— Биламан, тилинг бошқа, дилинг бошқа. Кўпдан бери мени алдаб юрибсан.

— Ё тавба-а-а...

— Шунча пайт бирга бўлиб... Сендан буни кутмагандим. Кутмагандим!

— Аҳмадхон ака!

— Гап шу — мениям, ўзингниям, қийнама. Ҳали ёшсан. Вақт борида бахтингни бошқа жойдан ахтариб кўр.

Маратвой бошлиғига шалвираб боқди: «Мана, ўрин-босарлик ҳам тугади...»

1978

ИМПОРТНИЙ ЙИГИТ

Кечки овқатдан кейин дадам озиқ тишини кавлаб туриб: «Сизга билдирмай битта иш қипқўйдик, ўғлим», деб қолди. Бирдан юрагим алғов-далғов тепди.

— Уйим куйибди-ку, дада, — дедим ҳиқиллаб. — Дакан хўрозимни охири сўйворибсиз-да?

Кутилмаганда дадамнинг эски тутқаноғи тутиб, «ҳе, ўша жиприқ хўрозингни...» дея эндигина оғзига зўр бераётувди, аям унинг гапини бўлиб, «қачон эсинг киради, ер юткур, сенга хотин топиб қўйдик», деб пешонамга мушт ниқтади. Шундан кейин сал ўзимга келиб, худди уялаётгандек бош эгдим.

Очигини айтсам, хотинсиз яшаш жуда қийинлигини биринчи синфдалигимдаёқ пайқаганман. Уйга берилган вазифаларни бажаролмай қийналган вақтимда «шу зиқналар мени биронта аълочи қизга уйлантириб қўйишса ўлишармикан», деб ота-онамдан ёмон ўпкалардим. Мана, бугун ниятимга етиб турибман.

Тақдирнинг тантилигини қарангки, аям куйи маҳаллалик бир қиз билан тўйда ёнма-ён ўтириб икки оғиз гаплашибди-ю, борлиқ ихлосини берибди-қўйибди.

— Вой, унинг донолиги, вой, унинг бийронлиги! — дея очилиб-сочилиб мақташга тушди аям. — Бодрингдан гап очганимни биламан уруғ экиндан тортиб палак юлишгача шунақаям булбулланиб гапирдики, нақ ўқишни Масковда битирган дейсиз. Акамнинг келиниям юрибди-да, беш йил ўқиб келиб ошқовоқ ўстиришни билмасдан.

— Кўп ҳовлиқаверма! — деди дадам гердайиб. — Чуқурроқ синадингми ўзи? Масалан, қорауруғ бодрингдан гапириб кўрдингми?

— Қорауруғ азалдан камхамак бўларкан, — дадамга жаҳл билан тикилди аям. — Айтувдим-а, бу йил олақашқадан экайлик, деб. Дунёда битта қайсар қолган бўлса, уям сизсиз.

Дадам ҳаво айниётганини пайқаб, тўсатдан жиддий

қиёфага кирди. Жиддийлашиб қовоқ уйдими, билинг-ки, сиёсийроқ бир гап қилади.

— Хўроғ чўқиштиришни йиғиштиринг энди, ўғлим, — деди у менга юзланиб. — Ҳозирга келиб давлатимизнинг ҳамма умиди деҳқондан бўлқолди. Деҳқонда фаросат катталигини фаҳмлаб етишди. Ўзинг билган ерга ўзингга маъқул уругни эк, қанча қўш нарса топширсанг, бизниям ёлчитасан, ўзингниям, деб туришибди. Ҳукумат энди йўлини тоғди, илгари институтни чала битирган раҳбару олимчалар настда ер чопаётгапларга йиғирманчи қаватда ўтириб ақл ўргатишарди. Оқибати нима бўлганини кўриб турибсан — отабуваларимиз боғ-далага яқин жойга ҳатто ҳаммом солдиришмаган, булар колхознинг биқинига завўт қуришди, бурунгилар яримлаб қолган биронта ҳовузни кўришса, маҳалладагиларни ношудга чиқаришган, уялтиришган, булар бўлса каттакон бир денгизни қуритворишди. Хуллас, ҳамма жавобгарлик яна ўзимизга қоляпти. Давлатнинг ишончини оқлашимиз керак. Мен билан сени қўлингдан келадигани — бозорларга бодрингни тўлдирвориш.

Дадамнинг бу гапидан кейин мамлакатимизни фаровонлаштириш учун ўша қизга уйланишим шартлигини янада чуқурроқ ҳис қилдим. Бошқача айтганда, эл-юрт фидойиларининг сони шу лаҳзада яна биттага кўнайди.

— Хўш, келинболани кўришга товлари қалай? — деб писанда қилди дадам.

Аввалига «ҳа, энди хотин бўлса бўпти-да», демоқчи эдим, кейин йиғитлик гурурим кўзиб, «майли, бир кўз уриштириб қўяйлик», дедим.

Умуман олгандаям, кўрмай-гаплашмай туриб хотин олиш бизга ўхшаган импортний йиғитларга тўғри келмайди. Ҳозирги қизларни ҳар томонлама синаб кўриш керак. Бодринг етиштиришни билса, нима, олим бўлкетибдими? Шу аям билан дадам доим узоқни ўйламасдан иш қилишади-да. Бунақа жиддий масалага бир-ёқлама қараб бўладими?

Қисқаси, ўзим хушёрроқ туриб, келинболани жиддий имтиҳондан ўтказмасам бўлмайди. Қани, бир гал-вирда гилдиратиб кўрайлик-чи, ўша мақтаган қизлари турп ўстиришдан нималарни биларкин?

ЗИЁДБОТИРДАН БОШҚАСИ ТОПИЛАДИ

— Хўп, сизга нима керак?

— Мана рўйхат... хў-ў-ш... ўнта танк, йигирмата бронетранспортёр, ўн бешта қирувчи самолёт, ўттизта Зиёдботир, қирқта светофор, шунча милиционер, бешта гўшт ташийдиган машина.

— Зиёдботирлар аллақачон тугаб кетган. Ўрнига танк олақолинг. Ёки светофор.

— Шунча светофорни нима қиламан? Кейин, ҳар қайсисининг ёнига биттадан милиционер ҳам керак бўлади. Майли, гўшт ташийдиган машина кўпроқ бўлақолсин... Э, йўқ, яхшиси анави сариқ юбкали...

— Наташами?

— Ҳа, шунга ўхшаган чиройли-чиройлисидан беш-олтитасини беринг.

— Бу бошқа гап, — деди ўйинчоқ магазини сотувчиси, — боқчангиздаги қизалоқлар ҳам бир яйраб қолишсин-да, завхоз тоға.

1978

МЕНГА ТИЛ ЎРГАТМОҚЧИ БЎЛИШГАНИ

Холисанлилло айтганда, рус тили дарсининг ўзиям мана мундоқ етиб турувди, яна чет тили кўшилди — французча. Она тилимиздан фарқи шуки, шаҳардан тўртта ўзбекча сўзни ёдлаб келган бўянчоқ ўқитувчимиз: «Мактаб тамом, ҳамма — далага!» деса, биз: «Бонжур, мадам, бонжур!» деймиз.

«Фаранг аямиз» бешинчи синфгача амаллаб чидади — бир ёқдан қишлоқда яшаш азоби, иккинчи ёқдан у юз хил савол беради-ю, жавоб ўша-ўша: «Бонжур, мадам, бонжур». Охири келган жойига қараб қочворди.

Олтинчи синфда инглизча ўргатадиганни топиб келишиб, тағин бизга тиқиштиришди. «Бунисининг жони ҳарқалай қирқта эмасдир-ов, кўрамиз-да», деган эдик, худди айтганимиз бўлди. Аммо шундай тинчимадик — еттинчида португалчани, саккизинчида хитойчани

«шудгорлаш»га уриниб кўрдик. Бунинг устига математика бор денг. Менга қолса, ҳатто геометрияю тригонометрияни ҳам чет тили ҳисобига қўшворардим. Масалан, қовоқчўмич грекчада нима дейилишини биласизми? Билмайсиз! «Қотангенс»ни-чи, туркийга ағдариб айтиш қўлингиздан келадими? Келмайди! Демак, иккаласиям бир гўр.

Тўққизинчи синфда чет тили ўқитувчиси топилмай, анча енгил тортиб юрдик. Лекин бир куни...

Бир куни Хомит-жарчи синфга учиб кириб, «немис келди, немис келди», деб шовқин солди. Томошага чиқиб «объект»ни ўраб олдик, у ҳайрон. Сочини сипиллик тараб, ялмани ўртадан очганини ҳисобга олмаганда, туркида немиснинг «н» ҳарфи йўқ, жуда нари борса, ўзимизнинг озарбайжондир.

Абдулла-елим унинг атрофида сурланганича айла-ниб чиққач, кинодагиларга ўхшатиб: «Ауфштейн!» деб қичқирган эди, немис уни ўзбекчалаб сўқди. Сўнг менга ўқрайиб, яна тилимизда дўқ урди:

— Нега менга бақраясан?

— Немисмисиз ахир? — деб сўрадим.

— Ўзбекман, аҳмоқлар, — деди у, — сизларга немисчадан дарс бераман.

Шу кўйи немисчани таталашга тушдик. Икки ой ўтиб-ўтмай марказдан комиссия келиб, чет тилини қандай ўзлаштираётганимизни текширди. Барваста бир аёл «пиш-пиш»лаб туриб, беҳос савол ташлади:

— Қани, болалар, ким жавоб қилади, «мен дарсни яхши биламан», дегани немисчада қандай айтилади?

Номаълум аскар қабри устида тургандек жимиб кетдик. «Бир минут сукут сақлаш» ниҳоясига етгач, комиссия она олдинги қаторда ўтирган Раҳим-пўмпага бармоқ ниқтади:

— Сен айт.

— Хенде хох! — деб дўриллади Раҳим-пўмпа.

Комиссия опанинг қоши қанот ёйиб, киприклари пилпиллай бошлади:

— Хенде хох, бу — «қўлингни кўтар», дегани шекилли?

— Менам шуни айтяпман-да, — деди Раҳим-пўмпа. — Дарсни яхши билганлар доим қўлини кўтаради.

«Немис акамиз» ҳам ўқув йили тугагунча зўрга тишни тишга босиб юрди. Унингчи синфда бутунлай чет

тилисиз қолдик. Мактабнинг бош гўлахи бўлган Қори тоға аҳволимизга ўзича ачишиб, гоҳ директор, гоҳ ўринбосарнинг йўлини тўсар, «келинг, шу камбағалларга ўзим арабийни ўргатай, одам бўлишсин», деб тиқилинч қиларди.

Қори тоға бекорга безовта бўлмаганини университетга келиб билдим — аттестатимда чет тилидан баҳо йўқлиги учун ҳужжатларимни қабул қилишмади, бу фан бўйича мустақил тайёрланганман, деб ректор номига ариза ёзганимдан кейингина кириш имтиҳонларини топширишимга рухсат беришди.

Иншою тарихдан бир нав ўтиб олдим, гал чет тилига келди. Хорижий тиллардан имтиҳон қабул қилинаётган қаватга чиқсам, ўн тўртта хонада ўн тўрт хил лисондан синов кетаётган экан. Ҳар қайси эшик олдида гуруҳ-гуруҳ «умидвор»лар тизилиб турибди. Ҳар бир гуруҳнинг ортидан эринмай навбат олиб чиқдим. Биттаси менга анграйганича боқиб, «қилигингизга тушунолмай турибмиз», деган эди, «менга бари бир», деб қўяқолдим.

— Ўн тўртта тилни ёппа биладиларми? — деб сўради у баттардан ҳайратланиб.

— Аксинча, — дедим мен, — биттасиниям билмайман.

Ниҳоят эшиклардан бирига олдинроқ навбатим етди. Бу хонада испанчадан имтиҳон олинаётган экан, таваккалига кириб бордим. Ичимда бисмиллони айтиб, билет суғурдим. Бу орада ўқитувчи нимадир деган эди, яна таваккал қилиб, «рахмат, домла, ишларим ёмонмас», дедим. Домла айнан ўша гўлдирашини такрорлади. Бу сафар гапнинг оқимини ўзгартиб, «Фарғонаданман», деб кўрдим.

— Фамилиянгни сўраяпман, — деди у.

— Фамилиям Гулматов.

— Испанча айт!

— Испанчадаям, форсчадаям, япончадаям Гулматов, — дедим.

Домла хохолаб кулди.

— Кайфиятим очилганидан фойдаланиб қол, деҳқонвачча, — дея мурувват ваъда қилди у. — Биттагина испанча сўз тониб айтолсанг, шартта «уч» қўйвораман.

Бирдан қаддимни ростладим. Ўнг қўлимни паншанинг четки илгагига ўхшатиб юқорига кўтардим-да, каттиқ мушт тугиб: «Рот фронт!» деб бақирдим...

Э, афсус, минг афсус, меҳрибонларим мени одам қаторига қўшиш учун кўпдан-кўп пулларни совуришди, ҳар хил тилларни ўргатмоқчи бўлишди, уларнинг таъбири билан айтганда, ношудлик қилдим, бундан бари бир иш чиқмади. Қайтага, калламда бориям чалкашиб кетди. Энди ҳаммасини йиғиштириб қўйиб, одмигина бўлса ҳам, ўзимга қулайрогини яхшилаб ўрганмоқчиман — яъни ўзбекчани.

1988

ҚИШЛОҚИ

- Кимнинг шайтонраваси бу?
- Кечирасиз, ака, бу — «Мопедь».
- «Мопедь» дегин? Савлатингни қара — от ҳуркади. Шу темиртакни миниб юришга уялмайсанми?
- Нега темиртак бўларкан? Бу — «Мопедь»!
- Вой-вуй. Бунча кўкрак кериб гапирмасанг? Яхшиямки, паровозинг йўқ. Бировга салом бермай кўярмидинг...
- Менда гапингиз борми, ака?
- Демоқчиманки, ҳозир сендақа йигитлар «Жигули» да кира қилиб юришибди. Сен бўлсанг... Қанчага олгансан буни?
- Қўлдан олганман. Икки юз сўмга.
- Ўзиниям эшакдай ишлатибсан. Шилинмаган жойи қолмабди. Суқсурдай йигит уялмасдан шунга илашиб юрганингни қара.
- Ҳа энди...
- Шу ҳам мотор бўлди-ю. Худди итхамакка ўхшайди... Ҳа майли, бизнинг ўғилга кетаверади. У ҳали ёш. Ма, олтмиш сўм.
- Бу... бу нима қилганингни? Шошмай туринг. Ҳой ака... Дурустроқ савдолайлик, ахир... Ҳужжат-чи, ҳужжати?
- Ҳужжати керакмас. Қишлоқда яшаймиз. Сен пулни маҳкам қил, ука. Ёнига пича қўшиб «Жигули» олволарсан...

1978

ЕРЛИКЛАР

Бичиқчилик цехининг бошлиғи Қодир-қайчи ўпкаси оғзига тиқилгудек бўлиб ичкарига отилиб кирди.

— Ишни тўхтатинглар, қизлар, — ҳирқиради у, цехдаги яккаю ягона эркакнинг кўзига қарамасликка ҳаракат қилиб. — Бир соат ичида иш жойимизни музейга, ҳовлини истироҳат боғига айлантириб улгуришимиз керак. Космосдан келган одам... хм-м-м, шахслар бизнинг ишимиз билан танишармиш.

— Вой ўла-а-й! — ҳайратдан ёқа ушлади Ойшабу.

— Марсдан келишдимикан, а? — бармоқ тишлаб сўради Тўпахон. — Балки, Юпитердандир?

— Буни осмонга дурбиндан қарайдиган фрафессирлардан сўра, — тўнгиллади Қодир-қайчи. — Директоримиз менга қўнғироқ қилиб, гап шунақа-шунақа, сенга бир соат муҳлат бераман, деди — вассалом.

Цехдаги яккаю ягона эркак ўз одатига кўра хотинларга суйқаниб туриб, майин овозда гап қўшди:

— Тилимизга тушунишармикан у ер юткурлар?

— Ким билади дейсан, ака Ёқуб, — елка қисди Қодир-қайчи. — Ишқилиб, ўзинг тилиннга эҳтиёт бўлгин. Мабодо маошингни сўраб қолишса, мукофот пулини қўшиб айтиш эсингдан чиқмасин.

Кейин касаба союз ташкилотининг раисига ўгирилиб буюрди:

— Бухалчага мўмайроқ қилиб ёрдам пули ёа.

— Вой, у биздан ёрдам сўрабдими?

— Унақа бракчиларга ёрдам берадиган аҳмоқ йўқ! — ўшқирди Қодир-қайчи. — Сен ўша пулга бозордан харажат қиш келасан. Осмондан тушганларнинг томоғини ёғлаш керак. Ерликларнинг улфатбозлигини кўрсатиб қўямиз уларга.

Бир соатдан кейин меҳмонлар цех ҳовлисига кириб келишди. Қодир-қайчи теп-текис йўлакда қоқина-қоқина уларнинг истиқболига ошиқди. Космосликларга қайси тилда мурожаат қилишини билмай пича иккиланиб тургач, таваккалдан «Гуд... гуд-бай!» дея гингшиди.

Директорга ҳамроҳ бўлиб келган уч кишидан иккитаси аёл бўлиб, улар кўриниш ва кийиниш жиҳатдан маҳаллий жувонларга жудаям ўхшаб кетишарди. Лекин малласоч эркакнинг кўкиш кўзида самовий совуқлик яққол акс этиб турар, бужур юзи эса метеорлар

ёмғиридан ғалвир бўлиб кетган олис бир сайёрани эслатарди.

Космослик эркакнинг кўлида «Феникс» сигаретини кўрган зукко ака Ёқуб «Болгартабак» фирмаси ўа маҳсулотини фақат ер юзи мамлакатларига экспорт қилиш билан чекланиб қолмаётганини дарҳол тушуниб етди. Меҳмон йирқироқ зажигалкани шақиллатиб сигаретга ўт берган пайтда ҳозиргина нос кафтлаган қоровул чолнинг кўзлари ўйнаб кетди.

— Я илавҳа иллавла, — гўлдираб калима келтирди у. — Еттинчи осмоннинг жинчирогини қаранг-га...

Директор меҳмонларни чиннидай тоза йўлакдан цех биноти сари бошлади. Қунишганларича бир-бирларининг пинжиги кириб олган қизлар ҳайрат ва ҳаяжондан қотиб туришарди.

— Ҳорманглар, қизлар! — жилмайганича сўз қотди уларга космослик аёллардан бири.

Меҳмоннинг маърузаси инобатсиз қолди. Қизлар ўртасида ўзаро висир-висир бошланди.

— Ие, ғирт ўзбекча гапирди-ку!

— Бари бир ғализроқ...

— Шунисигаям шукр қилсанг-чи.

Бири биридан сўзамол қизларнинг ҳозирга келиб ёввойилашиб қолганидан таажжубланган директор меҳмонлар олдида ўнғайсизланиб, устма-уст томоқ кирди.

— Сизларга нима бўлди, қизлар? — «қизлар» десада, негадир ака Ёқубга таънадор боқиб сўради у. — Меҳмонлар ўзларингизнинг ҳамкасбларингиз — кўшни райондаги мусобақадош «Космос» модалар ательесининг вакиллари. Қани, яхшилаб танишиб олинглар-чи.

Ҳамма тенгдан қалқиб кетди. Қоровул чол жаҳл билан нос туфлаб, аста нари жилди.

1977

ДАВОЛАНИШ

Атроф зимистон. Юрагим хижил...

Тш-ш! Қулоқ солинг-а, орқамдан писиб келаётган ажиналар каминани бўғизламоқчи бўлиб шивир-шивир қилишяпти. Эшитялсизми?

Ёки булар бақатеракнинг баргларимикан? Ахир, шабада эсиб турибди...

Атроф зимистон. Юрагим бежо!..

Ё алҳазар! Буниси қанақа махлуқ энди? Ҳезалакларга ўхшаб куляпти. Тиши аррасимон бўлса-я...

Ўф, шундан кўрқиб ўтирибман-а. Бойўгли экан. Учиб кетди ярамас.

Атроф зимистон. Юрагим така-пука!!

«А-а-а!..» Нега бақиряшман? Тўғри, бақирини керак. Сўқмоқнинг қоқ ўртасида бир кўзли одамютар турибди. Кўзининг ёнишини қаранг. «А-а-а!..»

Шошманг-чи, тиллақўнғизлар тўпланиб олганми дейман? Ҳа-я. Тфу!..

Атроф зимистон. Юрагим пачава!!!

Ўғилболачасига тан оладиган бўлсам, қоронгуликни болаликдан жиним суймайди. Лекин, бошга тушгандан кейин...

Гап шундаки, раҳбарликка тайинландим-у, галвалардан асабим таранглашиб, юрагим гижимлайдиган бўпқолди. Врачга борган эдим, у кечалари сокин жойларда сайр қилиб туришни маслаҳат берди. Мана, даноланишни бошлаб юбордим.

1978

ШОМУРОД ҲАСИБФУРУШНИНГ ФУТБОЛГА БОРГАНИ

Азиз Несинга таълим ила...

Бир тоғора ҳасибни кўтариб Шайхонтовурга чиқсам, кўчада одам танқис, ҳамма ўзини футболга урворибди. Харидорнинг кетидан қувиб менам стадионга кирдим. Кирдим-у, юрагим орқага тортди. Ёлирай! Ҳеч каснинг бошига тушгулик қилмасин-у, агар шунча одам тўйингга бостириб келса борми, узоғи билан икки минутда хонавайрон бўлмасанг, мана мен кафил.

Оломоннинг авзойи бузуқлигини кўриб, ҳасибни очишга юрагим бетламади. Хайриятки, бир барзангининг ёнида бўш жой қолган экан, тоғорани ўртага қўйиб ўша ерга ўтирдим. Биздан нима кетди, шу футболиниям бир кўрсак кўрибмиз-да, дедим.

Майдонга қарасам, ярми сариқ, ярми қизил майка кийган бевош ўспиринлар қирқта сигир боқса бўладиган ажриқзорни бемалол тепалаб юришибди. Ҳой, кўзингга қара, дейдиган одам йўқ. Тўсатдан жаҳлим кўзиди: «Хў, ҳалойиқ! Бу зараркунандалар ҳаммаёқни тепалаворди-ку! Савобгарчиликка биргалашиб ҳайдасак бўлмайдами?» деб бақирдим. Ёнимдаги барзанги «сизга қайси бири ёқмаяпти ўзи, акахон», деб пичинг қилувди, «барини ҳайдаш керак — сариқларниям, қизилларниям», дедим. Шунда олдинги қаторда ўтирган бир дингқулоқ шартта менга ўгирилиб «сариқларга яна тил тегизсанг, кўзингни ўйволаман», деди. Қасалмандлигини ҳисобга олиб, у билан гап талашиб ўтирмадим, ўзи боядан бери шу одамга жуда раҳмим келтурувди. Бечоранинг тутқаноғи бор шекилли, тўп сариқларга тегса, тиззасини ўйнатиб, елкасини учиради. Қизилларга тегса, калласи «қалтир-қалтир», «қалтир-қалтир» титрай бошлайди денг.

Ё тавба, шу ўйиннинг нимасини томоша қилишаркин? Тўпи бор ўйинчи юурса-ку бир нав, тўпи йўқлар нимага ҳакиллаб юришибди, шунга ҳайронман. Майсани тепалашганиям майли, кўпчиликни ичига шим киймай чиқишганиям майли, ҳеч бўлмаса, ўзидан каттани ҳурмат қилишни билмайди-я, бу хумпарлар. Қарангки, қора кийимли бир мўйсафид тили осилгудек бўлиб ҳали уёққа чопади, ҳали буёққа чопади, қани энди ноинсоф ўспиринлар унга тўп беришса. Ҳатто, «мен бу томондаман, укажонлар», демоқчидек ҳуштак чалсаям парво қилишмайди денг. Ё уни кўриб яна зардам қайнади. Қўлимни оғзимга карнай қилиб: «Хў, тарбия кўрмаганлар! Отанг тенги одамга ҳурмат шуми?» деб дўқ урдим. Ёнимдаги барзанги ниманидир кавшаб туриб, «вей ака, алжирамасдан жим ўтиринг энди», деб кўзини олайтирди. Аҳвол шу-да, ҳақиқатни гапирсанг, дарров жиннига чиқаришади.

Тузи пастроқ гап айтиб барзангини сал мустар қилмоқчи бўлтурувдим, каллам қўққисдан фойдалироқ томонга ишлаб кетди. «Ие, тўхта-чи, Шомуродвой», дедим, «бу ишкамба мабодо бизни фирмага қарашли

ҳасибни чайнамаептимикан», деб ўйладим. Тоғорага ёпилган сочиқ анча пастлаб қолганини кўрдим-у, шубҳам баттардан кучайди. У қарса-қурс чапак чалиб, «ур-ур, «Пахтакор!», «ур-ур, «Пахтакор!» деб ҳайқирришга тушгандан кейин ҳасибни егани аниқ сезилди-қолди. Ҳа, ҳасиб жуда кучли нарса. Барзангига қўшилиб, ҳасиб емаганларам бақира бошлашди. Шуниси қизиқки, улар қанча қаттиқ бақирришса, сариқ майкали ўйинчилар майсани шунча кўп тепалашди.

Текин ейилган ҳасибларни ҳисоб-китоб қилволиш учун тоғорани бу томонга олиб барзангига яқинроқ сурилган пайтимда қизил майкали ўйинчилардан биттаси тўсатдан тўпни илиб қочди. Зингиллаганича бориб, дарвозага шунақанги варанглатиб тепдики, ҳатто оёғидаги ботинкасиам учи кетди. Тўп дарвозанинг бу бурчагига, ботинка у бурчагига кирди. Стадион ўти ўчган самовардек жимиб қолди. Олдимдаги дингқулоқ «Вой-е-ей!» деб кўкрагини чангаллаганича, шилқ этиб тиззамга йиқилди. Орқадаги боланинг лимонадини олиб, бетига сув пуркаганимни биламан, ҳалиги дингқулоқ бирдан уввос солиб, ўрнидан туриб кетди-ю, «кўзни единг, итвачча», деб бўкиришга тушди. Қарангки, шошилишда лимонадга қўшиб оғзимдаги носниям пуркаворибман. Ҳайриятки, дўхтирлар бор экан, уни машинага босиб касалхонага опкеттишди. Юрагинг пачава бўлгандан кейин, тўп уришни биладиган томонга ишқибозлик қилсанг ўласанми, деб ўйладим.

Ақлли одамнинг садагаси кетсанг арзийди. Тўп киритилгандан кейин қора кийимли мўйсафид ниҳоят ўспиринларни мурасага келтириб, сариқларни бу томонга, қизилларни у томонга ажратиб ташлади. Тўғрида, қайсидир донишманд майдонни илгаритдан теппа-тенг бўлиб берган экан, бировни томонида пишириб қўйибдими? Агар мақсад тўп киритиш бўлса, ўзингни тарафингдаям тап-тайёр дарвоза турибди, бошқаларникига уришинг шартми?

Мўйсафид шўрлик шунча уринди-ю, куйиб-пишгани бари бир чиппакка чиқди. Ҳуштак чалиниши биланоқ, безори ўспиринлар ҳасибдаги пиёз билан қиймадек яна бир-бирига аралашиб кетишди.

Бир пайт баданимнинг қитиги келгандек бўлди. Мундоқ қарасам, барзанги қўшнимнинг кўзи ўйинда-ю, қўли оёғимда ўрмалаб юрибди, тимироскиланиб ниманидир қидиряпти. Индамасам, қўлини чўнтагимга

суқадиган чамаси бор. «Хў, акаси, ҳасиб бу томонда», дедим. Эндигина айбини бўйнига қўймоқчи бўлиб турувдим, тўс-тўпалон тагин авжга чиқди. Сарик майкали ўйинчилар бу вақтда нариги дарвозани ўраб олишган экан. Улардан биттаси тўпни юқоридан қиялатиб тенган эди, бехосдан бошқасининг калласига тегиб, дарвозага кириб кетса бўладими. Стадионда қиёмат бошланди, кўрқиб тоғарамни қўлимга ушлаб олдим.

Шериклари тўп урган ўйинчининг ёнига келиб, калланг ёрилмадими дегандек бир-бир кўнгил сўраб кетишди. Боши лат еган уёқда-ю, буёқдаги ишқибозлар унга ачинганидан «ув-в!» деб юборишди. Кейин ўйинчининг калласи бутунлигини кўриб суюниб кетишди шекилли, бир-бирини янги келин-куёвдек «чўлп-чўлп» ўпа бошлашди. Барзанги қўшним мени қучоқлаб даст кўтарган пайтда, кўргиликни қарангки, тоғорам қўлимдан бехос чиқиб кетди. Одамларни устидан бошма-бош сирганиб бориб пастроқда бир даранглади-ю, шу-шу қайтиб дараги бўлмади. Ҳе, ўша футболнингни кароматидан ўргилай, деб йиғламсираганимча ташқарига юрдим. Дарвозадан чиқаётган чоғимда томошабинларнинг ҳайқириги орасидан қадрдон тоғорамнинг товущиям эшитилгандек бўлди. Ишқибозларнинг «Ур-ур, «Пахтакор!» дейишига мослаб «даранг-даранг», «даранг-даранг» қилади-я жонивор.

Хуллас, ўшандан буён ҳасиб сотгани стадионга бормайдиган бўлдим, аммо-лекин мистогорам нодонлик қилиб «Пахтакор»нинг ишқибозларига қўшилиб кетди. Ҳа, тоғорамнинг шўри курсин-а, «Пахтакор» олий лигага чиққунча даранглайвериб илма-тешик бўпкет-масайди.

1986

БАЙРАМ ИНТЕРВЬЮСИ

Жамоатчи ҳажвчимиз байрам арафасида улфатчилик фанлари доктори Маишат Маишатович билан суҳбатда бўлди. Кўпчиликка отнинг қашқасидек танилиб қолган Маишат Маишатович янги йилни кутиб олиш тартиби ҳақида ўз тоифасидаги шахсларга қарата гапириб шундай деди:

— Қадрли шишадешлар, азия ҳамтовоқларим! Ма-

на, янги йил ҳали пробкаси очилмаган «Портвейн»дек қаршимизда маҳтал турибди. Нақадар гаройиб байрам бу. Унинг ўзига хослик томони шундаки, бу куни эркак зоти ёппасига ичади. Ичишни ўрганган аёллар эса орага суқилишиб, давраминани янада кенгайтирадилар. «Яратганнинг олдида шоҳу гадо баробар», деганларидек, ичилгандан сўнг ёши, жинси, касби, амалидан қатъи назар, ҳамма бир хилда алжирай бошлайди. Сиполик, ройишлилиқ, расмий гап-сўзларга барҳам берилиб, суҳбат чапани тус олади. Натижада, даврадагилар ўртасида мазмуни унча чуқур бўлмаган баҳслар бошланиб, коллектив равишда жанжаллашиш туйғуларини камол топади. Менимча, биргалашиб ичишнинг нафосати, оламнинг гулистонлиги ана шунда.

Лекин бундай ажойиб давраларда қатнашиш, базми жамшиднинг бошдан-оёқ иштирокчиси бўлиш сиз ўйлаганчалиқ осон иш эмас, биродари азизлар. Киши бунга жиддий равишда ҳар томонлама тайёргарлик кўрган бўлиши керак. Ўзимнинг кўп йиллик бой тажрибамга таяниб, худди шу масалада сизларга айрим маслаҳатлар бериб ўтмоқчиман.

Хуллас, ичишни ўттиз биринчи декабрнинг илк тонгидан, яъни каллаи саҳардан бошлаган маъқул. Эрталабки бу машғулоти унчалар ачиманган пиво ёрдамида ўтказилади. Хўрак учун қалампирланган қурут, капчёнка ёки шўрданак ҳозирлаб қўйишни унутманг. Пивога туз селиб ичиш қатъиян маън қилинади:

Уч-тўрт шиша пиво отиб олингандан кейин, кишининг кўз томирларида ультра қизилранг аломатлари пайдо бўлиб, мия тўқималарида енгил сархушлиқ сезилади. Демак, олам гулистон! Энди тамаки маҳсулотларини тутун ҳолида эрмак қилиб, пича дам олишимиз мумкин.

Соат ўн бирларга бориб, машғулотнинг иккинчи босқичига ўтамиз. Бу пайтда пиволарни четга улоқтириб, шампандан баҳра олиш фурсати етган бўлади. Қопқоқни ракета қилиб учирганимиздан сўнг, ноёб ичимликни каттароқ идишга тўлдирамиз-да, уни бир кўтаришда уриб қўямиз. Қарабсизки, олам янаям гулистон!

Машғулотнинг учинчи қисми одатда тушлиқдан кейин бошланади. Мазкур босқичда биз у ёки бу номдаги ўзимизбоп вино билан мулоқотда бўламиз. Винони ҳар ярим соатда юз эллик граммдан оширмаган ҳолда

агдарма қилиш тавсия этилади. Учинчи босқичнинг охирларига бориб, машгулот ўтказувчининг қорин қисмида бурама оғриқ пайдо бўлиши табиий, чунки вино, пиво ва шампан ошқозонда учрашиб, аёвсиз реакцияга киришади. Айрим тажрибасиз ичувчилар бундан заррача саросимага тушмасликлари керак.

Заҳматли ва ҳузурбахш машгулотимизнинг тўртинчи босқичи кечки овқат арафасида бошланиб, киши ўзини идора қилолмай қолгунга қадар давом эттирилади. Эндиликда навбат ароққа келганини ўзингиз ҳам сезиб тургандирсиз, азиз шишадешларим. Бу босқичда киши ўзини бутунлай эркин ҳис қилади. Даврада ҳам вазият бошқача: биров-бировни менсимай қўйган, ҳамма гапиришни истайди, аммо уни эшитадиган одам йўқ, биров ўлиб кетган момосини эслаб йиғласа, бошқаси гердайганча ашулани ва жанг қилади. Қисқача айтганда, олам ниҳоятда гулистон!

Мана энди чинакам байрам бошланди, десак ҳам бўлаверади. Сиз билан биз эса уни мароқли ўтказишга аллақачон тайёرمىз. Чунки, эрта саҳардан бошланган тинимсиз машқлар натижасида танамизни обдан чиқтириб, ўзимизни қадаҳбозлик жангига пухта шайлаб олганмиз. Энди бизни енгиш анча мушкул. Ҳатто «Коньяк» аталмиш маркаи олийлари ҳам бизни осонликча йиқитолмайди.

Бир нарсани алоҳида таъкидлаб ўтишим лозим: машгулотнинг дастлабки уч босқичи уйдан чиқилмаган ҳолда олиб борилади. Чунки кўча-кўйда заруратсиз санғиш ҳушёрхонага тушиш хавфини кескин оширади. Бу кўнгилсиз тadbир эса сиз билан бизнинг байрам программамизга киритилмаган. Тўртинчи — ҳал қилувчи босқич шишадешлар даврасида қиёмига етказилади.

Сўзимни яқунлар эканман, сиз қадрдонларга мурожат қилиб айтаманки, базм машгулотларини уюшқоқлик билан олиб бориб, улфатчиликни каминадек устамоннинг қимматли йўл-йўриқларига қатъий риоя қилган ҳолда юқори савияда ўтказайлик...

Бундай вақтда бор овозда баралла қичқиргинг келади: «Бугун дилларда ғалаён! Бўлди! Етар! Шишаю пробкалар зўравонлигига энди чек қўййлик! Ичимликларга озодлик! Олам бутунлай гулистон бўлсин!»

ТАШВОЙТАГ

Икки куплик хонаки меҳмондорчиликлардан сўнг дўстим мени район марказига сайрга олиб чиқди. Богдаги чойхона пешайвонида чанқовбосди қилиб ўтирганимизда пакана, тепакал киши соққадек гилдираб келиб, биз билан қуюқ кўришди. Ўттизинчи йилларда русум бўлган жулдур панкасини сўри четига қўйиб, узатилган чойни шониб-шониб хўриллатишга тушди. Бу орада мен билан чала-пула танишиб олишга улгурди.

— Қоратепаданман денг? Оғайнилар кўн у ёқда, телефонлашиб турамиз. Молиядаги Дарраевнинг қайнанаси бир тапдирфурушга тегиб кетганини айтишувди. Қалай энди келин-куёвлар?

Дарраевнинг сўққабош қайнанаси бизнинг маҳаллада туради. Ишга ўтиб кетаётганимда унинг ҳовлисида нотаниш чол чиқиб келаётганини кўргандек бўлувдим. «Ҳа, яхши яшашяпти», деб қўяқолдим.

— Кампирларки шунақа қиптурса, Шаҳлога ўхшаганлардан ўнкаламасак ҳам бўлар, Шукурвой, — дея дўстимга юзланди тепакал.

— Қайси Шаҳло? Нима қипти?

— Универмагдаги новча қиз бор-ку. Бугун тунда эрини ёмон калтаклабди-да. Ўртоқ Қонқоновнинг хотинига қуда томондан чатишлиги қутуртирганми дейман? Бўлмаса ўшандай мўмин эрни нега шунақа азоблайди?

— Эрини танимас эканман, — деди Шукурвой.

— Танийсан, эслолмаяпсан, — бўш пиёлани узатаётиб ишонч билан бош силкиди тепакал. — Холдор кўсанинг жияни-да...

— Э, Холдор тоғанинг жияними?

— Шу Холдор кўсагаям қийин бўлди. Ўзи одамга бир фалокат ёпишса, қаторлашиб келади. Сарик бўлиб ётган келини, дорилар ҳомилага таъсир қилиб, тўртинчи числода чала туғиб қўювди, ўн иккинчи числода куёви мотоциклдан йиқилиб, оёгини пачоқлади. Бундан бир соат бурун ўзининг молхонаси ёниб кетганмиш. Яхшиям новвоси занжирни узиб қочибди, бўлмаса уч юз килолик кабобни кўрардинг.

— Районларингда ўт ўчирувчилар борми ўзи? — дея гапга аралашдим мен.

— Қўнғироқ қилишса, телефон ишламабди, — ўрнида жавоб қайтарди тепакал. — Ҳозир келаётиб тагига етсам, бир трактор ўн учинчи километрдаги симёғочни уриб, кабелни узворган экан. Трактор қайси ташкилотга қарашлилигини ҳозирча аниқлолмадик. Территория «Большевик» колхозиники, менимча трактор ҳам...

Тепакал нон бурдасини қаймоққа булаб лунжига тикқач, қўшимча қилди:

— Ҳатто Исроилдек митти давлатдаям телефон кабеллари тўлиқ ер остида экан...

Кейин ганини чирпирашиб келиб, ўзимидаги яҳудийларга тақади.

— Ҳайим сартарошнинг бешинчида ўқийдиган шахматчи ўғли район мусобақасида биринчи ўринни олибди. Райисполком раисининг кап-катта неварасини қаторасига уч марта мот қилворибди-г. Ўйнашмагин арбоб билан деганларидек, санстанциядагилар кеча Ҳайимнинг сартарошхонасини печатлаб кетишди...

Чойхона ичкарасидан осма соатнинг даранглаши эшитилди.

— Ие, вақт бўлқолди, шекилли, — дея шошилишч ўрнидан кўзғалди тепакал. — Хўп, насиб қилса тушдан кейин бир гурунглашармиз.

У папкани қўлтиққа уриб, пешайвон пиллапояси сари юрди. Пастга тунгач, милиция формасидаги йигитни йўлакда тўхтатиб, нимадир ҳақда гаплаша бошлади.

— Ким бу? — деб сўрадим мен.

— Тайёрлов идорасининг бухгалтери Тошвой ака, — деди Шукур. — Билмаган, қизиқмаган нарсаси йўқ. Лақабиям ТошвойТАГ.

Шукур гапни тугатиб-тугатмай, ТошвойТАГ пастдан овоз қилди:

— Шукурвой, мана, участкавойдан билиб олдик. Ҳалиги симёғочни ҳақиқатанам «Большевик»нинг трактори пачоқлаган экан...

ЎзТАГ тезкорлик, синчковлик, айниқса холисликда ҳали анча орқадалигини фаҳмладим.

1980

ОДАМГАРЧИЛИК

— Мумкинми кирсам? Ассалому алайкум, Шогози Норозиевич. Идоранинг ёнидан ўтиб кетаётиб, сизни табрикламаганим бирдан эсимга тушиб қолди-ю...

— Қанақа табрик?

— Омонлик бўлса, Шогози Норозиевич, эртага янги йилни кутиб оламиз.

— Менга қара, Мардивой, бошимни куп айлантирмай, шартта асосий масалага кўчиб қўя қол. Биламан, бирон дардинг бўлмаса, олдимга келиб ўтирмасдинг.

— Хуллас... дардим оғир, Шогози Норозиевич.

— Хўш?

— Анчадан бери уйимиздаги жовонда битта арман коньяги ичилмасдан турибди денг...

— Ие, қизиқ-ку. Қани, давомини гапир-чи, Мардивой.

— Ўша юлдузжамолнинг мазасини тотолмай, бир ойдан бери юрак-бағрим қон бўл кетди, Шогози Норозиевич! Ёвуз хотиним жовонни қулфлаб ташлаган!

— Ўта бардошли одам экансан, Мардивой. Хўш, сен нотавонга нима учун хотининг бу қадар жафолар қиляпти?

— У ярамас десангиз ўша коньякни қандайдир слесарга атаб опкелганмиш...

— Э-э, гап буёқда дегин? Бундан чиқдики, хотининг ўша слесарь билан...

— Нималар деяпсиз, Шогози Норозиевич!

— Унда, гап нимада ўзи?

— Ҳамма гап шундаки, бир ойдан буён квартирамиздаги батареялар яхши ишламаяпти, кейинги кунларда бутунлай совиди-қолди. Чамаси, хотиним батареяларни тузаттириб, устани коньяк билан хурсанд қилмоқчи. Эссизгина арман коньяги, уни ўзим биронта улфат билан майдаласам бўлмасмиди, а?

— Ҳм... умуман... одамгарчилик юзасидан бу ишга шахсан ўзим аралашмасам бўлмайди шекилли. Ахир, эски танишлармиз... Хотининг жуда эзворибди сени...

— Олижаноб одам эканлигингизни билардим, Шогози Норозиевич. Раҳмат сизга!

— Сен... уйга бориб... ҳм... сал тайёргарлик кўриб тур. Тушликка яқинроқ етиб бораман мен. Ташвиш тортма, уйингни ҳаммом қилворамиз. Майли, байрам олдидан бир чақчақлашиб ўтиришайлик. Фақат, хоти-

нингга айтиб қўй, Мардивой, ҳам... жудаям ортиқча уришиб ўтирмасин...

Мардивой ЖЭКнинг сантехниклар бригадаси бошлигига яна бир бор миннатдорчилик билдираркан, кўзидаги муғамбирликни сездирмаслик учун нигоҳини аста ерга қадади.

1978

ПЎПИСАНИНГ ОҒИРЛИГИ ҚАНЧА?

Август ойининг бошлари эди. Директоримиз мени ҳузурига чақириб, қўлимга қандайдир хатни тутқаздида, шу жойнинг ўзидаёқ унинг мазмуни билан танишиб чиқишимни буюрди.

«Ҳурматли олимлар, — деб бошланган эди хат, — сизларнинг илмий-текшириш институтингизда асабий зарбанинг инсонга жисмоний таъсирини ўрганиш устида катта тажриба ишлари олиб борилаётганини газетадан ўқиган эдик. Бизга бир масалада ёрдам беришларингизни колхозимиз правлениеси аъзолари номидан ўтириб сўрайдурмиз. Яъни, масалан, бир нобоп одамни ишдан ҳайдадик деб фараз қилайлик. Ана шу жазо жисмоний томондан унга неча килограмм вазминликда таъсир қилиши мумкин?»

— Хатто қишлоқдаги ўртоқларнинг ишимиз билан қизиқишаётгани бизни бенаф деб атаётган баъзи ташкилотлар олдида юзимизни ёруғ қилади, — деди директоримиз. — Бу соҳада тажриба ишлари ўтказиб, хатга аниқ жавоб ёзиб юборишни шахсан сизга топшираман.

Бир ойлик изланишлардан сўнг, ниҳоят қатъий хулосага келиб, колхозга жавоб хати ёздим: «Ишдан ҳайдаш кишига ўрта ҳисобда 75 килограмм юк кўтартириш билан баробардир. Лекин, шуни эслатиб ўтиш лозимки, юк миқдори ўша шахснинг ёши, жисмоний тузилиши, асабининг бўш ёки қаттиқлигига қараб кўпроқ ёйинки озроқ томонга ўзгариши мумкин».

16 сентябрь куни колхоздан яна хат келди: «43 ёшга кирган, ўта сурбет, бўйи бир метр 67 сантиметр, оғирлиги 80 килограммлик одамга «хайфсан» берсак, унга қанча юк босган бўламиз?»

Ўтказилган тажрибалар шуни кўрсатдики, оддий

«хайфсан» юқорида тасвирлаб берилган нусхадаги кишиларни 30—35 килограмм оғирликда эзаркан. Колхозга шу мазмунда хат жўнатдим.

Колхоздан келган навбатдаги мактуб конвертга 2 октябрь куни солинган бўлиб, унда «огоҳлантириш»нинг аввалги сафар қайд этиб ўтилган шахсга нисбатан жисмоний таъсири ҳақида маълумот беришимиз талаб қилинган эди.

Яна тажрибалар ўтказишга тўғри келди. «Огоҳлантириш» деган нарса кишини 15 килограмм юкни кўтариб юришга мажбур қилишини аниқладим-у, бундан ўзим ҳам ҳайратга тушдим. Чунки, ҳисоблаб кўрсам, ишга келганимга ҳали уч йил бўлмай туриб, олти марта «огоҳлантириш» олибман. Бир ўзимга 165 килограмм жазо беришибди-я!

Колхозга янги хатни жўнатиш билан бирга, берилмаётган маслаҳатлар учун муассасамизга тўланадиган пулни банкка ўз вақтида ўтказиб туриш лозимлигини ҳам эслатиб қўйдим.

5 ноябрь куни колхоз раиси шаҳарлараро телефон орқали менга қўнғироқ қилди. Салом-алиқдан сўнг мақсадга ўтиб деди:

«— Хўш, яхши йигит, қирқ уч ёшли сурбет одамга мажлисда қаттиқ пўписа қилсам, гарданига қанча юк ортган бўламан?»

«— Аниқ айтиш учун олдин тажриба ўтказиш керак, — дедим мен. — Агар тахминан оладиган бўлсак, етти-саккиз килограммдан кам чиқмас-ов».

«— Сиздақанги олимлардан ўргилиб қўйдим! — зарда аралаш пўнғиллади раис. — Бир ярамас иш кўрсатиб турса-ю, сизларга қолса унга пўписа ҳам қилмаслигимиз керак экан-да? Бунақада колхозда тартиб ўрнатиб бўларканми?!»

«— Тушунмадим», — дея гўлдирадим мен.

«— Нимасини тушунмайсан, акаси, — вағиллаган товуш келди трубкадан. — Омборчимиз колхоз арпасини туя қилмоқчи бўп турганда халқ контролининг қўлига тушди. Уни, ҳеч бўлмаса, тергаб қўёлмасак, биз бу ерда нима қилиб ўтирибмиз?»

«— Арпангизни кимдир туя қилса, менга нима!» — бирдан каминанинг ҳам қони қизий бошлади.

«— Битта пўписани саккиз килога чиқариб қўйиб, яна «менга нима» дейди-я, — жириллай кетди раис ҳам. — Омборчимиз ёзда сариқ касали билан оғри-

ган. Бу касалликка чалинганларга бир йилгача тўрт килодан ортиқ юк кўтартириб бўлмайди. Тўрт килолик дўқни қаердан топаман унга? Ўргилдим ўша экспериментингдан!»

Трубкадан «дут-дут» деган товуш эшитилди... Колхоз билан илғор фан ўртасидаги алоқа яна узилиб қолди...

Ҳе, аттанг-га, аттанг-га, қишлоқдагилар бизни тўғри тушунишмади, шундай ажойиб кашфиётимизни қадрлай олишмади. Лекин, энг муҳими — кимлардир ишимиз билан қизиқиб кўришди-ку, шуниси бас. Директоримиз айтганларидек, бу нарса бизни бенафликда айблаётган баъзи ташкилотлар олдида яхши дастак бўлади.

Тажрибаларимиз давом этмоқда.

1979

ЧАШМАДРОМ

Саратонда паноҳ излаб, боғнинг салқин жойидаги мажруҳ курсига бориб ўтирдим. Бир тикансоқол менга сянвчан боқиб, теварагимда икки-уч доира ясагач: «Хўш, акаси, бирга учамизи?» деб сўради.

Атрофга алангладим, яқин-ўртада ҳайинчак кўринмади, фақат нарироқдаги ёғоч дўконча олдида бир гала одам уймаланиб турибди.

— Чашманавтмисан ахир? — яна савол берди у оғзидаги папиросининг думини чайнаб.

Наҳотки мени биронта фазогирга ўхшатишаётган бўлса, деб ўйлаб, ўнгайсизланганимча «Йўғ-е!» дедим.

— Унақа бўлса, чашмадромни банд қилма, — деб ўқрайди тиканаксоқол. — Шу йўлакдан тўхтамай бориб, чапга бурилсанг, лимонадфурушнинг олдидан чиқасан. Қани, жил.

Туриб, бошқа томонга қараб юрдим. Ёғоч дўкон ортидан ўтиб бораётсам, яшиклар қалаб ташланган жойда кишилар тўп-тўп бўлиб ўтиришибди, ўрталарида эса «Чашма» винолари. Илгарироқ бошлаганларнинг баъзилари ажриққа чўзилиб, аллақачон учиб ётибди.

1980

ЧАКАЛАҚЗОР АФСОНАСИ

Чакалақзор султони фил эртак китобни арақлаб ўтириб, қадимги ҳукмдорлар саройида ўқтин-ўқтин мушоиралар ўтказиб турилгани, шеърхонлик баҳсида голиб чиққан шоирлар тақдирлаб борилгани ҳақидаги жойига беихтиёр кўзи тушиб қолди.

«Наҳотки, менга тобе бўлган жониворлар ичида шеър ёзишни удалайдиганлар топилмаса? — дея ўзига ўзи савол берди султон. — Мабодо шоирлар бўлса-ю, мен мушоира ўтказиб турмасам, унда ҳукмдорлигим қаёқда қолди?»

Бақироқ жарчилар бутун чакалақзорни кезиб, султоннинг мушоира ўтказиш тўғрисидаги фармони эълон қилиб келгач, орадан кўп ўтмай саройга шоир сизмай кетди. Бунча меҳмонни зиёфат қилиш жуда қимматга тушишидан ташвишланган фил: «Ҳар тоифадаги ҳайвондан биттадан энг зўр шоир қолсин-у, бошқалари кетаверсин!» деб амр қилди. Лекин «мен ўзгалардан пастроқ ёзаман», дейдиган биронта шоир топилмади, ҳаммалари қимирламай туравердилар. Охири қуръа ташлашга тўғри келди. Қуръада омади чопган шоирларни ичкарига таклиф этиб, қолганларини тарқатиб юбордилар.

Қуюқ зиёфат тортилиб, ҳамма баҳоли қудрат овқатланиб, бўлгач, султон ҳар кимнинг обрўйига қараб навбат беришни дилига тугиб, ёнверига аста кўз ташлади.

— Адашмасам, сен бошқалардан анча баднафсроқсан, — деди у ниҳоят Бўрига қараб. — Мушоирани ўзинг бошлай қол!

Бўри Филга сиполик билан таъзим қилгач, тишларини иржайтириб шеър ўқишга тушди:

— Қўй жуда ҳам кўп маъраса,
Тилгинасин тийиш керак.
Тилгинасин тийиш учун
Уни шартта ейиш керак.

Теварак-атрофдагилар: «Э, қойил!», «Яхши ёзилибди!» — дея жаврай кетишди. Бўри жойига бориб ўтиргач, навбат Айиққа берилди.

Айиқ бўкириб ўқий бошлади:

— Асалари ухлаганда, бў-бў,
Асалани ўғирлайман, бў-бў.

Асалимга биров тегса, бў-бў,
Суробини тўгрилайман, бў-бў-ў!

«Чаккимас!», «Тузук ҳар ҳолда!», «Асалимни ким оларди!», деган товушлар эшитилди.

Ўртада Сиртлон пайдо бўлди. У мўйловини қимирлатиб, бир оз чайналиб тургач, минғирлаб ўқий кетди:

— Мушоира бўлган жойда, жўралар,
Тўпланиб шеър ўқиш яхши,
Менимча.
Чакалакда ёлғиз юриб, жўралар,
Кучсизларни бўғиш яхши,
Менимча.

Сиртлоннинг шаънига ҳам пойма-пой мақтовлар айтилгач, Тулки жойидан туриб, югуриб борганича Филнинг оёғини ўпди. Кейин кўзларини юмиб олиб, ёддан ўқишга тушди:

— Баъзи аҳмоқ ҳайвонлар бор,
Кавшар кўнгли тортганини.
Мен-чи, тоқат қилиб юриб,
Ейман шохдан ортганини.

Филнинг мамнун жилмайиб қўйганини кўриб, атрофда ўтирганлар бир-бирларига гап бермай, Тулкини мақтай кетдилар.

Зиёфат пайтида ҳаммадан чаққонроқ ҳаракат қилиб, қорнини аллақачон қаппайтириб олган Шоқол кўзларини сузиб султонга таъзим бажо келтирди. Сўнг унинг чийилдоқ товуши бутун хонани тутиб кетди:

— Мен Шоқолман, билиб қўйинг,
Менга ҳазил кетмайди.
Ҳазил қилса ҳатто ошнам,
Уйига соғ етмайди,
Менга ҳазил кетмайди!

«Ҳе, қуруқ бўлмай ўл!», «Дўқингдан ўргилдим!» дея ўзаро шивирланиб қўйишди атрофдагилар.

Навбат ёш Қуёнга келди. У қаерда ўтирганини унутиб қўйгандек паҳдам одимлаганча ўртага чиқиб, ёзган шеърини баралла ўқишга киришди:

— Атрофимда йиртқичлар кўп,
Гоҳ хавфсираб ухламайман.
Лекин, мени тинч қўйинг, деб
Йиртқичларга йиғламайман.

Фил «Хм!», деб хартумини пешонасига тиради. Ҳама бирдан индамай қолди.

— «Йиртқичлар» дейиш билан кимларга шама қиялпсаи ўзинг? — Султонга маънодор қараб қўйиб, Қуённи сўроққа тутди Тулки. — Янглишмасам, сен фақат Бўрини назарда тутаятган бўлмасанг керак?

— Ким қандай тушунса тушунаверсин, — дадил жавоб берди Қуён.

— Тилингни суғуриб олмайин тагин! — дея ўтирган жойидан гижиниб хитоб қилди Бўри.

Шоқолнинг кўзалари совуқ чақнади:

— Бунақа ҳазил кетмайди бизга!

Филнинг буйруги билан ясовуллар Қуённи ушлаб, деразадан ташқарига улоқтирдилар. Уни бундан кейин ўтказиладиган мушоираларга қатнаштирмайдиган бўлишди.

Чакалақзор султони мушоиранинг бош ҳаками сифатида энг зўр шеърни Тулки ёзган деб топди ва уни мукофотлаш тўғрисида фармон берди...

1981

ПОЙГАКДАГИЛАР

Туфливой билан Туфлиой бир хилватнишин уйнинг остонасида учрашиб қолдилар.

— Ҳалиям йўлкаларни тақиллатиб юрибсанми, пошнангдан аканг? — суқланиб гап отди Туфливой.

— Бор-е! — дея нозланиб бурнини чўччайтирди Туфлиой. — Аъзойи баданингдан ачиган пайпоқнинг хиди келяпти. Нарироқ тур.

— Хў, намунча осмонлайсан? Сен хромвачча бўлсанг, биз кўчада қолибмизми? Хўжайиним катта бир идоранинг ишини гилдиратиб турибди.

— Хўжайининг бекамнинг олдида сариқ чақа. Бизнинг идорада йўлакларгача гилам тўшалган.

— Биз ҳатто машинанинг ичидаям гиламни эзиб ўтирамыз. Тунов куни десанг таги пастроқ бир Ботинка лой илаштирганича чиқиб келса бўладими? Ачитиброқ гапирай десанг...

— Э, нимасини айтасан, — пистончасини ярқиратиб сузилди Туфлиой, — бунақа бефаҳмлар навалом.

Минг шукрки, уларнинг кўпи магазиндаёқ буришиб ўлади.

— Ҳа, биз ношукрчилик қилмасак ҳам бўлади, — деди Туфлиной. — Ҳар ҳолда сал-пал обрўйимиз бор. Тунов куни хўжайин билан бир зиёфатга боришимизга тўғри кепқолди. Қайтаётганимда унинг ўринбосари мени артиб кўйди.

— Фу, шуям обрўми? Агар истаса, бекаг хўжайинингга мени ўптиради. Қолаверса, зиёфатга борди-и-к, деб мақтанишингни қара. Нима, сениям тўрга етаклаб чиқишиб, олдинга кабоб кўйишдими?

— Энди, очигини айтсам, акаси, ҳар ким ўз ўрнини билиши керак. Икковимизнинг ҳолимиз ҳам ўзингга маълум...

Шу пайт кўча дарвоза очилиб, сўлақмондай бир йигит ҳовлига кириб келди-да, ишком остидаги сўрига тириб, виқор билан сигарет тутатди.

— Ана шофёр ҳам келди, — деб жилмайди Туфлиной.

— Буям ўзимиздан, — деди Туфлиной ачинган овозда. — Бу шўрликкаям қийин...

1980

ЎШАНИНГ ЭРИМИКАН?

Анов сўлақмон нега мени четга имляпти? Авзойи бузуқ. Наҳот, бу ўшанинг эри бўлса?

Мен уни кўрмаётгандек танишим билан бемалол гаплашиб турибман. Узоқроқ гаплашиш керак, токи унинг тоқати тоқ бўлиб, қайтиб кетсин.

Ана, яна имлади. Шубҳага ўрин йўқ, бу унинг эри. Кўз қирида аста чамалаб кўрдим, қуриб кетгурнинг мушти нақ бозғондек келади. Ўша исқот билан қаншаримга қараб тортса борми!..

Хуллас, вазият нозик. Ўзимни дадилроқ тутиб, суҳбатни иложи борича чўзганим маъқул. Охири кутишдан зерикади-ёв.

Ё раббим, яна имляпти-ку. Энди нима қилдим? Неча марта ўзимга ўзим айтаман — хотинлар масаласида эҳтиёт бўлгин, деб. Шундай дейман-у, қулай пайт келди дегунча ўзимни тиёлмай қоламан. Мана оқибати.

Тағин имлади-я, сурбет. Уф! Бунинг нияти бузуқ.

Балки, хотини панароқда тургандир. Яхшиликча бўйнимга олмасам, балки иккаламизни юзлаштирар, ёқамдан тутиб кўпчиликнинг ўртасида шарманда қилса-я. Ё раббим!

Ана, яна имляпти. Ке, нима бўлса бўлар. Қилар ишни қилгандан кейин, энди тақдирга тан беришим керак.

— Мени чақиряптиларми? — орадаги масофани узоқроқ тутишга ҳаракат қилиб, тиржайганимча сўрадим ундан.

Кутилмаганда у ҳам мулойим илжайиб, аста шипшиди:

— Туроб Суробович сиздан бир нарса сўраган эканлар. Шунга келувдим.

Мен енгил нафас олиб, сиполик билан аста томоқ қирдим. Бундан ярим соатча олдин гўсхўрроққа ўхшаб кўринган бир аёлдан мўмайгина уриб қолган эдим. Бу сўлақмонни ўшанинг эримикан деб ўйлабман...

Умуман, магазинда ишлаш тобора қийинлашиб кетяпти.

1978

УСТА ГУЛМАТНИНГ ЖУМБОҒИ

Шоирликдан илкис кўнглум совуб, баайни назм мушук, ман ит бўлибдурман. Мундоғ кескинлик кўрса-турга тўрт сабаб топдим.

Сабаб рақам бир: белимдан қувват, турқимдан иста-ра чекинғоч, ҳатто носқовоғимга алоҳинда қош учуриб юргон аҳли нозанин дафъатан юзсизликка ўтиб, пуч савлатимни бир имога олмайдургон бўлди. Бегоналар ордона қолсун, кенжа хотунчам ҳам гоҳ соқолимни паҳмоқ, гоҳ қорнимни дўмпоқ деб қарғанадур.

Сабаб рақам икки: дўст-аҳбобдин ҳануз оқибат кутуб, хумбошлиғимча қолмакни ўзимга эп кўрмадим. Зеро ман мудом имонга эргашдим, алар эҳсонга тирмашдилар. Аларга шакар тутдим, алардин захар ютдим.

Сабаб рақам уч: оллои каримнинг табаррук исмини маҳфий шўъбадин чўзилғон яширин маошга пуллаб, очиқ кўрлар жамоасини милтиқбоз зўрлар думасига чандиб бергон дин пешволарини мазангламақдин ҳам

толиқдим. Жамоа кўзини очмак истадим, кўр бўлмағоним учун жамоа мандин ҳамдард топмади.

Сабаб рақам тўрт: ва ниҳоят салтанат ила олишмоққа барҳам еткаруб, ҳокиму арбобларга омонлиқ бердим. Фахмладимки, бир тождорни ағдарсам, тахтни иккинчи олғир фойдасига бўшатғоним қолур.

Алқисса, шоирлик ила орони очиқ қилғоч, хаёл уммонига гаввос ўлуб, маҳоватимга лойиқ касб қидирдим. Уммон тубига етиб билдимки, банда учун энг қутлуг саодат — ҳар нимарсадин сир-асрор ахтариб, оламини равшан англамоқ эркан. Шу асно ўзимни илмга урдим.

Алломаликка илк қадамни Беруний сумалак тошини чақиб кўрмакдин, ибн Сино қоврилғон бўйракни идроклаб чайнамакдин, Мирзо Улуғбек Ашратхона шифтиндаги жинчиروқларнинг жойлашув тартибини жадвалга туширмакдин бошлагон бўлса, ажаб эрмас. Буюк аждодларимдин фарқим — фақирнинг илк назари қабоқарига тушуб, кўнглумда ул махлуқни болари ила чоғиштирмоқ ҳаваси уйғонди. Авомга маълум ва мақбулким, болари бош суққон туйнукнинг хотимаси текин асал йиғиндисига бориб тақалгай. Вале ман қабоқарилар масканига жиддий хужум уюштириб, хужрамнинг ён деворини вайронлаб кўрсам-да, гувалалар оросиндан лоақал чирик туршак топмадим. Бул заҳматли чоғиштирув ниҳоясинда дилимда башоратталаб бир сўроғ зоҳир ўлуб: «Боларига нисбат айласак, қабоқарининг боши уч чандон, кети беш чандон катта бўлғони ҳолда, нечук бизга етадурғон даромад ҳечдур?» дедим. Сўгин оллодин ваҳий келиб, каромат ёғдирдим: «Жонзот нечоғлик бесўнақайдур — наф шунча камдур», деб. Эмди Юсуф Хос Ҳожибдек жумбоқдин ечим, ечимдин фалсафа илаб, қатъий хулоса қилдим ва ёшларга мундоғ насиҳат битдим: «Танлагон ёринг қанчаки хипча эрса, рўзигорга шунча барака киритгай. Хотуннинг қўполи бунинг аксидур».

Шу йўсин, бу чалкаш дунёда шоир бўлмакдин чойхона чойнагини ўғирлаб кун кўрмак мақбул деб, ўзни батамом илмга кишанладим. Авлиёлик ҳислатимдин яралғон нодир фикрларни абадийлаштирув йўлинда қирқ дафтарни нобуд этиб, рисоалар ёзмокдин ҳануз тийилмағонимга не ҳайрат? Чунончи, олам жумбоқлари бисёр эркан, мутафаккир таажжуби ҳам бениҳоядир.

Узоқ кетмай, кунни кеча рўй берган галат ишдин

келай. Кўрсам, бир мусофир дала йўлини қазиб, дўппи кўмаётир. Сўрдим: «Бу не аҳмоқлик?» Ул безот деди: «Тугма сеҳргардурман, битта дўппи эксам, бир ракаат номозни туширгунимга дову р тўртта сувсар қалпоқ униб чиқадур». Ҳосилни тенг тақсимлаш юзасиндан дархол шартнома тузилиб, беқасам чапонлар етиштирмак умидида ман яктагимни экдим. Мусофир одобини намоишлаб айтдики: «Ёшингиз улуг эркан, имом бўлинг», деб. Қиблани меҳроб этиб, олдинга ўтдим. Намозни битирғоч, ортга ўгрулиб «ассалому алайкум», десам, мусофир гижонда? Аллақачон ҳосилни ўриб, қочиб қолибдур. Жумбоқдин ечим, ечимдан фалсафа излаб, қатъий хулоса қилдим ва ёшларга мундоғ на-сихат битдим: «Шерикчиликка ҳатто калиш экма — фойдани келгинди кўрадур».

Бу кун пешинда янги бир чагалнинг гувоҳи ўлиб, тагин яқо ушладим. Тўйдан қайтаётиб қарасам, гузарда оломон тирбанд. Айноқ жинни кўчани тўсиб олиб, «буёққа фақат жиннилар юрсин», деб турибдур. Биров ўзини телбаликка солиб «қумғонда арслон қовуриб едим», деса бошқаси «айрипилонга эшак қўшиб, тўғри Қашғарга учдим», деди, лек афсус, бирон-бир фойда чиқмади. Бир кимарса эса унга тўқнош бориб, чўнтагидин танга олиб кўрсатди ва нимадир деб шивирлагон бўлди. Шунда Айноқ жинни беҳос қаҳ-қаҳ отиб, қутилмағонда унга йўл бўшатди. Данакдек қулогим супра бўлгунча яшаб, бу янглиг улкан жумбоқни кўрмаган эрдимки, ондин на ечим, на фалсафа, на хулоса, на ибрат топа билдим.

Балким айтгандур:

— Кеча энг яхши дўстни мана мунақа темирчаларга алмашладим.

Ёки:

— Мани, шу нарса мани жинни қилди.

Ёки:

— Ма, окоси. Бу сабилга хоҳласанг сабзини сотиб олурсан, хоҳласанг қозини.

Агар кимда олимликка даъво бордур, ушбу чигални ўринлатиб ечсун, биз томошо қилайлук.

1988

М Е Р О С Х Ў Р

Гапингиздан ҳалиям хурсандчиликнинг иси кеп турибди. Билсам-билмасам, эски йилни паловхўрлик билан кузатиб, янгисини мушакбозлик билан кутиб олган кўринасиэ. Мен бўлсам...

Кеча қариндош-уруғлар бизникида жамланиб, эндигина дастурхоннинг расаматини келтириб турган эдикки, бирдан эшик тақиллаб қолди.

— Қорбобо келди! — дея чапак урди ўғлим.

Мен ўрнимдан кўзгалмоқчи бўлиб турувдим, эшик очилиб, пальтосига тўрт хил тугма қадаган, телпагининг бир қулоғини настига осилтирган бақалоқ йигит тентираклаганича хонага кириб келди.

— Ҳадемай киради... ўша... янги йил, — деб алжирашни бошлади у. — Табриклайман ёппасига... Урре-ей!

Бу ҳайқириқни ҳеч ким қўллаб-қувватламаган бўлса-да, бақалоқ сираям хижолат чекмай сўзини давом эттирди:

— Ким бу ерда... ҳалиги... шоир?

Ҳамма тенгдан менга қаради. Ўрнимдан туриб, мастга яқинроқ бордим.

— Хўш, хизмат, оғайни?

У аламазада қиёфада менга бошдан-оёқ разм солди.

— Ишни чалкаштириб юрган ўзалари экан-да? — деди у кўзлари сузилиб. — Уста Гулмат масаласида келувдим.

— Қанақа масалада?

— Гапни чўзмайлик, — сизларниям тирикчиликдан қолдириб ўтирмай, дегандек меҳмонларга узрона боқиб қўйиб, яна менга юзланди бақалоқ. — Шеърнинг ҳар қаторига қанчадан тўлашади ўзи?

— Бир-икки сўм атрофида, — дедим ансам қотиб. — Нимайди?

— Бор-е, кетса мендан кетибди-да! — тантилик билан қўл силтаб қўйди у. — Ўртача бир ярим сўмдан десам, нима мени отам урармиди?

У остона бўсағасидаги шолчага чордона қуриб ўтирди-да, чўнтагидан гижимланган газеталарни чиқариб, ўртага ёйди, кейин «Уста Гулмат ижодидан» номли сарлавҳа остида берилган газаллар сатрини санашга киришди.

— Ҳозиргача ропла-роса олтмиш қатор босиниб-

ди, — деди у. — Хў-ў-ш... Бир сўмдан — олтмиш сўм, яна ярим сўмдан — ўттиз сўм. Жами тўқсон сўлкавой. Тўғрими?

— Яхшиликча жўна! — дедим ниҳоят тоқатим тоқ бўлиб, — Бўлмаса, милиция чақираман.

— Чақир ўша милициянгни, аниқлаб берсин ким ҳақлигини, — у ўрнидан туриб, қўлидаги газеталарни силкитганича менга пеш қилди. — Мана, далиллар пан-жамда турибди!

Лўқиллай бошлаган пешанамни силаб туриб, аста сўрадим:

— Ўзи сенга нима керак?

— Бер бувамнинг пулини! — хириллади у.

— Қанақа пул?

Бақалоқ қўлидаги газеталардан бирини ёйиб, ундаги ғазалларга суқ билан тикилди.

— Уста Қулмат деган бир бувамиз ўтган экан. Дадам унинг анча-мунча саводи борлигини тасдиқлади. Энди билсак, бувам раҳматли шеърлар ёзаркан.

— «Ёзаркан» дегин? — истеҳзоли кулиб қўйдим мен.

— Хўш, «ёзган» десам, қўлингдан нима келади? — сурбетлик билан гапини ўнглаб олди у. — Хуллас, Қулмат деган номни Гулматга айлантириб, бувамга тегадиган қалампулини битта ўзинг ўмаряпсан. Невараси-гям бер-да, ноинсоф.

Қариндошларим бир-бирлари билан маънодор кўз уриштириб олишгач, менга шубҳа аралаш қараб туришганини сезиб, беихтиёр қизариб кетдим.

— Калланг ишлайдими ўзи? — қизиша бошладим мен. — Ахир у ғазаллар меники. Гулмат деган номниям ўзим тўқиганман.

— Тўқиганинг тўғри, чунки Қулмат деб ёзсанг, сиринг шартта очилиб кетарди, — тиржайганича гапни давом эттирди у. — Бер бувамнинг пулини!

— Берақолинг, дадаси, — ҳақиқатанам шеърларни ўзим ёзишимга азалдан ишонқирамай юрадиган хотиним бу ғалвадан тезроқ қутилиш, қолаверса, имкон туғилганда, бир йўла «айбимни» бўйнимга қўйишга ошиқди. — Нима, шунданам баттармисиз?

Хотинимни эндигина бўраламоқчи бўлиб турганимда, амаким гап қистириб қолди.

— Майли, бервор пулини. Бошқа жойлардаям гап-риб юрмасин.

— Ҳалиям инсоф билан ярмини сўраяпти, — ўртага суқилди холам.

— Ҳой, нима деяпсизлар ўзи? — қариндошларимга куюниб илтижо қилдим. — Ахир мен...

— Бер бувамнинг пулини! — сўзимни бўлди бақалоқ.

Туйқус унинг ёқасидан олдим.

— Йўқол деяпман сенга! Агар кетмасанг...

— Бер бувамнинг пулини! — ўжарлик билан так-рорлади у.

— Ҳали шунақами? Ундай бўлса...

— Ҳай-ҳай-ҳай! — доимо ўзини босиқ тутадиган, баҳс ва можароларга энг сўнгги дақиқалардагина аралашини ёқтирадиган тоғам ниҳоят тилга кирди. У ўрнидан туриб келиб, бақалоқни чангалимдан ажратиб оларкан: «Ҳаммасига ақлим етиб турибди, жиян», деб менга маънодор боқиб қўйди, сўнг: «Юравер, ўзимиз келишимиз», деб бақалоқни ташқарига етаклади.

Енгил тин олдим. «Хайрият-ей, биргина тоғам мени тўғри тушунди», дея ўйладим ўзимча.

Бир оз ўтгач тоғам ичкарига ёлғиз қайтиб кирди, менга таскин берган бўлиб елкамга оҳиста қўл ташлади.

— Биламан, сенгаям қийин — жўжабирдай жонсан, — деди у. Сўнг қулоғимга шивирлади. — Ташвин тортма, жиян, йигитни ўзим рози қилвордим. Қўлингга пул тушганда ҳисоблашармиз.

Бир неча дақиқа анграйганимча туриб қолдим. Сўнг эс-хушумни йиғволдиму, тез бориб деразани очдим.

— Ҳў, шошма, — гандираклаб бораётган бақалоқни чақирдим мен. — Пулни ташлаб кет дейман!

Бақалоқ хиёл ўгирилиб, бошмалдоғини бармоқлари орасидан кўрсатди-да, аум ўтмай тун қаърига сингиб кетди. Бу менга шунақаям алам қилдики, дераза токчасидаги «қорқиз»нинг белидан қаттиқ чангаллаб туриб, жазава аралаш қичқириб юбордим:

— Бер тоғамнинг пулини!!!

Қ У В И Ш

Донахон тўғри гузар тарафга қочди. Балки, мен ўзим уни гузарга қараб қувлагандирман. Лекин, муҳими бу эмас...

У автобус паркиннинг қўшқанотли дарвозасидан зўрға сигиб ўтиб кетди. Мен равотнинг темир устунлари орасига қисилиб қолдим. Наҳот автобусдан каттароқ бўлсам, деган фикр ўша пайтда калламга келмабди.

Бир пайт қарасам, қиз тушмагур бошқарманинг томида турибди. Бир қанот қоқишда мен ҳам томга кўндим. Шунда у сакраб мўрининг устига чиқди-ю, қудуққа ташланган пақирдек лип этиб кўздан ғойиб бўлди. Ортидан мўрига кирдим. Печканинг кул олинадиган пастки эшигидан чиқаётган пайтимда, наҳот сичқондек митти бўлсам, деб ўйламабман ҳам.

Ана мўъжизаю, ана ҳангома. Қарангки, бошқарманинг мўрисидан кириб, ажойибхона директорининг печкасидан чиқибман. Директор икки бошли илоп билан суҳбатланиб ўтирган экан, мени кўриб музранг бўпқолди.

— Печкадан чиққан қиз қани? — сўрадим улардан.

— Нималар деб алжираяпсан? — дўриллади директор.

Илон тўрттала кўзини бақрайтирганича менга еб қўйгудек тикилди.

— Нусхангдан ўргилдим сени!

— Йўқол бу ердан! — бирин-кетин шангиллади унинг иккала боши.

Ташқарига чиқиб, ўзимни ўлкашунослик музейида кўрдим. Гарангсиб турган пайтимда кимдир аста хириглагандек бўлди. Ўғрилиб қарасам, шаддод севгилим аквариумда сузиб юрибди.

— Энди қўлдан чиқариб бўпман! — қичқирдим севиниб ва ўзимни дадил тутиб, аквариумга калла ташладим...

Уни тутиб олардим-у, радионинг овози каллаи сахарда уйготиб юборди.

МАҶОЛАСИЗ САРЛАВҲА

Ўқувчилигимда мактабимиздаги «Қалампир» деворий газетасига редакторлик қилардим. Бу сатирик газетадаги сергалва фаолиятим даврида гоҳ имзосиз, гоҳ сарлавҳасиз мақолаларни кўп учратганман. Баъзилар шошқалоқлик туфайли сарлавҳа қўйишни эсдан чиқаришар, баъзилар ўзалари ачитқироқ сарлавҳа тополмай, бу юмушни редакторнинг зиммасига юклаб қўя қолишарди. Балки бошқа редакторлар ҳам сарлавҳасиз мақолаларга дуч келишгандир. Лекин, мендан бошқа ҳеч кимга мақоласиз сарлавҳани кўриш ҳали насиб этмаган бўлса керак.

Бир куни редколлегия аъзолари маслаҳатни бир жойга қўйиб, мактабимизда озодалиқ бўйича рейд ўтказдик. Синфлар ва фан кабинетларидаги аҳвол билан бирма-бир танишиб чиқдик. Фактлар жамлаб бўлингач, мақола ёзишни редколлегия аъзолари менга топширишди.

Мактаб кутубхонасига кириб олиб, столга ўтиришим биланоқ сарлавҳа ҳам лоп этиб каллага кела қолди. Олдимдаги қоғознинг юқори қисмига йирик-йирик харфлар билан «Қирлик — сурлик» деб ёзиб қўйдим.

Шундан кейин шахсан ўзим кўрган ва редколлегия аъзолари ёзиб берган фактларни калламда ҳижжалаб олдим-да, оғзимда қалампирнинг таъмини ҳис қилганимча афтимни тириштириб, мақола ёзишга киришдим. Иккинчи бетга ўтганимда навбат 7-«в»га келди-ю, бирдан жазавам тутди:

«Айниқса, 7-«в»нинг аҳволи хароб. Анавини кўриб қўйингки, ҳатто навбатчи тайинланмабди. Навбатчи ким, деб сўрасам, Али Валини, Вали Аҳмадни, Аҳмад Раҳматни, Раҳмат Нигорни, Нигор деворни кўрсатди. Шу туфайли кимдир доскага чизиб кетган чўчқанинг суратини математика ўқитувчиси ўртоқ Ҳисобиддинов шахсан ўзлари ўчиришга мажбур бўлдилар. Агар зоология дарси бўлса, балки бу расмни доскада қолдириш ўринли бўларди. Аммо чўчқанинг математикага ҳеч қанақа алоқаси йўқлигини биз яхши биламиз.

Бундан ташқари деразадаги тувакларга сув қуйилмаган, гулларни эса чанг босган...»

Мақолани тугатишим билан оғзимдаги тахир таъм ҳам ўз-ўзидан йўқолди-қолди. Енгил нафас олиб, стол-

ни эндигина чирманда қилиб черта бошлаган эдим, хонага ўзбек тили ўқитувчимиз Салай ака кириб келди.

— Ассалому алайкум! — ўрнимдан туриб салом бердим мен.

— Ўтиравер, ўтиравер, — дея жилмайди Салай ака. Сўнг ёнимга келиб, «ҳм-м» дея пича каловланиб турди-да, столдаги қоғозга зимдан кўз ташлади, мен худди беихтиёр қилгандек мақоланинг устига қўлимни қўйиб олдим.

— Бу нима? — сўради у ёнимдаги столга ўтираётиб.

— Рейд қилувдик, — дедим мен. — Юқори синфлардаги тозаликни кўрдик.

— Ҳм-м, — дея яна бир оз пайсалланиб турди Салай ака. — Хўш, саккизинчи «б» да ишлар қалай экан?

Салай ака 8-«б»нинг синф раҳбари. Табиийки, шамол турса, ҳамма биринчи галда ўзининг дўпписини ўйлайди.

— Ишлар чатоқ, — дедим мен яшириб ўтирмай. Сўнг камчиликларни бирма-бир санаб бердим.

— Ҳм-м, умуман рейд ўтказиб, жуда тўғри қилиб-сизлар, — елкамга уриб қўйди Салай ака. — Лекин... Биласанми, бу синфнинг раҳбарлигини олганимга бир ҳафтача бўлди. Ҳақиқатан ҳам интизом жуда бўшашиб кетган экан. Мана, тузатяпмиз. Аввалгидан анча дуруст ҳозир. Иш яхши томонга қараб кетаётган бир пайтда сен бирдан «Қалампир» да уриб турсанг... Менимча бундан кейин яна синфнинг руҳи тушиб кетади. Хуллас, пича шошмай турсак демоқчи эдим. Тагин, ўзинг биласан.

Ҳамма ҳурмат қиладиган Салай аканинг менга бир иши тушибди-ю, йўқ дейманми? Унинг кўзи олдида 8-«б» ҳақидаги жумлалар устига шартта чизиқ тортдим.

Бир оздан сўнг хонада физика ўқитувчиси Жалил Жамилович пайдо бўлиб, ўзи раҳбар бўлган синф рейд аъзоларида қандай таассурот қолдирганини суриштирди. Аччиқ бўлса ҳам ҳақиқатни гапиришга тўғри келди.

— Жуда тиришқоқсан-да, — мени кутилмаганда мақтай кетди Жалил Жамилович. — Ҳамма нарсага улгурасан, бир ёқда деворий газета, бир ёқди дарслар. Агар янаям қаттиқроқ ҳаракат қилсанг, физикадан чорагингга «беш» чиқиши ҳам мумкин. Ҳа, сенга ёрдам берамиз.

— Раҳмат, Жалил Жамилович, — дедим севиниб. Шу пайт эшик очилиб, ёш тарих ўқитувчиси

Дехқонов хона ичига мўралади-да, бандлигимни кўриб, яна аста эшикни ёпиб қўйди.

Жалил Жамилович ташқарига чиқиб кетаётиб, гўё бир нарса кўққисдан ёдига тушгандек тўхталди-да, «Балки, бу сафарча синфимизни авф этарсан? Сал бепарво қолибмиз шекилли, бугуноқ ҳаммасини ўнглаймиз», дея кўзимга тикилди. Яна битта чизиқ тортдим.

Аҳвол шу тарзда давом этди. Бир пайт қарасам, мақолага бошдан оёқ чизиқ тортиб чиққанимни ўзим ҳам сезмай қолибман. Фақат қоғознинг энг тепасидаги жимжимадор сатрларгина ҳеч бир зиён-заҳматсиз яққол кўзга ташланиб турарди: «Қирлик — сурлик».

Ана сизга мақоласиз сарлавҳа!

...Ҳақиқий газета-журналларда ишлайдиган жабр-дийдаларга битта саволим бор: сизлардаям шунақа машмашалар бўптурадими?

1975

ЕШ АДАБИЁТШУНОСНИНГ МИРЗАҚАНД НАЙНОВ БИЛАН СУҲБАТИ

— Кечирасиз, Мирзақанд ака, охириги марта қачон мутолаа қилгансиз?

— Ҳеч кимга ҳеч нарса қилмаганман. Бўйнимга қўёлмайсан!

— Ҳаяжонланманг. Айтмоқчиманки, нега китоб қўлтиқлаб юрибсиз?

— Битта «Чашма» опкел деб ўғлимни дўконга юборсам, шуни кўтариб кепти. Бу исқотниям номи «Чашма» экан. Ўғлимиз сал анқовроқ чиқди, икки карра икки — беш, дейди. Одам бўлиши қийин.

— Ҳа, бу китоблар кўпчиликка таниш. Сизга яна нималар ёқади?

— «Ўзбекистон», «Олмазор...»

— «Ўзбекистон» яхши қасида. Лекин «Олмазор»... Менимча «Олчазор» демоқчисиз. Чехов. Тўғрими?

— Тўғри, чехларни пивосиниям отганмиз. Айниқса, саратонда силлиқ кетади.

— «Саратон»дан бошқа яна қайси китобларни ўқигансиз? Масалан... «Ёшлик девони», «Диёнат»....

— Дивон дегин? Дивонга унча хушим йўқ, одамга

Ўхшаб ерда ўтириб ичган яхши. Диёнат масаласига келсак, авваламбор милисаларда диёнат қолмади, ука. Бировни божа, бировни почча деб зўрға пул тўплаб кайф қиласан, улар пириллатиб обориб бошингдан сув қуйишади. Баъзи вақтда киногаям олишади.

— Ў-ў-ў! Демак роль ҳам ўйнагансиз? Ўзингиз кино кўриб турасизми? Мана бугун клубда «Лимонад-ний Джо» кетяпти.

— Лимонад? Болаларни киноси-ку. Бизга ўхшаганларга «Калина красная» тузук. Бунақасини зўр ёзувчилар ёзади.

— Номдор адибларни озми-кўл ўрганганингиз сезилиб турибди. Ёшлардан кимларни биласиз?

— Биттасиниям танимайман, улар алоҳида ичишади.

— Умрингизда бирон-бир ёзувчи билан учрашганмисиз?

— Учрашганман. Битта шоир бола билан тегишли жойда икки соатча бирга ётганмиз. Кечирасиз, англашилмовчилик бўпти, деб уни тезда қўйворишди. Ўшанда ундан «доно бўлсанг, айт-чи, шамолнинг ранги қанақа», деб сўрасам, у безрайиб туриб «ҳар ҳолда бурни қизил бўлмаса керак», деганиди.

— Китоб савдосидаги чалкашликлар туфайли кўпгина асарлар магазинларда туриб қоляпти. Бу ҳақда нима дейсиз?

— Бунини йўли осон. Битта китобга битта оқидан ёки иккита қизилидан қўшиб сотилса, магазин қуришга ҳожат қолмайди. Ҳар қанча китоб бўлса, кўчанинг ўзида таламон қилворамиз.

— Театр репертуарлариниям кузатиб турарсиз?

— Тратуар кузатилмайди, ука... тратуарда ётилади.

— Ҳеч бўлмаса, «Келинлар қўзғолони»ни кўрган-дирсиз?

— Ҳозирча хотинни қўзғолони етиб турибди. Гоҳида синглисиям кўсов ушлаб ёнига кирволади. Қарабсанки, ўртада фронт чизиги, бу томонда мен, у томонда опа-сингиллар.

— «Опа-сингиллар»нинг нимаси кўпроқ эсингизда қолган?

— Эсимда қолгани шуки, буниси чап биқиндан, униси ўнг биқиндан жизиллатади. Елвизакни ўзи!

— Дарвоқе, «Елвизак»нинг муаллифиям эллик ёшга тўлди. Яқин-орада юбилей тўйи бўлса керак.

— Тўйга ўзинг боравур, ука. Ёзувчи халқини яхши биламан, бир-бирига йўқ оқибатни менга қилишарми-ди? Жуда борса, қўлимга китоб уюлатиб, закускага газета узатишади... Бас энди, мени тирикчиликдан қолдирма, ука.

1987

ЭҲ, ЛАЪНАТИ ОМБОР...

Хаҳ, хў-ў-ў... Э, жиянларим-а, урушни биз кўрдик, сенлар кўрмагин.

Тўғри, шахсан мен урушга боролмадим. Анави Болта пучуқ ўшанда колхозимизга раис эди, шу йўлимни тўсди-да. Воянкоматга бориб, сенга аскар зарур бўлса, менга омборчи керак, деб турволди.

Бо-о, мендан жуда зўр аскар чиққан бўларди, жиянлар. Мисол керак бўлса, айтайин: уруш бошлангандан кейин, воянкоматдагилар бизни йиғволиб, Ёзёвонни чўлида роса машқ қилдиришди. Бир куни тарафматараф туриб, ёлгондан «уруш-уруш» ўйнадик. Ҳошим даллол томондагилар бизга бостириб келадиган бўлишди. Бешотарга пахтавошни босдим-у, кафтимга туфлаб, акўпда пайт пойлаб ётавердим — мўлтони Ҳошим даллол билан эскитдан озгина ҳисоб-китобим бор эди.

Бир пайт қиёмат бошланди-қўйди: осмондан бўмба ёғилиб, «порс-пурс» портлаб берди. Тўрттала болам кўзимни олдига келиб қатор турволди, денглар. Командиримиз «қўрқманглар, оғайнилар, бу бўмбаларнинг зарари йўқ», деганини биламан, биттаси менга яқинроқ жойга тушиб, варанглаб ёрилиб берса бўладими. Бошимни чотимга тиқиб, «бува-а-а» деб чунонам бақирдимки, атрофимдагилар бирданига «ур-а-а» деганларича акўпдан кўтарилишди. Эс-хушимни йиғиб олиб, уларга эргашдим.

Охири икки тарафдагилар аралашиб кетиб, бўлди тўполон, бўлди тўполон! Қана энди бу олатасирда Ҳошим даллолни топиб бўлса.

Ёлгондакам уруш баъаўр тўхтатилиб, гижимланган ёқаларни эндигина тартибга солиб турувдикки, бизни томондаги командур «биринчи бўлиб бақирган ким», деб сўраб қолди. Шерикларим мени кўрсатишди. Бошлиқ илжайганича олдимга келиб, «маладес, Каримшер,

урушдаям мана шунақа боявой бўлсанг, камида епрейтур бўлиб қайтасан», деди.

Энди ўша кунлар эсимга тушса, аттанг қиламан: агар Болта пучуқ ўртага тушмаганда, пашистни роса жигини эзиб, аллақачон епрейтур бўп кетмасмидим? Ана, Соли мисгардек одам ҳам гердайиб юрибди-да орденларини жаранглатиб. Биронта мажлис бўлса, биздан баландроққа чиқиб ўтиради. Урушда зенитчи бўлганман, деб мактаб болаларга кўпириб гапирганичи? Қолхозга ёрдамга келган тўртқанот самолётлар дўкончаси устидан пастлаброқ ўтиб қолса, қўлидаги печканинг карнайини дўлайиб, осмонга еб қўйгудек тикилади. Буям мақтанишининг бир тури бўлса керак.

Нима деясан, жиян? Рапиқ сартарошми? Тўғри, уям урушга борган, локигин ўша ёқдаям сартарошлик қилган. Ишонмасанг, Муса мўйловдан сўра. Бир кун у соқолини қирдираётган экан, замбаракнинг ўқи тепасидан шангиллаганича ўтиб қолибди. Кейин мундоқ қараса, ёнида сартарош ҳам йўқмиш, мўйловининг бир томони ҳам. Бориб, командурга араз қилса, «бурнинг омон қолганига суюнмайсанми, ношукур», деб Мусавойнинг ўзини сўкиб берибди.

Пасткўчадаги Олим полвон лапшанглик қилиб, ҳатто асирликдаям бўлган. Пашист қоровулни ўлдириб қочганини инобатга олишиб, кейинчалик медаль беришган. «Ўзи қанақасига қўлга тушувдинг, э бандаи гофил», деб сўрасам, «ўқим тугаб қолувди», дейди. Ана зиқналикнинг оқибати. Ўқинг тугаган экан, ёнингдаги шеригингга учта сўм қистириб, «шунга озгина патрон бер», десанг бўлмасмиди?

Ҳе, аттанг-а, урушга ўзим боролмадим. Болта пучуқ омборни пеш қилиб турволди... Менсиз иш битиролмасди-да... Энди мажлисларнинг тўриси Рапиқ сартарошларники бўп кетди. Ҳали байрам келса, бир қучоқдан мукофот ҳам олишади...

Э, жиянларим-а, урушиям қуриб кетсин, ўша... омбориям. Шу лаънати омборни деб тенгдошларим орасида анча яккаланиб қолгандекман-а.

1983

ЌЎРГАЗМАЛИ ТАШВИҚОТ

— Ҳой дадаси, Ғани қирчанги хотинига атлас олиб келибди. Сиз мени ўйламайсиз ҳам.

— Вой хотин-ей, Ғани қирчангинг извошчи, мен бир оддий аравакаш бўлсам.

— Нима қипти? Тилла ковуш сўраётганим йўқ-ку. Битта атласга мардикорнинг ҳам кучи етади ҳозир.

— Бундан уч ойгина олдин атлас кўйлак тиктирдинг-ку...

— У тўрттепки эди. Шу кунларда унақасини чўрилар ҳам киймай кўйишди. Ҳамманинг эғнида саккизтепки. Нима, мен силқидиманми?

— Ундан ҳам баттарсан!

— Ҳали шунақами? Хўш, ўзингиз кимсиз? Сиз ўша Мели ямоқчининг...

Шу ерга келганда лента узилиб кетди.

— Ҳа, ўтмишда аёлларимиз шунақа қолоқ ва мол-параст бўлишган, — деди хотин-қизлар совети раисаси магнитофон тугмасини босиб. — Улар оғир меҳнатда эзилган эрларни баттар қийноққа солишарди.

Залда ўтирган аёллар ўнғайсизланиб, баравар бош эгишди. Шу боис раисанинг ўзи ҳам қизариб кетганини кўришмади.

1978

ТЎҒОН ТАҚАЕВНИНГ ҚОШИҚБОЗИ

Гражданин судья! Ҳурматли суд ҳайъати! Акалар! Бўйнимга оламан, ўзимдаям сал-пал айб бор: баъзан кўнгли бўшлиқ қилдим, баъзан нафсим андак ҳакалак отди. Аммо айбнинг энг каттаси — мени қаллобга чиқариб, уялмай-нетмай даъвогарлик қип турган мана шу одамларнинг ўзида. Ҳозирги расво аҳволга тушиб қолишимга мени мана шу ярамаслар мажбур қилишди.

Негадир мен бу ерда асосий гуноҳкорни кўрмаяпман. Илтимос қиламан, гражданин судья, ҳақиқат қарор топиши учун телестудия режиссёри Сувонқоревни ҳам ёнимга ўтқазиб кўйишингиз керак бўлади. Ҳамма маш-машаларнинг асосий сабабчиси ана ўша.

Сомсафурушлик қилиб, тинчгина яшаб юрвудим.

Бир куни тандирни барвақт қоқлаб, шефдан ўз тегишимни олдим-у, кайфият ва жанг бўлиб уйга жўнадим. Одатдагидек телестудиянинг ёнидан ўтиб бораётсам, занжинусха бир одам ичкаридан холпиллаганича чиқиб келиб, шартта йўлимни тўсди, «бўшмисан, окаси», деб сўради хансираб. «Мақсад?» дедим. «Арзимаган хизмат бор, соққаси нақд», деди у, кейин жавобимни кутиб ўтирмай, шартта қўлимдан ушлаб, ичкарига судради.

Гап нимада эканлигини ичкарига киргач тушундим. Режиссёр Сувонқораев машҳур хонанда Тўғон Такаев хақида «Тилла тишли булбул» деган фильм-концертни суратга олаётган экан. Ҳамма нарса тахт бўлганда, музикачилардан биттаси — қошиқбоз дегани пиллапоядан сирғалиб кетиб, қўли қаттиқ лат ебди. У бугун-эрта қўлини қимирлата олмаслиги маълум бўлгандан кейин, режиссёр бирдан потирлаб қолиб, мени топиб келган жойи экан.

— Тайёр пулни олишга қорним оғримайди-ю, лекин тўғрисини айтишим керак, ака, — дедим мен Сувонқораевга. — Ошпазлик қилган пайтларимда қўлимдан юзгалаб қошиқ ўтган бўлсаям, уларни умримда бир-бирига уриб кўрмаганман.

Шунда Сувонқораев менга куюниб уқтиришга тушди:

— Э-э, биров сенга қошиқни ўхшатиб шақиллатасан деяптими? Ҳамма ашулани аллақачон лентага ёзиб олганмиз. Суратга олиш вақтида музикачилар шунчаки асбобларни чалгандек бўлиб туришади. Хонанда ҳам оғзини хўжа кўрсинга қимирлатади, холос, — деди.

Кейин у елкамга қоқиб, «дадил бўл, қошиқларни завқ-шавқ билан қимирлатиб турсанг бас», деб далда берди.

Хуллас, мени пардозхонага опкиришиб, бетимга бир балоларни суртишди, яп-янги кийим кийдиришиб, бўйнимга галстук ўрашди...

Во-о, гражданин судья, телевизорда ўша концерт кўрсатилгандан кейин уйимда нималар бўлганини кўрганингизда эди. Дастлаб маҳалла-кўйга ош бердим, қариндош-уруғларни кутиш бир ҳафтага чўзилди. Ишхонадагиларга алоҳида зиёфат уюштирдим. Районимиз обшепитининг бошлиғи шахсан ўзи келиб, мени табриклаб кетди. Илгарилари бизга ўхшаганларга бурун учидан қараб, сенлаб гапирадиган хўжайин бу сафар бўйнимдан қучиб туриб, «санъат ҳам ёғлиққина соҳа,

лекин сиз ўзимизга кўпроқ кераксиз»: деб маънодор кўз қисиб қўйди. Орадан кўп ўтмай, дурустгина ошхонага шеф бўп қолдим.

Туппа-тузук одамлар атайлаб ўзлари келиб, мени тўйларига олиб кетадиган бўлишди. «Тантанали кечамизни очиш учун сўз ҳаммангизга яхши таниш бўлган ёш санъаткор Қосим-қошиққа берилади», дейилиши билан қийқириқлар бутун маҳаллани ларзага солишини айтмайсизми. Бора-бора гап деганига дўппи кийдириб қўядиган бўп кетдик.

Кетворган-кетворган қизлар кўча-кўйда мени кўриб қолишса, «ана, Тўғон Такаевнинг қошиқбози келяпти» деб шивирлашганича бир-бирларини қитиқлаб қўйишади, денг. Хўш, бунақада хотинни қўйвормай бўладими? Ҳалиям бутунлай инсофдан чиқиб кетмай, уч мартагина уйландим, холос. Алиментларни вақтида тўлаб келяпман.

Обрўйим ошгани сайин илтимос қилувчилар ҳам кўпайиб кетди. Худди ана шу пайтлардан бошлаб, юқорида айтиб ўтганимдек, нафсим тобора хакалак отиб, оғзимга сиғмайдиган луқмларгаям панжа уришни ўргандим. Бирон ўғлимни ўқишга киргизиб қўй, деса, бошқаси навбатсиз машина тўғрилаб бер, дейди. Квартирага зориққанларнинг-ку сон-саноғи йўқ. Аввалига сал-пал иймангандек бўлсам ҳам, кейинчалик шароитга анча мослашиб, берган «чўтал»ларини сираям иккиланмасдан олавердим, акалар.

Ахир мен шўрлик нима қилай, олмаганим билан бу зўравонлар бари бир мажбурлаб чўнтагимга солишаверади. Узоққа бориб ўтирмай, мендан уч минг сўлкавойни даъво қилаётган анани универмаг омборчисини олайлик. Бу полвон ургудек бўлиб пулни чўнтагимга тикдики, фалон министр билан гаплашиб, институтни битирган ўғлимни ўша ерга ишга жойлайсан, деб. Ўзинг ўшанча пулни қаердан олгансан, деб ундан сўраб-суриштирадиганлар ҳам топилиб қолар ҳали?

Хуллас, енгил-елпи гуноҳларимни, майли, ўгилболачасига бўйнимга олай. Аммо-лекин, асосий айбдор четда қолиб кетмасин-да. Ёш эканлигимдан фойдаланиб, мендек содда бир сомсапазни эгри йўлга бошлаган режиссёр Сувонқорасев тегишли жазосини тортиши керак, гражданин судья.

Охирги илтимосим шуки, акалар, ҳукм чиқараётганда ҳаётда гўрлигимни, бировнинг хожатини чиқараман

деб ўзим билмаган ҳолда нотўғри йўлга кириб қолганимни ҳисобга олинглар...

Аҳ, пишмаган калла, телевизорда қошиқни шақиллатгунча, сомсахонада чўмични тақиллатиб юриверсам ўлармидим!

1984

АШУР БИЛАН МАДИЁР

Уларни умримда бир мартагина кўрганман, қиёфалари эса қизил ярим ой жамиятининг жаҳонга машҳур тамғасидек хотирамга жиппа муҳрланиб қолган...

Ўшанда завод дарвозасидан кириб борибоқ Мадийёр билан бурунма-бурун тўқнашдик.

— Э-э, келсинлар энди. Ман Мардиёрман, — дея гердайиб қўл узатди у. — Ҳа, хўш, хизмат?

— Ҳовлига артизон туширмоқчи эдим, пайвандчи керак бўлқолди.

— Суворжами? — гарчи ғўдайиб боқса-да, унинг муомаласидан алланечук илиқлик уфурди. — Энг меровой суворкачи — мани ошнам Ашур. Қани, юрсинлар энди, уни бир таништирай.

Индамай унга аргашдим.

— Қўрқмай зовутга ишга кирган бир-ринчи лўли — ман ўзим, — йўл-йўлакай бармоғини кўксига тираб димоғланди у. — Мардиёр қаро десалар энди мани олам танийдур. Ўзимни расо-о мақтаб, патограпиймни газетга урдилар. Ишонмасангиз, буни Ашурдан сўрайсиэ.

...Ашур деганиям қувноқликда Мадийёрдан қолишмас экан. Ҳовлига бориб, артизонни ишга тушириб бўлгач, дастурхон устида икковлон анча чақчақлашиб ўтирдик. У ўзининг лўли ошнаси ҳақида шунақанги ҳангомаларни айтиб бердики, менимча бунақа гапларни маза қилиб эшитиш мумкин-у, ўхшатиб ёзиш қийин. Қолаверса, уларнинг кўпи ҳалигиндай... Майли, қуюшқонга сигадиғанлардан баъзиларини Ашурнинг тилидан ҳикоя қилишга уриниб кўрай.

1. ҚАССОБГА АЛОҚАДОР ҲАШАРОТ

Бир куни Мадийр негадир ишга чиқмади. Уни заводга мен бошлаб келганман, оталигиям ўзимда. Хавотирланиб уйга борсам, мени тунд қиёфада қарши олди, жағи гумбара бўлиб шишиб кетибди. Нима бўлганини суриштирдим.

— Анабу... бор-ку баттол... ана ўша тишладу мани, — дея чучмал жавоб қилди у. — Э, Мардиёрнинг пешонаси қурсин!

— Нима тишлади?

— Ҳа энди, анабу-чи... деворнинг ковагига бўлади...

— Илонми?

— Не-е! — куюниб эътироз билдирди у. — Илон дема, Ашур, илон дема!

— Калтакесакми?

— Не-е-е! — баттардан жаҳлланди Мадийр. — Калдиркессакдан бошқасе! Думига бигизи бор!

Бирдан капалагим учди.

— Чаёнми?

— Не, дедимми — не! — афтини буриштириб қўл силтади у. — Чаён қачон учибдурки, буни олам билмай, битта сен кўрибсан?!

— Суф сента! Бузоқбоши демайсанми?

— Наритур, аҳмоқ! Санда калла енгил. Бўзоқвош одамни тишламайдилар.

— Ҳа, бўлмаса нима ўзи? — сўрадим хитланиб.

Мадийрнинг бундан буткул хуноби ошди. Сен хумбошга қандай тушунтирсам экан дегандек асабийлашиб панжа ўйнатди, охири йиғламсирагудек аҳволда кўзимга тикилиб: «Ўз-зи дириллаб учадур. Қассобга алоқаси бор», деди.

— Қовоғарими?

Мадийрнинг кўзлари туйқус чақнаб кетди, оғир дарддан фориг бўлгандек бирдан енгил тортиб, бўйнимга осилди: «Ўргулай сандан, ошнажон. Худди ўша айтганингний ўзгинасе!» деб севина-севина мени ўпишга тутинди.

2. ЖОНКУЯР «СЕКУНДАНТ»

Тушликда биров билан шахмат ўйнаб қолсам Мадийёр менга тортиб, алмак-жалмак йўл-йўриқлар кўрса-тишга тушади.

Бир куни аҳволим танглашиб, бўғилиб турганимда, Мадийёр аста шивирлаб қолди:

— Хангине олиб чиқ, хангине.

— Э, бор-е!

— Мардиёр айтса, хўп де, Ашур. Санга бошқа дўст йўқ.

— Жим тургин. Кўрмаяпсанми, отни олиб чиқсам, тўра билан уради.

Шунда Мадийёр «офицер»имга бармоқ теккизиб, менга уқтиради:

— Аввал урсин, кейин сен уни сержонт билан сол!

— Бу-чи? — дедим рақиб фараини кўрсатиб.

Мадийёрнинг туйқус шашти пасайиб, хомуш минғирлади:

— Э-э, гап буёққа экан-ку. Обдастаси пойлаб турибди демайсанме, ношуд.

Мен қаҳ-қаҳ отиб юбордим-у, ютқиизиқниям эсдан чиқардим.

3. МОТОРИ ЙЎҚОЛГАН САМОЛЁТ

Бир зарурат билан Тошкентга учадиган бўлдим. Мадийёр эргашиб қолди, йўқ деёлмадим.

Эрта азонда Фарғонадан «Ан-12» самолётига ўтирдик. Қанотга яқин ердан жой теккан экан, Мадийёр моторнинг бир текисда гуриллаб ишлашига завқ билан анча тикилиб борди, сўнг хўрсиниб қўйиб менга юзланди:

— Хидонинг қудратига «хай-хай» де, Ашур. Бир паррак шунча темирни Мардиёр-пардиёрга қўшиб осмонга кўтарса!

Тошкентдан қайтишда «Як-40» самолётига чиқдик. Пича учганимиздан кейин Мадийёр пардани суриб, ойнақдан ташқарига мўраллади. Мўраллади-ю, бехос чўчиб тушди. Сўнг кўзлари ола-кула бўлганича ўрнидан туриб, чапак уриб хайқира бошлади:

— Ва-ҳей! Мотор кетде, мотор! Э турмайсанме, аҳмоқ халойиқ! Қанотга мотор йўқ! Ва-ҳей!

Йўловчилар орасида ғала-ғовур кўтарилиб, тўполон бошланди. «Як» типидagi самолётларда паррак бўлмаслиги, турбина эса салон биқинига жипслаб ўрнатилганини шу тобда бу овсарга ким тушунтира оларди.

Ичкаридан чиқиб келган учувчи: «Нималар деб алжираяпси?» дея Мадийрнинг кўлидан тутди. Мадийр янада тутоқиб: «Саволни ман берай. Қанотга паррак қане?» деб ундан баланд келди.

— Упкангизни босинг! Бу самолёт турбинали!

— Манга турба-мурбани гапирма! — деб ўшқирди Мадийр. — Йўлкирага патта дединг, тўладем, жонинг истирахўпка дединг, тўладем. Энди сан моторни яхшиликча жойига қўй, аперис!

4. ОҚИБАТЛИ ДҮСТ

Мадийр ўғил кўрди. Билсам, отини Ашур қўйибди.

— Локигин токи сен тириксан, уни «ўв, бачо» деб чақирамеа, — дея чимрилиб боқди у.

— Мактабга борганда, ўртоқлари бари бир Ашур дейишаверади.

Мадийр бу гапимни эшитиб, меҳрибонлик билан елкамдан қучди:

— Мен айтдим — гап тамом! Қачонки сан ўласан, кейин ўғлим Ашур бўлиб мактабга бораду.

5. БАЛКИ ҲАЗИЛДИР...

— Пулни неча ёшда танигансан? — деб сўрадим бир куни Мадийрдан.

— Жуддо-о мурғаклигимда, — дея қовоқ уйиб жавоб қилди у. — Ман туғилдим, онам бандачилик бўлде. Сўгин кўрсанг, ҳар хел хотинга ўн беш тийиндан тўлаб амиб юрдем...

1983

КЕМАГА ТУШГАННИНГ ЖОНИ БИР

— Кетингга бир тепаман, ачангнинг уйига бориб тушасан.

— Сизга нима ёмонлик қилдим, амаки?

— Огзингдан сут ҳиди кеп турибди-ю, прокурорлардек сипоҳлигингга куюйми.

— Нима қил дейсиз?

— Тўпалон кўтар. Ҳеч бўлмаса, хуштак чал.

— Чалардим-у, кеча тишим тушган-да.

— Бўлмаса, бақир!

— Нима деб бақираман?

— Хў ўртада ўралашиб юрган қора кийимли ишбузуқини кўрясанми? Ана ўша хумпарнинг шанига куракда турмайдиган бир-иккита гап айт. Яхшиси, мана бундай дегин. Қани, қулогингни тут-чи...

— Вой, ву-у-уй, бунақа дейиш уят бўлади-ку!

— Ланж бола экансан! Қўлингдан ҳеч нарса келмас экан, нима қиласан орамизга суқилиб? Ҳоир кетингга бир тепаман...

— Намунча ёпишиб олдингиз, амаки? Нима, «Пахтакор» ютқазаётган бўлса, айб мендами?!

1978

ҲАЛОҚАТДАН АСРОВЧИЛАР

(Бир мажлис ҳужжатидан)

Тўққиз аймоқ мақбараси ўт ола бошлагани муносабати билан бугун тунда атроф-муҳит ва ёдгорликларни муҳофаза этиш бўйича тузилган Суперштабнинг шошилинч йиғилиши чақирилди.

Йиғилишни Суперштаб раиси Мўмин Итоатович очиб, мўхтабар идоранинг масъул ходими сифатида халқ хўжалигининг барча соҳаларида катта юксалишларга эришилаётгани, жумладан, шу йилнинг ўтган кварталда мажбуриятини бажармаган биронта тармоқ қолмагани ҳақида бафуржа тўхталиб ўтди. Сўнг айрим шахсларнинг лоқайдлиги натижасида баъзан хато ҳам учраб туришидан афсусланиб, бунга мисол тариқасида кўҳна Тўққиз аймоқ мақбарасида ёнғин

чиққани, айна дақиқаларда аланга тобора авжланиб бораётганини илова қилди.

Тарих фанлари номзоди ўртоқ Ўсархўжаев ўз сўзида Тўққиз аймақ мақбараси жаҳондаги энг қадимий ёдгорликлардан эканини билдириб, уни Миср, Рим ва Доруссаломдаги афсонавий иншоотларга таққослади. Унинг айтишича, эраиздан анча аввал тикланган бу мақбара Ўрта Осиёдаги бир қанча вайронгарчилик урушларида эл-юрт меҳри туфайли омон қолган. Искандар Зулқарнайнинг (ёш олим ўз нутқи давомида Искандарни қандайдир Александр билан бот-бот адаштириб турди) боқинчилик юришлари чоғида халқ дарёдан канал қазиб келиб, пастқам жойга қурилган мақбарани сувга бостириб юборган. Мазкур усул кейинчалик араблар истилоси даврида ҳам қўл келди.

Орадан кўп йиллар ўтиб, икки марта сувдан қуруқ чиққан Тўққиз аймақ бошида янги хавф пайдо бўлди — энди ёвуз Чингизхон талончилари ёпирилиб кела бошлади. Душман кент жангчиларини ҳолдан тойдириш мақсадида дарёни бўғиб қўйгани сабабли, вазият қалтислигига қарамай бўлак чора ўйлаб топилиб, мақбара ҳашар йўли билан ташиб келтирилган қумга кўмиб ташланди.

— Бу билан шунини айтмоқчиманки, — деди нотик сўзининг охирида, — сара гранитдан қурилган мустаҳкам мақбара сувда ивиб кетмагани, қум остида уқаланиб тушмагани каби ўтда ҳам куйиб кул бўлмайди. Бинобарин, ваҳима кўтаришимиз учун ҳеч қандай асос йўқ.

Шундан кейин академик Буруновский сўз олди. Ўртоқ Буруновский ёш олимнинг охирги гапларини тўлиқ қўллаб-қувватлаб, бу борадаги шахсий фикрини рад этиб бўлмайдиган далиллар билан исботлаб берди.

— Ҳар қандай тош ўзининг физик хусусиятига кўра ўтга беқиёс даражада бардошлидир, — деб уқтирди ўртоқ Буруновский, — зеро бу туркумдаги жисмлар таркибида ёнувчи модданинг ўзи йўқ. Айниқса гранит ўта чидамли бўлиб, ҳатто пўлат қуюв қозонида ҳам эрмайди.

Таниқли профессор Мансабалиев, археология соҳасидаги йирик мутахассис Эгилман, машҳур архитектор Хўпбўларов, «Ҳаромҳаришстрой» трестининг қурувчи инженери Пултопаров, шаҳар ижроия комитети раисининг ўринбосари Сансалоров ўртоқлар ўз нав-

батида академик Буруновскийнинг илмий асосдаги мулоҳазаларига қўшилиб, ортиқча безовталанишга ҳожат йўқ деган хулосага келдилар. Чунончи тарихда тошдан қурилган турли қаср, ибодатхона ва мадрасаларда ёнгин содир бўлиш ҳоллари кузатилган, солномачилар бу объектлар айтарли зарар кўрмаганини ёзиб қолдиришган.

Физика фанлари доктори ўртоқ Отбошев академик Буруновскийга ҳамфикр бўлиш билан бирга, қизиқ турган тошнинг сув сепилишдан парчаланиб кетиши мумкинлигини, шу боис ёнгинни ўчиришда ишқорли кўпикдан фойдаланиш мақсадга мувофиқлигини алоҳида таъкидлади.

Йиғилишда ёш журналист Биркесаров сўз сўради. У ўз нутқида бир қадар пессимистликка берилиб, мақбаранинг марказий гумбази ичидаги бетакрор нақшлар кучли ҳарорат таъсирида чатнаб тушиб, зарҳал битиқларнинг бутунлай эриб кетиш хавфи борлигини ташвишланиб гапирди.

— Мабодо булар нобуд бўлса, яна асл ҳолига келтиришимиз амримаҳол, — деди у. — Ваҳоланки, Шермат кўрбоши билан «тўртинчилар» ўртасида бўлган жангда қаттиқ шикастланган кунгирадор сўйинини ҳануз қайта тиклай олмаямиз.

— Буларни гапиришдан энди фойда йўқ, — деди ўт ўчирувчилар раҳбари ўртоқ Нарвонов. — Нақшлар тақдирини мақбарада туристларга хиёмат кўрсатувчи ёғоч дўкончалар растаси қурилмасдан илгари ўйлаш керак эди. Ҳали бунисиям ҳолва, мақбара остидаги ертўлага қўшни автокорхонанинг ёнилғи омбори жойлаштирилгани бошимизни кўпроқ қотириятти.

Ўртоқ Нарвонов сўзининг якунида ўт ўчирувчилар иш бошлаши учун Суперштаб аъзолари тезроқ бирон қарорга келишлари лозимлигини эслатиб, улардан аниқ кўрсатма талаб қилди.

Шундан сўнг музокара қизиқ кетди. Эрталабга яқин кутилмаганда баҳсни тўхтатишга тўғри келди — алабга ертўладаги ёнилғиларга етиб бориб, Тўққиз аймоқнинг кули кўкка совурилгани ҳақида телефонграмма олинди.

Бир неча минут давом этган нонуштали танаффусдан кейин Суперштабнинг эътиборли аъзолари яна думалоқ стол атрофига тўпланишди. Улар кун тартибидаги иккинчи масала — қуриб-қақшаб бораётган Орол

денгизини асраб қолиш муаммосини муҳокама этишга киришдилар...

1987

СЎЛИМ ХИЁБОНДА

Хиёбондаги скамейкада ёлғиз ўзи ўтирибди. Кўриб турибман, сўлим гулларга термилиб баҳра олаётгани йўқ. Хаёли бошқа нарсада.

Сигаретни четга отдим-да, бориб унинг ёнига ялпайдим. У кўзларини жовдиратиб менга бир қараб қўйди. Сездимки, ғирт ўшандақалардан.

Ростини айтсам, унга қараб туриб, негадир ачиниб кетдим, ҳали ёшгина экан.

Ёнига келиб ўтиришга ўтирдим-у, биринчи бўлиб гап отишга юрагим бетламай, каловланиб туриб қолдим. Дикқатим ошиб, яна сигарет тутатдим. Шунда у мен томонга мойилон бўлиб, кўзларимга синчковлик билан тикилди. Сўнг, чиройли жилмайиб, шаъмадор бир сўз қотди:

— Пешма-пеш чекиб қолдингиз... Янглишмасам, бирон нарсага хумор бўляпсиз, шекилли?

Ёш бўлсанг ҳам кўп ишни кўрганга ўхшайсан, деб қўйдим ичимда. Айни пайтда, тузоғимга ўзи бош тикқандан кўнглим ёришиб кетди.

— Хумор бўлганда қандоқ! — дедим бир оз суюлиб. — Биргалашиб хумор ёзадиганни тополмай доғдамиз холос.

Шунда у мен томонга яқинроқ сурилди-да, кутилмаганда гапни дангалидан бошлади:

— Биз иккитамиз, — нариги скамейкада ўтирган шеригини кўа қирида кўрсатди у. — Балки сиз ҳам бирорта дўстингизни....

— Умримда ҳеч кимга дўст бўлмаганман, — дея очигини айтиб қўяқолдим мен. — Лекин, мени икки киши деб ҳисоблашларинг мумкин.

— Йўғ-е! — ишонқирамай, менга бошдан-оёқ назар солди у. — Сизни қийнаб қўймайлик тагин?

— Зарари йўқ, — дея кўл силтадим ўзимни салобатлироқ тутишга ҳаракат қилиб ва ёнимдан бир сўм чиқариб, йигитчанинг қўлига тутқаздим. — «Су-

хой»нинг катта шишалигидан ол. Келгунингча, биз шеригинг билан стакан топиб турамыз.

1978

«ХЕММА МАЛИНА»

Шахматуллонинг вос-вос касали кучайиб борди, гоҳ Ёкутой отининг, гоҳ Сирож махсимнинг ёқасига осилиб, «қачон хотин оберасанлар», дея кунига беш маҳалдан етти маҳалгача тиқилинч қиладиган одат чиқарди.

Яқингинада уч гувоҳу бир мулла иштирокида никоҳ ўқитиб, эр-хотин бўлиб олган бу икки ҳаваскор диндорнинг совчиликка бормаган эшиги, қарғиш эшитиб қайтмаган хонадони қолмади.

— Ҳе, хотинсирамай талогинг кесилгур, — деб қарғанарди Сирож махсим. — Бунақа ёшда биз эшак қувалашдан бошқани билмасдик.

— Ўзимниям бошим қотди, — дея уф тортиб кўярди Ёкутой отин. — Ҳатто, Катон лўлиям сақичдек қизимни ўша исфиронкаси жиннига бераманми деб, мени мазахлади.

— Қариндош бўлиб олсак, эскичадан саводни сал мустаҳкамлармидик деб Ғойиб қорига қизидан гап очсам, «Қачондан бери махсим бўпқолдинг, Сирож шпана? Динни дўконга айлантриб, шариятни бебурд қилганинг учун ҳали бу дунёдаям, у дунёдаям азоб тортасан. Ёқут бузуқнинг невараси Шахмат дувонани авлиёга йўйиб мол орттиргунча тезак есанг бўлмайдеми!» деди. Ҳасад қиялпти баччағар...

Кутилмаганда келин ўз оёғи билан келди. Олдинги хотинини талоқ қилгандан кейин уйдан лоақал битта рўмолча ололмай чиққан Сирож махсим сўрида отсиз кўқон арава янглиғ дўнқайиб ётар, кампири тандир кавлаётгандай ортига ўтиб олиб, унинг чоки сўкилган яккаю-ягона иштонини йўрмаш билан банд эди. Шу пайт ўн икки чўнтакли шимга доканусха кўйлак кийган рангпар қиз найча товонини «пиқир-шиқир» қилганича ҳовлида пайдо бўлди. Сирож махсим беихтиёр ўрнидан қўзғалмоқчи бўлганида кетига игна санчилиб, «думбани единг-ку, мочағар», дея инграб юборди. Ёкутой отин шоша-пиша эрининг чотига бош тиқиб, тишида ипни узди.

— Э, айғирни ҳидлайтурган байталга ўхшамай ўл, — деб пўнғиллаб қўйди аламзада эр.

— Вой! — қизга синчиклаброқ боқиб, бир сапчиб тушди Ёқутой отин. — Нима қилиб юрибди анави?

Бу орада қиз сўрига яқинлашиб, бир қўлини елкасидаги сумка боғичига чирмаб, иккинчисини биқинига тираганича таманноланиб тўхтади.

— Менга кўз тегди. Ўзимни кўрсатмоқчиман. Қаёқда... ҳалиги авлиё?

— Шахматулло пиримни айтяпсизми? — дабдабали оҳангда сўради Ёқутой отин. — У киши...

Қаердалигини пирнинг ўзи маълум қилиб қўяқолди. Хужрадан унинг: «Гар-шў-ў-к! Гаршўк деяпман!!!» деган хангиллоқ товуши эшитилди.

Кампир тура солиб сўри остидаги тувакни олди, пизиллаганча пирнинг қошига йўналди. Зум ўтмай ичкаридан шовуллоқ овоз кела бошлади.

Ёқутой отин устидан ҳовур кўтарилиб турган тувакни кўтарганича қайтиб чиқаркан, қизга кираверинг дегандек имо қилди. Кейин тувакни чайқаб келтириб яна сўри остига қўйди-да, эрига сирли кўз қадади.

— Танидингизми? Бултур қамоққа тушган порахўр прокурорнинг қизи шу. Шаҳарда бузилиб кетиб, ўқишдан ҳайдалганмиш.

— Лабидаги бўёқни қараб қўй, — афтини буриштирди Сирож махсим. — Маймунни орқа томонидан кўрганмисан?

Қиз остонадан ўтибоқ лолу хайрон тўхтаб қолди. Жағини лайлакчасига кўтариб, қўлларини кўкрагига чоғиштириб олган Шахматулло пардаси туширилган деразага тикилганича хона ўртасида мачитнинг устунидек қотиб турарди. Ҳатто эшик ёпилгандан кейин ҳам киприк қоқиб қўймади.

— Муҳаммад янглишди. Охирги пайғамбарман деб... Баайни ярим кечада офтоб чиққандек мен туғилдим.

— Браво! — илжайганича чапак урди қиз. — Изумително!

— Ўзбекча гапир, ифлос! — ҳамон нилий пардага тикилганича сокин, аммо қатъий оҳангда дўриллади пир. — Кимсан? Исминг нима?

— Ҳемма Малина, — ҳиндча карашмаланди қиз.

— Хотин сўраб, фалакка туну кун сажда қилдим, алқазо илтижойим мустажо бўлди. Ким юборди сени?

— Анави-да... ҳаҳ...

— Мусоми, Исоми?

— Э-э, нима фарқи бор?

— Бор! — ўша шаклу шамойилда туриб зардаланди пир. — Гарчи энди улар билан унвоним тенг бўлсаям, ҳар ҳолда билиб қўйишим керак.

— Исо! — дея гижинглади, ўйлаб қўйган режаси ўз-ўзидан амалга ошабошлаганини сезиб қувонган Малина. — Хўш, келин ёқдимми?

— «Хўш» демасдан гапир, мегажин! — ҳануз унга боқмасдан дагдага қилди пир. — Олдингда янги пайгамбар турибди! Шахматулло алайҳуссалом! Оёғимни ўпмоқчи бўлсанг, эмаклаб кел.

«Ўяв!» деб қўйди ўзича Малина. Сўнг эшикнинг занжирини солиб, елкасидаги сумкани четга отди, бурнини масхараомуз жийирганича эмаклаб бориб Шахматуллонинг попуқдор боғичли иштони яқинида тўхтади.

— Оёқ ювилганми ўзи? Қаеридан ўпай?

— Ўпавер! — деди пир. — Ҳамма жойим Қуддуси шарифдек табаррук.

Малина унинг тиззасига аста лаб босди, сонидан кучоқлади...

Бир дақиқадан сўнг хужрадан пирнинг «Ҳайҳот!» деган ҳайқириги эшитилди. Ёқутой отин мушукдек писиб бориб, деразадан қулоқ солди. Эшикни итариб кўриб, ичкаридан занжир илинганини пайқагач, «Вой-дод, мусулмонлар!» деб бошини чангаллади.

— Туринг, маҳаллани чақиринг! — дея сўрига яқинлаша бошлади у. — Боламни бузаяпти анави қанжиқ.

Сирож махсим уни жеркиб ташлади:

— Хап! Оғзингни юм! Ўзинг-ку ана шу молфаҳмга хотин тополмай кўчама-кўча рамазон айтиб юрувдинг. Олло карам кўрсатиб, бир кажравни жўнатган экан, девонаи Баҳоваддинга етти танга кўтармайсанми!

Ўша «Ҳайҳот!» деган ҳайқириқдан сўнг кечки пайт ҳам, ярим тунда ҳам, эртаси эрталаб ҳам хужрадан тиқ этган овоз эшитилмади. Фақат тушликка яқин Шахматулло ярадор одамдек эшик кесақисига тирмашиб бааўр ташқарига чиқди. Чиқди-ю, қалтираётган тиззалари баттар букилиб, деворга суянганича ўтириб қолди.

Туни билан мижжа қоқмай чиққан чол-кампир уни якки қўлтиғидан тираб келиб, сўрига ётқизишди.

— Кўзингни оч, қорижоним, сенга нима бўлди? — дея Ёқутой отин кўзига ёш олди.

— Ҳе... боринг! — жаҳл қилиб ингиллади Шахматулло.

Ёқутой отин рўмолининг учида кўзини артиб, секин ўрнидан кўзгалди.

— Ҳозир... Тухум пишириб келаман, қорижоним.

Кампир кетгач, Сирож махсим «бемор»га биқин солиб шивирлади:

— Ўзимиз қолдик, пирим. Эркакча гапираверсинлар.

— Кирибоқ оёгимга тирмаиди, — хансираб гап бошлади Шахматулло, — пайғамбарсиз деди. Тўғри топди мегажин!.. Болдиримни ялади, тиззамдан, сонимдан ўпди... Кейин... уф... билибми-билмайми иштонбоғимга осилган эди... уф-ф...

— Ие, иштонбоғнинг попуғи қани?

— Ўша иблисда... уф... чиройли экан, деб қирқиб олди. Ана, кириб кўринг, кўйлагининг бурмасига тақиб ўтирибди.

— Ё раббано.

— Бугуноқ чиллаёсун қилинг. Аҳволим огир.

Сирож махсим ўгай неварасининг иягига енгил шапалатиб эркалатган бўлди:

— «Хотин, хотин», деб Рустами дostonдек наъра тортдингиз. Ҳолингиз шу экан-у. Ҳалиям ўзимизга балли десак бўларкан.

Шахматулло тилини сангиллатиб беҳолгина йўталгач, пешанасида тер йилтиллаб, сўзга оғиз жуфтлади:

— Шайтони лайин экан... уф... Сигирниям меъёрида соғадурлар. Жонимгача суғуриб олди. Кофирча қилиқлар қилди...

Бир чойнак чой, мис косада жазиллаб турган қовурдоқ кўтариб Ёқутой отин келди. Дастурхон тузалгунга қадар Шахматулло инқиллаганича ҳовли этагига бориб, таҳорат ушатиб қайтди. Сўнг ёнбошлаб олиб, тамаддиланишга тутинди. Чол-кампир кечаси гапни пишитиб олишган эди. Сирож махсим мўйлобини қимирлатиб имо қилгач, Ёқутой отин қироат билан гап бошлади:

— Энди-и жамоат жамлигида тўйни маслаҳатлашадиган бўлсак...

Шахматуллонинг кекиртагида нимадир «ҳиқ» этди, чайнаган луқмаси томоғига тиралиб қолди. Шошилинч равишда чой хўплаб, луқмани ютиб олгач, бувисига ўқрайиб: «Қанақа тўй?» деб сўради.

— Бир банданинг покдамон қизини ҳидлаб қўйдин-
гиз, пирим, — кесатди Сирож махсим.

— Покдамонмиш! — Шахматуллонинг зардаси қай-
нади. — Ғирт жинни-ку! Тасбеҳимни маржон қилиб
бўйнига илди. Шифтга осилган сумакни олиб, ичига
тамаки тиқиб чекди. Бунисиям майли... ўғил туғиб
бераман, дейди. Отини Мешка қўярмиш. Бекорларни
айтибсан, Рабрабидин аршиаълохон тўра қўямиз, де-
дим. Йўқ, Мешка, дейди. Йўқотинглар буни. Бўлмаса
фақру фанога чекиниб, сахрони ҳуббул-ватан қиламан.

— Бошни қонун сиртмогига тиқмасинлар, ҳов, —
танбех берди Сирож махсим. — Устингиздан милисага
арз қилиб борса... Кейин тергов-қистов деганларидай...

Буни эшитиб Шахматулло шича сукут сақлаб қолди.
Сўнг танасида аста-секин қалтироқ бошланиб, кўзи
ғилдирашга тушди. Охири гердаганича чордона
қуриб, қўлларини яна кўкрагига чоғиштирди, жунун-
лиги бошқатдан қўзиди.

— Милиса дегани оллонинг назаридан қолган од-
дий хуштакбоздир. Терговчининг Мунқар-Накир эмас-
лигини қўлида қирқ ботмонли гурзи йўқлигидан ҳам
билмоқ мумкин. Мен-чи? Мен Шахматулло алайҳус-
саломман! Қани, оёғимга қараб эмакла!

Ёқутой отин дарҳол алюмин қошиқни олиб қовур-
доқдан бўшаган мис косага жон-жаҳди билан уришга
тутинди. Даранг-дурунг овоз асабига акс таъсир кўрса-
тиб, Шахматулло бирдан ўзига келди, қайтадан ёнбош-
ламоқчи бўлиб турганда, ичкаридан келиннинг гиж-
жакдек товуши янгради. «Шахма-а-тчик! Шах-
ма-а-тчик! Те-е-зда буёққа киринг, соғиниб қолдим».

— Ҳа, белингдан аканг! — беихтиёр чапанилаб жа-
воб қилди Шахматулло. Кейин чол-камширга боқиб
илжайди. — Қоронғи хонада қўрқяпти қизалоқ.
Юракдан бор-да.

Шундай дея, энди салмоқланиб одимлаганича хуж-
рага қараб юрди.

Тўй ҳам тўрт киши тарвуз сўйиб егандек ими-
жимиде ўтди. Шундан кейин келиннинг қилиғи кун-
дан-кун совуқлашиб борди. Гоҳ магнитофон қўйиб,
эрини салла-чопонда «танца» туширса, гоҳ замонавий
кийинтириб кинога етаклайди. Шахматулло пирим
бўйнида саланглаган галстук, бошида кўндаланг шляпа
билан алламаҳалда маст-аласт қайтиб келади. Эртасига
боши оғриб, мижозларга айнаб-алжирашга тушади.

Буларниям четга суриб турайлик, икки хафталик келинга туғилган кунини нишонлаш эп бўптими? Пойгакдаги кенг уй ёш-ялангга тўлиб, байрамдаги морўжнахонага ўхшаб қолди. Пирнинг уч ойлик даромади қулогини ушлаб кетди.

Сирож махсимниям эски пивохўрлиги қўзиб, қимизга қўшилган айрондек ёшларга аралашиб олганини айтмайсизми. Охири кайфи ошиб, карнайгулларнинг орасига юмалаб қолган экан, Шахматулло қоронғуда тентираклаб келиб, қиблага типпа-тик юзлаганича устига чоптириб юборибди.

Бир куни чол-кампир сўрида шуларни эслаб, ҳасратлашиб ўтирган эди, келин ичкаридан чақчайганича чиқиб келиб, Ёқутой отинга захрини сочди:

— Хў, пистак кампир, яна фиққу фасодми?

Бундан жаҳли чиққан Сирож махсим гижинганича: «Менга қара, вей, Ҳемма!..» дея ўдағайлашни бошлаган эдики, келин: «Соқолингни тишла-е!» деб бурнини жийирди.

— Ношукурлар! — дея қўлларини биқинига тиради сўнг. — Шахматчикни гажиб ётибсанлар. Индамасам, мениям ямлайсанлар. Мана! Шимилдириқ сенларга! Даромадни бундан буёғига ўзим ҳисоб-китоб қиламан.

— Бекоргинани айтибсан! — ўрнидан туриб кетди Ёқутой отин. — Боламга тувак тутган жойинг борми?

Сирож махсим ҳам сўридан тушиб, қарчигайдек кўкрак керди.

— Уни илму ирфонга мен судраганман. Қолаверса, бувисига уйландим.

— Қўрқманглар, — бепарво жавоб қилди Малина, — сизларгаям чой-чақа тегиб туради.

— Нима?! — Сирож махсимнинг кўзлари олайди. Кейин кампирининг тирсагидан тутиб, хужра тарафга судради. — Юр, хотин. Бу анжирфурушдан яхшилик чиқмайди. Ўғлингга айт, вақтида талоқ қилсин.

Улар хужрага киришлари биланоқ ичкарида гала-говур бошланди. Даставвал Ёқутой отиннинг ноласи янгради:

— Пешонанг қурсин, болам. Келиб-келиб, кунинг шу карвонсаройга қолдими?

— Тезда жавобини беринг, пирим, — эди Сирож махсим куюнишга тушди. — Биз уни келин десак, кас-сирликка ўрнашиб олган шпён экан.

— Бунга сенмас, пулинг керак. Бор шудингдан айрилиб, охири хароб бўласан.

— Хеч бўлмаса, арра қилайлик демайди. Ноинсоф!

— Ваҳималар тўхтатилсин, — босиқ оҳангда овоз қилди Шахматулло. — Биз келишиб қўйганмиа. Пул тўплаб, жингули деган мошин оламиа. Уни хотиним ҳайдайди, мен ёнига ўтириб жума намоага бораман.

— Ақлингни еб қўйибсан!

— Калла жойидами, пирим?

— Бас!!! — бирдан айюҳаннос тортди Шахматулло. — Жим бўлинглар!

«Яна қўзиди, — дея чимирилганича ўйлаб қўйди Малина, — ҳозир эски дийдиёсини бошлайди».

Дарҳақиқат шундай бўлди. Шахматуллонинг товунни дабдабали тус олиб, энди жаранглаб эшитилди:

— Калла жойидами деган ким? Тилингга куйдирги чиқмасдан бурун жавоб бер. Қаршингда янги пайгамбар турибди — Шахматулло алайҳуссалом! Тиз чўк! Калима келтир! Анқайма иккаланг! Эмаклаб келиб оёқни яла! Иштонобоққа осилмасдан яла!

Ҳемма Малина сўрига чалқанча ағанади. Оёқларини велосипед ҳайдаётгандек ҳавода ўйнатиб, қийқириб-қийқириб кула бошлади.

1987

БАҚАЛАРНИНГ НИЯТИ БУЗУҚ

— Уйинг куйгур ҳашаротлар деҳқоннинг ризқини ёмонам қийиб келяпти-да, раис ака. Биз уларга импортний захар беряпмиа, у ношукурлар емайди денг. Айниқса, кўсак қурти...

— Тўғри. Бу масала шахсан мени ҳар йили қаттиқ ташвишга солади.

— Агар қушлар бўлмаса, ташвишингиз янаям ортиб кетарди. Олимларнинг гапи рост бўлса, битта қуш юзлаб ҳашаротни асфаласопилинга жўнатаркан.

— Биламан, азамат паррандалар бизга катта ёрдам беришади.

— Ҳе, аттанг, яқин орада шу ёрдамдан ҳам айрилиб қоламиз шекилли.

— Сабаб?

— Сабаби шуки, қишлоғимизда паррандалар учун

тирикчилик қилиш оғирлашиб кетяпти. Ўзингиздан қолар гап йўқ, қушлар асосан қишлоқдаги увоқ-ушоқлар билан кун кўришади. Баъзан кўнгил очгани далаларга чиқишиб, йўл-йўлакай ҳалиги ҳашаротлардан ҳам тотиб кўришади. Афсуски, кейинги пайтларда уларнинг кўпчилиги бошқа қишлоқларга кўчиб кетишиб, ўша жойлардаги колхозларга ёрдам беришяпти. Ҳа, қушларимиз жудаям камайиб кетди!

— Нега камайаркан?

— Менимча, бу... бақаларнинг тобора кўпайиб бораётганидан бўлса керак. Бақалар шундай мараз махлуқки, улар қишлоқдаги сарқитларга қушларни тенг шерик ҳам қилишмайди. Қишлоқдан овқатланишни билишади, лекин уларнинг далага чиқиб ҳашарот овлаганини ҳали ҳеч ким кўрмаган.

— Текинхўрлар! Уларнинг тухумини қуритиш керак!

— Тўғри гапиряпсиз, раис ака. Мен ўша муттаҳамларнинг тухуми қаердалигини яхши биламан. Маҳалладаги эски ҳовуз бақалар инкубаториясига айланиб қолган.

— Буни яхши айтдинг, Шодивой. Бир ҳашар қиламиз-у, артагаёқ ўша ҳовузни кўмиб ташлаймиз.

...Эзмалана-эзмалана охири ниятига етган Шодивой, мамнунлик билан томоқ қириб кўйди. Маҳалладаги ўша эски ҳовуз у яшайдиган уйнинг орқа пойдеворини жудаям захлатиб юборганди.

1977

РОБИНЗОН КРУЗО КИМ?

Илгарилари мен ҳам худди сизга ўхшаб машҳур сайёҳ Робинзон Крузо ҳақидаги саргузаштлар фақат одамлар ўртасидагина «миш-миш»ларга айланиб кетган деб юрардим. Кунлардан бир куни сой бўйида гурунглашиб ўтирган жонзотларнинг суҳбатини тасодифан эшитиб қолдим-у, бу фикримдан қайтишга мажбур бўлдим.

Мен жингала бўлиб ўсган қарчинлар ортидан улар томон аста яқинлашиб борган пайтимда калтадум бир Олапар даврадагиларни ўз оғзига қаратволиб, тинмай ириллаётган эди.

— Елканли ёғоч кема довул пайтида бахайбат харсангга урилиб, тош теккан итялоқдек чил-парчин бўлиб кетибди, — дея ваҳимали қиёфада сўзлар эди Олапар. — Шунда ҳалиги Рафинзўн деган лайча ўзини шартта сувга отибди-да, узоқдаги оролдан ис олиб, жонжаҳди билан ўша томонга қараб мохлай бошлабди.

— Шошма, шошма, — Олапарга кўзини лўқ қилиб тикилди Қурбақа, — сен мабодо бизнинг жасур саёхатчимиз Ралинзон Қур-р-рузо ҳақида гапирмаяпсанми? Агар сен ўша ҳақида акиллаётган бўлсанг, билиб қўйишинг керакки, у лайча эмас, мард ва довюрак бақа эди. Ёлгон гапирётганинингни исботлашим ҳам мумкин. Денгизда довул бўлаётган вақ... вақ... вақтда ит узоқдаги оролдан ис олган тақдирда ҳам у ёққа сузиб бора олиши ақлга сиғмайдиган нарса. Бу иш фақат бақаларнинг қўлидан келади.

— Виш-ш-ш! Юм оғзингни! — кўкрак кериб вақиллаётган Қурбақага жаҳл билан бўйин чўзди Гурза илон. — Нега сен Раббинзон Грузамизни бақаларга обориб тақаяпсан? Агар ўша сайёҳ ҳақиқатанам бақа бўлганда, қирғоққа чиқиши билан оқ оролдаги биринчи дуч келган махлуққа яхшигина нонушта бўларди. Чакалакда ёлғиз яшайдан фақат биз илонларгина кўрқмаймиз.

— Кўнглингга олмагин-у, лекин сен ҳам опқочяпсан, — Гурза илонга қараб масхараомуз тиржайди Каламуш. — Тишинг тошдан бўлгур ўша азамат Рамазон Кирза деган кема каламуши эканлигини ҳамма яхши билади. У денгизчиларнинг кирза ботинкаларини гажиб юргани учун унга шунақа лақаб қўйишган. Хўш, агар у каламуш бўлмаса, оролга ўрнашиб олгандан кейин, ерни кавлаб ўзига ин қурармиди? Каллани ишлатиб кўр-чи, Гурза.

Шунда соҳилдаги жингалак устида турган Тўтиқуш бир сакраб пастки шохга қўнди.

— Йўқ нарсани талашиб нима қиласизлар, — дея қикирлади у, — ҳали ҳозир бақалардан ҳам, илонлардан ҳам ҳеч қанақа номдор сайёҳ чиққан эмас. Сизлар тилга олаётган—ақлли Тўтиқуш эди. Шунинг учун ҳамма уни Робинзон Мирзо деб чақирган. У одамлардек гапиришни билгани ва хат-саводли бўлгани учун кейинчалик ўзи ҳақида зўр китоб ёзган. Ўйлаб кўринглар-а, биродарлар, ит ёки каламуш ҳеч маҳал китоб

ёза оладими? Мабодо ёзганда ҳам уни фақат ит ва каламушларгина ўқиши мумкин...

Жонзотларнинг баҳсини тинглаб туриб, беихтиёр кулгим қистади. Аслида, бунинг ҳеч қанақа кулгили жойи йўқ. Кўпчилик учун сеvimли бўлган қаҳрамонлар ҳақида баҳс кетганда, ҳатто сиз билан биз — капкатта одамлар ҳам иложи борича уларни ўзимизга яқин олиб гапиришга ҳаракат қиламиз.

1976

ХИЗМАТЧИЛИК-ДА, ХИЗМАТЧИЛИК

1. ИШТАҲАНГИЗ КАРНАЙ БЎЛСИН

- Кечирасиз, бу котлетми, ё...
- Бифштекс.
- Тушунарли. Нима, у тухумсизми?
- Тухум бор эди. Уни ҳозиргина...
- Тушунарли. Гарнири нўхатдан денг?
- Ярми макарон эди. Униям ҳозиргина...
- Тушунарли. Нўхатни емабсиз, тузи пастми дейман?
- Нўхатни мана энди еймиз... Менимча, тузи жойида.
- Қиймачалпак-чи? Хўш, нега уни санчқига илма-япсиз? Биладан, биладан, у ғирт чандир.
- Менга қаранг, сизга нима керак ўзи?
- Кечирасиз, мен...
- Етар-е! Қанақа ёгда қовурилганини билмоқчи бўлсангиз, ана қолганини ўзингиз еб кўрақолинг.
- Ҳой, шошманг. Шошмасангиз-чи, мен... овқатнинг сифатини билмоқчиман, холос. Халқ контролиданман!

2. ФАВҚУЛОДДА МАЖЛИС

- Ўртоқлар, бугунги йигилишимизга шахсан ҳурматли Али-хуштакнинг ўзлари ташриф буюрганлар. Сўз қадрдонимиз Али-хуштакка!
- Биродарлар! ТАСС ахборотчилари Яқин Шарқ

ва Африка мугузидаги воқеаларни кенг шархлаб туришибди. Халқаро бозордаги вазият анча жиддий.

Ўзимиздаги ишларга келсак, вазият янаям қалтисроқ. Мундоқ қараганда, ҳаммангиз ўз ўрнингизда аввалгидек фаоллик кўрсатиб турибсиз. Лекин, тушум тобора камайиб кетяпти. Бу ҳол айрим ўртоқларнинг фирромчилик қилаётганидан далолат беради. Сизларни бу ерда тўплашдан мақсад, ўз нафсидан бошқани ўйламай қўйган айрим ўртоқларни огоҳлантириб қўйишдир. Мен ҳозир «бор, барака» қилиб, уларнинг номини тилга олиб ўтирмайман. Кимлар ҳақида гап кетаётганини ўзларинг фаҳмлаб турган бўлишларинг керак...

Бозорком раиси шундай дея ўтирганларга зимдан маънодор кўз югуртириб қўйди. Чайқовчилар тенгдан чўнтак кавлай бошладилар.

1976

ЭҲ, ШЎРЛИҚ ЭРҚАҚЛАР!

1. ТАЪҚИБ ҚИЛИШ

Сезяпман, у менга ҳамон ўгринча тикилиб турибди. Ростини айтганда, аёлнинг нигоҳини етти қават деворнинг ортидан ҳис қила оладиганларнинг биттаси — мен. Автобус келадиган томонга қараб-қараб қўяман-у, у турган тарафга юзланишдан ўзимни тияман. Бироқ, аниқ ҳис қилаяпманки, у менинг ўнг тарафимдагиларнинг саккизинчиси. Жигарранг костюмли тепакал кишининг елкаси оша хануза менга термилиб турибди. Улама киприкларини елпуғичдек тебратиб, сурмага ботирилган қошларини чимириб қўяётганини худди телевизорда кўраётгандек аниқ тасаввур қилмаётган бўлсам, нон урсин. Шўнақа таъқиблардан бирам безиб кетдимки...

Хайрият, лип этиб такси келиб қолди. Тўхтатдим. Ақлим етиб турибди, у ҳам хайнаҳой шу тарафга интилляпти. «Ҳайда, молодеж!» деб бақирдим шофёрга. Машина тойчоқдек олдинга сапчиди. Мана энди «кафе»га кирволиб, ҳамма одамлардек ўзимни эркин ҳис қилишим, босиб-босиб муздек пиво симиришим мумкин. Ахир, бугун маош олганман.

У қанчалар писмиқлик билан ортимдан тушган бўлмасин, мен бари бир хотинимни бошлаб чалғитиб кетдим.

2. БИР ХОНАЛИҚ УЙДА

- Бўлди энди, хотинжон, чироқни ўчириб ётинг.
- Озгина сабр қилинг, дадаси.
- Бунча қайсарсан? Ёт дегандан кейин...
- Яна беш минутгина...
- Ахир, ярим кеча бўп қолди. Ётсанг-чи.
- Ҳозир деяпман-ку. Пича сабр қип туринг.
- Ўчир чироқни! Ҳе, дардисар!
- Нима?!
- Ҳа, дардисарсан! Ялмоғизсан!!!

Кунда шу аҳвол. Хотинимга конспект ёзиш зарур, менга эса — сурат чиқариш. Фотографлик ҳам қуриб кетсин.

1976

АНТИҚА АРИЗАЛАР

1. ГАУБИЦА

«Қани, ёз!» дея буйруқ берди раис. Котиб қоғоз устига энгашиб, қулогини динг қилди.

— Район қишлоқ хўжалик ишлаб чиқариш бошқармасининг бошлиғига «Пахтакор» колхозни правлениесидан ариза. Давлат планларини мўмайроқ қилиб бажариш, одамларнинг вақти-чоғлигини янаям яхшилаш учун хўжалигимизга тубандагиларни тезроқ етказиб беришингизни сўраймиз: биринчи — ўттизта шихмола, иккинчи — 25 тонна селитра, учинчи — сочма ўқ отадиган бешта замбарак...

— Қанақа замбараклигини аниқ кўрсатиб ўтсакми-кан? — ёзишдан тўхталиб раисга ўгирилди котиб.

Раис манглайдаги чандиқни сийпалаб, бироз ўйлаиб қолди. Сўнг қўлини қоғозга бигиз қилиб деди:

— «Гаубица» деб ёз.

— Замбарак-ку яхши нарса-ку-я, — яна эзмаланди котиб, — лекин, у дажжолни судраб юриш... Далалардаги йўллар жуда тор-да.

— Тузукроқ маслаҳат бермоқчимисан?

— Менимча, уч-тўртта махсим пулемёт беришса, етиб ортар дейман. Ҳам қулай, ҳам арзон, уни сиз билан биз ҳам отаверамиз.

— Қисқа ўйлаяпсан, — ўз фикрини қайсарлик билан ҳимоя қилди раис. — Пулемётда бештасини отасан, ўнтасини отасан, бошқалари қочиб қолишади. Қараб-санки, бирпасдан кейин қайтиб келишиб, яна ўша машмашани бошлашади. Замбарак бу бошқа гап. Тўпига қаратиб туриб, ёппасига залповой оғон, десанг, масалани ҳал қилади-қўяди.

Раис учун баҳор жуда серташвиш келди. Айниқса, дончиликдаги аҳвол оғир эди. Майдонларга сепилган арпа уругларини чумчуқлар галаси шип-шийдон қилиб кетаётгани бу очофатларга қарши юқорида айтиб ўтилган даражада кескин чоралар қўллашни талаб қилаётганди.

2. ҚЎЛИ ОЧИҚ ОДАМ

Аризамнинг мазмуни шундан иборатки, магазинга кириб, туркман гиламларига суқланганимча анграйиб қолибман. Бир пайт қорин солган бир чўтир одам ёнимга келиб, мени турткилаб қолди. «Пулинг борми?» деб сўради у дабдурустдан. «Бор», дедим. «Қани, бу ёққа чўз-чи», деди у қўлларини бир-бирига ишқалаб. «Нима оламиз?» деб сўрадим мен. «Ҳа муғомбир-ей, бу ерга нима учун кирганимни билмайди деб ўйлайсан-да, а?» дея ялтоғланди у. «Хўш, баҳоси қанча... экан?» деб сўрадим мен сирни бой бермай. «Қирқ тўққиз франк», деди у. Қўли очиқ одамман, унга нақ эллик сўм санаб бериб, «қайтими ўзингга», дедим. У «шу ерда қимирламай тургин», деб иккинчи қаватга чиқиб кетди.

Орадан ҳеч қанча вақт ўтмай, қўққисдан яна ёнимда пайдо бўлди. Чамаси, нариги томондаги зинадан тушган бўлса керак. Нималигини билмайману, ўша нарса сотилаётган жойда оломон тирбанд эмиш.

«Сотувчининг ёрдамчиси билан тил бириктириш керак», деди у пешонасини тириштириб. Сўнг «яна беш франк қўшмасанг бўлмайди», деб хиралик қилди.

У мендан беш сўмни олиб яна тепага чиқиб кетди. Ярим соат кутдим — йўқ, бир соат кутдим — йўқ, охири тоқатим тоқ бўлиб, тепага чиқдим, аммо уни то-

полмадим. Бунинг устига иккинчи қаватда на дуруст-роқ мол бор, на тирбанд оломон...

Умрим бино бўлиб бунақа устамон қаллобни биринчи марта кўришим, ўртоқ милиционер.

1978

«ШОВВОЗ СПОРТЧИ»ЛАР ҲАЁТИДАН

1. АВТОБУСДА

Боксчиман. Бир урсам шайтонлаб қоласиз. Лекин урмайман. Бизда қўпол муомалали граждандарни уриб эмас, тушунтириш йўли билан тарбиялашади. Қолаверса, ўзидан ожизларга «бурамақанд» бериш спортчининг обрўйини пастлатади, холос. Менинг эса ҳозирча обрўйим баланд.

Бойқораевни биларсиз? «Меҳнат резервлари» чемпиони бўлди. Телевизорда кўрдингизми ўйинини? Зўр, а?

Мен ўша зўравонни бир пайтлар шунақаям савалаганманки... Боёқиш қайтиб рингга чиқмаса керак деб ўйловдим. Йўқ, боланинг асаби метин экан.

Ундан кейин Зуфаровни дўппосладим. Шамаевни эса биринчи раунддаёқ... Хех-хе-хе.

Энди кимлигимни билиб олгандирсиз? Ҳа, мен ўша машҳу-у-ур... Умуман, кейин таниб оларсиз.

Хуллас, яхши иш бўлмади. Беш тийинни деб мендек одамни кўпчилик ўртасида хижолат қилиб ўтирибсиз-а, контролёр ака.

2. ХАЛОСКОР

Кўлиқуббоннинг суви уйимиз пойдеворини ялаб турарди. Болалигимда юришдан олдин сузишни ўрганганман.

Армияда ҳам денгиз десантига тушиб қолдим денг. Елкамда автомат бўлишига қарамай, кемадан сувга шартта калла ташлардим-у, қирғоққа қайиқдагилардан олдинроқ етиб борардим.

Институтимизда битта бассейн йўқ-да. Бассейн бўлса, мен физкультурадан «уч» олармидим. Аксинча,

ўша мақтанчоқ Ашир самбистга спорт нималигини кўрсатиб қўярдим.

Нега ўзича валдираб қолди деб хайрон бўлманг. Гапнинг тагида гап бор. Фараз қилайликки, сиз... сувга чўкиб кетяпсиз. Турган гап, бундай пайтда жон ҳолатда қичқирасиз: «Ёрдам берингла-а-ар!!!» Бир ўйлаб кўринг-чи, ким ёрдам бериши мумкин сизга? Штангачи Боқи-бульдозерми? Бе-е-е. Фил бошқа нарса, балиқ бошқа нарса. Сизга биргина ўзим асқотаман, ўзим! Сиз эса...

Бунча қийнайсиз мени, Лолахон?

3. ШАХСИЙ МАНФААТ

Маҳалламиз футбол командасининг аввалги дарвозабони ўтакетган латтачайнар эди. Кунора мени икки сўлкавойга туширарди. Охири уни ҳайдатиб юбориб, ўрнини ўзим эгалладим.

Нега куласиз? Тўғри, ҳар ҳолда бош бухгалтер деган номим бор. Қўни-қўшнилар менга биринчи бўлиб салом беришади.

Лекин, нима бўлгандаям, бировдан уяладиган жойим йўқ. Мана, иккинчи йил кетяптики, дарвозамдан тўп ўтказиб юборганимни эслолмайман. Йўқ, кечирасиз, ўтган йили битта гол уришувди менга.

Зўрлигимга ишонмаяпсиз, а? Келинг, яхшиси гаров ўйнаймиз. Ўн бир метрдан беш марта, борингки, олти марта тўп тепинг. Лоақал битта гол урсангиз, марра сизники. Уриб бўпсиз!

...Очиғини айтганда, тепилган тўпларнинг ҳаммасини ушлаб қолишга мажбурман. Чунки, дарвозамизга ханузгача тўр топа олганимиз йўқ. Дарвозанинг ортида эса, мен яшайдиган уйнинг деразаси бор.

1977

АЁЛЛАР ВА ХАЁЛЛАР

1. ЭҲТИРОС КАМРОҚ БЎЛСИН

— Бунча хилват экан бу ер?

— Ҳа! Бундай хилват жойлар савоб иш учун яратилмаган!

— Вой, нима қияпсиз? Қўлингизни олинг. Эрим билиб қолса...

— Тупурдим ўша эрингизга. Ошқовоқ нима-ю, у нима.

— Ҳамма эркаклар ҳам ошқовоқ. Фақат, пўсти ҳар хил.

— Баҳомни ошириб юбордингиз. Раҳмат! Мен аҳмоқ сизни тушларимда кўриб юрибман. Кеча тушимда ҳатто ўпиб олдим. Мана бундай қилиб...

— Бўлди! Бас!— столни шاپиллатиб қичқирди режиссёр.— Репетиция тамом!

У гримхона сари бораётган артист йигитнинг ортидан хўмрайиб қараб қўйгач, «енгилтак аёл» ролида ўйнаётган актрисага ўгрилиб, дўнғиллади:

— Бугун сал кечиксам керак. Қизчамизни боғчадан олиб, тўғри уйга жўна.

2. КЎНИҚИБ ҲАМ КЕТАРСИЗ

— Ўзи нима гап? Нега йиғлаяпсиз, синглим?

— Анави уятсиз чол...

— Хўш, хўш?

— Одамларнинг кўзи олдида...

— Хўш?

— Манави еримни...

— Хуллас... туф!— оғзидаги носни пуркаб, бамай-лихотир гап бошлади чол,— оймтилланинг ўша жойини сийпалаб кўрдим. Сийпалашга ҳаққим бор.

— Ҳм-м, биласизми... Сирасини айтганда, бизда шунақанги ишлар бўптуради, синглим. Анави аёллар ҳам дастлабки пайтларда сизга ўхшаб қимтиниб юришарди. Мана энди кўриб турибсизки... Қисқаси, шароитга тезроқ кўникишга ҳаракат қилинг.

Директорнинг бу гапидан кейин гўшт комбинатининг қоровули тантанавор қиёфада соқол силаб қўйди.

1978

ADARU *TIPU* *TIPU*

КООПЕРАТИВ ШЕЪР

Қадрли ўртоқлар! Кооперативни ўйлаб топганинг отасига минг раҳмат. Мана энди ҳар бир киши — эркакми, аёлми — хоҳлаган нарсасини хоҳлаган жойда бемалол очиб сотиши мумкин. Харидорларни ихтиёри ўзида — хоҳ чамалаб олсин, хоҳ ўлчаб кўрсин.

Кооперативчиларнинг куни туғди-ю, менгаям худо берди. Илгарилари ёзган шеърларим район газетасида хор-зор бўлиб, жафокаш халққа юздан бир қисми аўрга етиб борарди. Ойига 80—90 тийин гонорар ишлардим. Район чойхонасида кооператив шеърхона ташкил қилдим тангаларим сўмга айланиб, чойни қарзга ичмайдиган бўлдим.

Ишни чойхонадаги «Қизил бурчак»ка шапалоқдек эълон ёпиштиришдан бошладим: «Тўйларга шеърй таклифнома ёзиш корхонаси» деб. Дастлабки ойларда даромадим сомсахўрликка баазўр етиб турди, кейинчалик кооператив ошхонада овқатланишга ўтдим. Бу ошхонага гоҳ ҳавас қиламан, гоҳ ҳасад. Мижоз доим тирбанд. Кўнглинг тусаган нарса зумда муҳайё. Агар «опкел ўша хумпарни» деворсанг, дўппосламоқчи бўлган одамнингни патнисда келтириб беришади. Аста-секин коопертив шеърхонамниям довруги ошиб, Қизил бурчак» ариуя бўлди-қолди. Баъзан икки сменада шеър ёзишга тўғри келди. Жуда қийналиб кетдим, ўртоқлар. Қийини шундаки, таклифномадаги кооператив шеър мувашшаҳ усулида яратилади, яъни қоғозга келинкуёвнинг исми вертикал битилиб, бош ҳарфлар ортидан горизонтал шеър тўқилади. Бу лаънати усул аввал дераза ўрнатиб, сўнг уйни шунга мослаб қуришдек гап. Мисол тариқасида охирги таклифномани бир кўздан кечирайлик. Келиннинг исми Орзу, куёвники Азиз. Аввал Орзухонга басталанган мувашшаҳни ўқиб берайин:

Отам мени қаёқларга ҳайдади?
Рўмолчамда кўз ёшларим майдадир.
Зулмлардан тўлар охир паймонам
Ундоқ-бундоқ деяверса қайнонам.

Энди Азизвойга аталганини эшитинг:

Аҳмоқ эдим, дўстлар, уйланмай юрдим,
«Зорро» деган кинони юз марта кўрдим.
И тушундим — эсим қаёқда экан?
Зўр кино аслида бу ёқда экан.

Кўриб турибсиаки, кооператив шеър битиш кооперативчи шоирдан алоҳида истеъдод талаб қилади. Майли, ҳозирча буни шартли равишда кооператив талант деб атайлик.

Кунлар ўтаверди. Бора-бора кооператив шеърларга аҳолининг талаби кучайиб, кооператив шеърхонада янгидан-янги кооператив йўналишлар пайдо бўлди. Ниқоҳ тўйидан ташқари фотиҳа тўйи, суннат тўйи, бешик тўйи, ҳовли тўйи, кумуш тўй, олтин тўй, бриллиант тўй, сумалакбазм, ҳашар, куёвчақириқ, келинкўрди, мавлуд, мушкулкушод, чилёсинларгаям шеърий таклифномалар битила бошланди. Колхоздагилар трактор паркининг деворий газетасига шеър заказ қилишса, матлуботчилар Савдо ходимлари кунини шарафлаб беришимни сўрашади. Яқинда ҳатто райисполкомдан ҳам буюртма тушди. Қандайдир ҳайкал очилиши муносабати билан йигин бўлармиш. Фурсатдан фойдаланиб, кооператив шеърхона учун алоҳида дўконча ундириб олдим. Лекин кооператив шеър ҳам бу сафар текинга кетди. Шеърим ўша тантанада ўқилдими-йўқми билмайман-у, ҳарқалай замонавий қилиб ёзувдим:

Қурийверсин Орол, булгансин Байкал,
Биз учун зарури — мажлис ва ҳайкал!

Ҳеч қачон ўзимни буюк шоир демаганман, аммо бир нарсага имоним комилки, ҳайкални Байкалга қофия қилиш шу пайтгача Эркин Воҳидовниям, Абдулла Ориповниям калласига келмаган. Ҳатто Миразиз Аъзамдек одам доғда қолди.

Азия биродарлар! Оташин сўз шайдолари! Ижод оламидаги янги йўналиш — кооператив шеърнинг алоҳида эътиборга лойиқ томонлари кўп. Бирон-бир адабиётшунос олим буни кенг миқёсда тадқиқ этишга киришса (балки бу билан кооператив танқидга асос солинар), биз кафилмизки, фақат савобга ботади. Чунончи, кооператив шеър назм ихлосмандларини назм харидорларига айлантириб, беушвон қаламкашни коо-

перативчи қаламбоз даражасига кўтаради. Айни пайтда конкрет шеърга нисбатан даллолсиз кўтара савдо йўлга қўйилиб, сатрга қараб тўланадиган давлат ставкалари муомаладан сиқиб чиқарилади.

Ҳа, давлат ставкалари ҳеч қачон кооператив нарх билан рақобат қилолмайди, чунки кооперативда ҳар бир харидорнинг талабига қараб иш кўрилади, яъни Сулаймон теракнинг олдига пиёда боради. Лекин, биз кооперативчилар ҳам анойи эмасмиз, харидор ўзининг дидини пеш қилади, биз ўша дидга манфаатимизни мослаймиз. Масалан, харидор шеърнинг сатрига тўлайман деса, бўгинни майдалаб, мисрани синдирворамиз. Килолаб оламан деса қалин қоғоз ишлатамиз. Мабодо метрлаб оламан деса, машинканинг интервалини кенгроқ қўямиз.

Шоир ва шоиршунос ўртоқлар! Кооператив шеърнинг яна бир катта афзаллиги бор. Бундай шеърлар турмушнинг энг тор туйнукларига ҳам суқулиб кириб, имкон топилса, хотин-халажларнинг ички ишига аралашшигача бориб етади. Бундай оммабоп шеърларга худонинг биронта бандаси бефарқ қаролмайди. Сўзимга далил тариқасида айтишим мумкинки, бир куни ҳатто Хайрихўжа деган таниқли мулла ҳузуримга келиб, Салим исмли бебош йигитни масхаралатиб шеър ёздирди. Уша шофёр бола маҳаллада куппа-кундузи шапка кийиб юргани етмагандек, фитр рўза беришдан ҳам бош тортган экан. Боплаб битта шеър тўқиб бердим:

Афти шайтон, ўзи шоир,
Чарм шапка Салим кочир.

Нархини ўн сўм қўйдим, туллак Хайрихўжа савдонини бир сўмдан бошлади. Кўп тортишганимиздан кейин охири қўлимга уч сўм тутқазиб, етти сўлкавойлик дуо қилди. Кооперативнинг мана шунисига борманда. Молга истаган нархингни қўйиб, кетганига сотасан. Гонорар олиш учун почтагаям ҳалпиллаб бориб юрмайсан: бизда шеър, сизда пул; пул сиздан, шеър биздан. Шунини ўйлаганимда, куни газетаю нашриётларга қолган тошкентлик шоирларга ачиниб кетаман.

Мен бир-икки марта Тошкентдаям бўлганман, ўртоқлар. Шоир демагани тиқилиб ётибди. Ҳаммаси амирнинг сарбозидек кеккайиб юради. Гоҳида қишлоқчилик қилиб Машрабдан гап очасан-у, шу кўйи На-

мангонда қопкетасан. Улар Фолкнер, Драйзер, Маркес, Шиллер деганларича бирпасда океандан ўтиб кетишади. Сен Машраб фақирга эргашиб жуда нари борсанг Балхгача борасан.

Лекин, Тошкентдаги шоирларнинг ҳамма бойлиги оғзида, чўнтагида ҳеч вақо йўқ. Трамвайга чиқсанг, ярми шоир. Трамвай паркларининг кенгайишига қараб шоирлар ҳам кўпайиб боряпти, аммо уларга бериладиган қалам ҳақининг баҳоси эски михга ўхшаб қоқилган жойида ҳалиям қоқилганича турибди. Шу боисданам шоирлардан аҳвол сўрасанг, тумтайиб туриб «михдек», дейди.

Бироқ, инсоф билан айтганда, шоирларнинг ўзларидаям айб кўп. Улар ёзган баъзи шеърларни ўқиб кўриб қалампули бериш уёқда турсин, ўаларига жарима солгинг кепқолади. Масалан Муҳаммад Солиҳнинг «Учаётган кўзичоқ» деган шеърини ўқиганмисиз? Бир оз шубҳали, бир оз баҳсли шеър:

Учар у подадан анча нарида,
Булутларга яқин учар кўзичоқ...

Шоир укамизга андак таъналарим бор. Биринчидан, беҳудадан-беҳуда куюнавермаслик лозим, ҳайвонлар бари бир шеърни тушунмайди. Уларда нозик туйғу йўқ, уларда дағал нафс бор. Агар устига озгина кепак селиб берилса, нафақат шеърни, ҳатто, шоирниям ямлаб ташлашади. Иккинчидан, ҳайвонларни йўлдан оздиришга уриниш шеърини ташвиқотнинг вазифасига кирмайди. Бир вақтлар бунақа нарсалар диверсия ҳисобланарди. Ахир тасаввур қилиб кўринг-га, ўртоқлар, мўминтой ҳайвонлар тасодифан бу шеърни тушуниб қолгудек бўлса, халқ хўжалигининг аҳволи нима кечади? Мен-ку, хонадонимдаги бўрдоқи кўйларни боғлаб қўйишга улгурарман, колхоз-совхоздаги подалар-чи? Подалар шоирнинг интизомсиз кўзичоғидан ўрнак олиб, ўрдакпадар бўп кетиши бир муаммо. Янада қалтисроқ муаммо шуки, энди уларга фазогир подачи керак. Ўзбекка бўлса, етмишта мукофот ваъда қилганиндаям томорқасини ташлаб осмонга чиқмайди.

Аммо бунисиям ҳолва, энг катта чигаллик ҳали буёқда турибди. Яъни хонаки ҳайвонлар учгудек бўлса, табиийки ёввойилари қараб туришмайди. Бир пайт кўрибсизки, қўлтиғингиздаги гўшти мўлжаллаганича

тепадан тулживой учиб келяпти. Боққа кирсанг, дарахт шохларида ғуж-ғуж бегемот. Уйга борсанг, томинг тўла тўнғиз...

Йўқ, ўртоқлар, бунақа бузгунчиликка бефарқ қараб бўлмайди. Агарда Муҳаммад Солиҳ чорвачиликни тинч қўймаса, ундаги бошқа нуқсонларни ҳам очворибга мажбур бўламиз. Ҳамма биладики, бир вақтлар у феодалликни улуглашга астойдил киришиб, «Шайбонийнома»ни ёзган. Зарурат туғилса, буни албатта бўйнига қўямиз. Бу соҳада тажрибамиз катта.

Яна биттаси бор. Шавкат Раҳмон. У бир шеърда «Гўё сен ширакайф турк султонидай» деб ёзибди. Шеър реалликдан батамом узоқ, чамаси уйда кефир ичиб ўтириб тўқилган. Ҳозирги кунда нима кўп, дўжичачи кўп. Шавкат Раҳмон мард бўлса, районимизга келиб кўчага бир ширакайф чиқиб кўрсин-чи. Турк султониинг аҳволини ўшанда томоша қиламиз.

Шоирларнинг чалкашлиги бир нав, аммо ноширларга нима бўлди? Масалан, Мирзо Кенжанинг китоби муқовасига «Лирик шеърлар» деб ёзилган. Ичини очиб ўқисанг, ҳаммаёқ сатира. Мана, география ўқитувчиси ҳақидаги шеърдан бир парча:

Муаллимнинг боши тўқир, бизлар қув ва шўх,
«Бу савҳрои Кабир» дердик унинг бошини...

Энди, рухсатингиз билан, Хуршид Давронга ўтсак. Болакайда талай камчиликлар сезилса-да, ютуқлариям йўқ эмас. Бу ютуқ айниқса асл мақсадни усталик билан ниқоблай олишида яққолроқ кўринади. У бир шеърда шундай дейди:

Рауф Парфи деган бир дарё —
Ялтирайди — усти нақ шиша...

Биз зукко шеърхонлар дарҳол пайқаб оламизки, Рауф Парфи ҳам, ялтироқ дарё ҳам бу ерда шунчаки эпизодик тарзда берилган. Ўқувчини эса, шоир кутганидек, асосан шиша қизиқтиради.

Ҳа, Тошкентда шеър сероб, шоир кўп. Буларнинг ичида шахсан танийдиганим Усмон Азим. Бир куни қараб турсам, сартарошхонага бахшинамо қиёфада кириб кетди-ю, бирпасда причёскасини Маяковскийча қилиб қайтиб чиқди. У билан суҳбатлашиб қолсанг,

гапни кўпинча тил масаласига буради — у тил унақа, бу тил бунақа... Шуям ваҳима бўптими? Бола пақир билмайдик, буёқда ҳал бўлмаётган катта-катта муаммолар турибди. Мисол учун олсак, хоҳ ишонинг, хоҳ ишонманг, бозорда нос йўқ. Ваҳоланки, Усмон Азим айтаётган ўша тилга мен таъкидлаётган носнинг бевосита алоқаси бор, нос тилнинг тагига ташланади. Бундан ташқари, қандайдир нохуш бир тилда жавраётган одамдан қутилиш учун унга андак нос чектириб қўйиш кифоя. Кейин хоҳлаган тилида гўлдирайверсин.

Ўртоқлар! Кейинги пайтда бир-бирига тескари гаплар кўпайиб кетяпти. Шоирлар газетадан туриб «болани кўпайтир», деса, улардан каттароқлар «йўқ, камайтир», дейди. Камайтирай десанг, маҳаллада эркакдек бош кўтариб юролмайсан. Тезроқ кўпайтирай десанг, бу газета ўқиб туриб битирадиган ишмас.

Буёғи бир гап бўлар, яхшиси ўзимизнинг кооператив масаласига қайтайлик. Эришган ютуқларимни эшитиб, келгуси режаларимга қизиқаётган бўлсангиз ажабмас. Режаларим катта, ўртоқлар. Жумладан, яқин келажакда яна битта бўлим очиб, кооператив шеърый анонимка ёзишни йўлга қўймоқчиман. Бош омон бўлса, дўконим қасрга, корхонам фирмага айланади. Тўрни ўргимчакдек чўзиб, кооператив шеърларим билан қабристонларгача кириб бораман. Ҳатто симёғочдан йиқилаётган монтер шеърый усулда додлайдиган бўлади.

Азизларим! Сўзимнинг охирида пойтахтдаги катта-кичик шоирларга мурожаат қилиб айтаманки, келинг, майда-чуйда даромадларга чек қўйиб, жиддий тирикчиликка киришайлик. Шунда мақсадимиз ҳам, шиоримиз ҳам битта бўлади — ҳаммаёқни кооператив шеърларга тўлдириб, кооператив шляпаларни касодга учратамиз!

1988

КООПЕРАТИВ ШЕЪРХОНАНИНГ КИРИМ-ЧИҚИМ ДАФТАРИДАН

ҚОРА ҚЎЧҚОР, ҚОРА ҚЎЧҚОР!..

Ҳалпиллаганича Сано қассоб келди. Оммани қассоб-хонага сафарбар этувчи жанговар шеър тўқиб, катта матоҳга ёзиб беришимни сўради. Унинг сирпанчиқ пуллари «кирим»га ўтказиб, ўн икки қатор калимани «чиқим»га битдим.

Адолатнинг белгисидир пичоқ ва болта,
Емталаб қўй тили, ана, тийилди шартта.
Энди, дўстлар, шим олгунча пулни совуриб,
Мижик чайнанг, кавшанг жигар-бўйрак қовуриб.
Чин ўртоққа муносиби биқин ва сондир,
Ғанимларни итдек кийнанг едириб чандир.
Дориликка ютса кунда ўн қарич ичак,
Порахўрлар томоғига чиқмагай пучак.
Сутга ўпка солиб урса ёшлар атайин,
Қорин қўйиб, бирон жойга бўлар хўжайин...
Хуллас гўшт-ёғ, пўстдумбасиз ҳаёт йўқ ҳисоб,
Оламнинг тўрт устунни бор, биттаси — қассоб.

ЎТДИЮ КЕТДИ

Нажим магазинчи совун сотиб турганида пардози ҳай-ҳай, нози бай-бай паризот унга ярқ этиб қараб ўтибди. Шўрлик шу юрак чангаллаганича қирқ кун касалхонада ётиб чиққач, каминага илҳомҳақи тўлаб, хуморбостига бир шеър ёздирди.

Ярмаркадан ўтди бир жонон,
Ғард қўнмаган қизми, навжувон?
Англолмадим — ноз не балолик —
Метрликми ёки килолик?
Тафтиш қилсанг чиқмас қамомат:
Чизмами ё тугмами қомат?
Ҳақиқийми, қуймами оёқ?
Кўйлаги чин атласми, бўёқ?
Шарфи сунъий ипми, соф пахта?
Балдоғи пок олтинми, сохта?
Миллатин ҳам чўтламоқ нозик,
Гирт ўзбекми, уйгурми, тожик?

МУВАШШАҲ

Таниқли аёл Санталат-читтак ўзининг никоҳ тўйига таклифнома буюрди. Адашмасам, бешинчи марта эрга тегяпти. Муваншаҳни феълига мослаб ясадим.

Секундада бир севиш мумкин,
Аксинча ё совуш мумкин.
Неужели зарур — ола-а —
Турмуш-пурмуш, бола-мола?
Анқайса сал, қилар тентак
Любой қизни любой эркак.
Аммо менинг эсим баланд —
Тўрт мактабни кўрган талант!

МУЛОЙИМ АЖДАР

Катта қистовлар билан оближроқўмдан пенсияга йўқотилган Писмиқ Оларовнинг хайрлашув кечасига пинҳона буюртма тушди. Буюртмачининг сўқинишларини қисқартириб ва маданийлаштириб беришга муваффақ бўлдим.

Раҳбарларнинг бармоғидан бурилмадинг,
О, баччагар, урилмадинг-сурилмадинг.
Босганингни кўрсичқондек еб ётасан,
Ҳали кўпни гижгижлайсан ва сотасан.

ОМАДСИЗЛАР

Футбол лотереяларини стадионга сочиб чиққан Порсо мантифуруш «Пахтакор» командаси шаънига икки сўмлик гап-сўз ёздирди.

На «Шинник»ни ютдинг сен,
На «Жигуля» ютдим мен...

СЕҲРЛИ ҚАЛПОҚ

Шляпалар магазинининг директори билан мўмай партнома туздим. Тўқиб берган таърифи шеърим энди каттакон бир магазин ойнасини безаб турибди.

Жув шляпа, патдор шляпа,

Ет тамғали зотдор шляпа.
Езгиси бор, куагисидан бор,
Гүрков кийса — турқи амалдор.
Топилса бас каллага лойиқ,
Ақл унча шартмас, халойиқ,
Ол!
Кий!
Ғўдай!
Сайра беармон!
Бир-бирингга беравер фармон!

НОТАНИШ ДАҲО

Қандайдир Улкан Хамак деган қаламчининг Москвада катта китоби босилибди. Шу баҳонада бериладиган зиёфатга мен орқали таклифнома уюштирилди.

Зиёфатга мархабо,
Танқидчи дўстлар,
Нарзингизга тушмасдан
Тўрт бўлди кўзалар.
Москвадан чиқди-я
Мен ёган тўплам!
...Энди зора танилсам
Районимда ҳам.

ДАВР ОВОЗИ

Шеърхона ҳисобидан 78 тийинлик лағмон, 5 тийинлик кулча, 12 тийинлик компотни текин истеъмол қилдим. Бунинг эвазига Нортой-ваҳиманинг ошхонаси деворида ачитқи шпор-фельетон пайдо бўлди.

Ошкоралик даврида бир
Айтай гапнинг тўғриси:
Қайта қуриш душманидир
Пасткаш қошиқ ўғриси.

БАХТИЁРЛИК АЛЕРИ

Ғулом отарчи шеърхонамга кириб келиб, дўппимга бехос бештакилик қистирди. Шодиёна руҳда радиобоп қўшиқ ёзиб берасиз, деб тиралиб олди. Қўшиқни эзиб қўйдим.

Кўсак қуртин захар пуркаб қирсақ бахтиёр,
Теримда мард пионерлар бўлсалар дастёр,

Қишга омон чиқиб олсак, тўйга мен тайёр,
Биз ғолиблар авлодимиз, қўрқма, Мاستонгул.
Давру даврон сурайлик бу эркин колхозда,
Саёҳатга борсак план юз бўлган кеада,
Сайр этардик Орол бўйин қоплаган тузда,
Биз ғолиблар авлодимиз, қўрқма, Мастонгул.

МИРЗАҚАНДНИНГ ДЎППИСИ

Бир ҳафтадирки, Мирзақанд пиён тозидек исканиб,
дўпписини ахтаради. Хотини «топмагунингча қорангни
кўрмайин», деб уни уйдан қувибди. Девонага раҳмим
келиб, симёғочларга ёпиштириш учун кредитга юз нус-
ха эълон ёзиб бердим.

Бордир Чуст ва Қўқон дўппи,
Бухори, Марғилон дўппи.
Топган киши қайтиб берсин,
Меники бемакон дўппи.
Бор йирқироқ ипак дўппи,
Саёа ёки тувак дўппи.
Меникининг астари йўқ,
Таппагу бежияк дўппи.
Бор назикдор мислик дўппи,
Хушбўй, товус тусли дўппи.
Меникининг гули ўчган,
«Баянширей» исли дўппи.
Бордир сатин, бахмал дўппи,
Шолча дўппи, сандал дўппи.
Меники гоҳ қозонювгич,
Гоҳ йўқолиб жанжал дўппи.

ЕППА ҚАРМОҚ ТАШЛАЙЛИК!

Борлиқ захарли дори ва тутунлардан булғаниб, ерда
қуён, осмонда ўрдақ, сувда балиқ танқисланди. Даро-
мадсиз қолган балиқчилар жамияти ёшларни ўз сафига
қизиқтирувчи «агитка» заказ қилди.

Балиқчилик — бўйдоқлар иши!..
Сув парисия
тутволса ногоҳ,
Қила олмас қонуний никоҳ
Уйланган киши.

Подшибникдан тўкилиб қолган
 Соққалардек кўзим ёшлама.
 Менга қалбинг қапотин ёпиб,
 Эски дардни қайта бошлама.
 Ичишим ташлайман сен деб,
 Радиатор зангласин майли.
 Шиддатимдан топсанг гар нуқсон,
 «Волга» билан қувлашай, лйли.
 Гар ранжитсам сени ногаҳон,
 Бўйним рулдек эшилсин, дилбар.
 Бағрим олдидаги ойнакдек
 Тош отилиб тешилсин, дилбар.
 Доим сенинг уйингга етгач,
 Ишдан чиқар қоробка передач.
 Адо бўлдим, сўнди кайфият,
 Кетолмасман бермасанг заряд.
 Поршин каби ўйнатма мени,
 Раҳм айла, эй бахтим юлдузи.
 Кўп сўйласам ранжима, чунки
 Ишдан чиққан оғиа тормози.
 Савол берма менга, жонгинам,
 Неча қизга ичгансиз деб оит.
 Тўйдан кейин қалбимни ўзинг
 Қилволарсан капитал ремонт.

ОТАЎҒИЛ

Жанжалгузардаги Зойир қоранинг ўғли Ўтбосар эркин кураш бўйича район ўқувчиларини ютиб, катталар терма командасига аъзо бўлибди. «Ёш куч» жамияти закази билан шу табрикномани битдим.

«Посёлка»лик ё гўл, ё кўса,
 «Коммуна»лик кўрқоқ, ё рашкчи.
 Жанжалгузар аҳлининг эса
 Ярни ошхўр, ярни курашчи.
 Маҳаллапга тортдинг, Ўтбосар,
 Балки сенинг омадинг шунда.
 Олмасанг қам аттестат агар,
 Жойинг тайин дорилфунунда.
 Ҳайдашмайди пахтага зўрлаб,
 Сяқлар сени терма команда.
 Қолаверсин «беш» чини тўплаб
 Колхоздаги ферма-команда.

БАТТАР БЎЛ, ОЛОМОН!

Чайқовчиларнинг махфий президенти Исо исриқфуруш фош этилгач, унинг суддаги охирги сўзини «талабларга биноан» назмга солдим.

Бозордаги оломон
Тутиндию муштлашга,
Охир мени мелиса
Мажбур бўлди ушлашга.
Ношукур, ғўр бандалар,
Ачинаман мен сиэга.
Қолар энди кунингга
Облпотребсоюзга.

ОЗОДЛИК МУБОРАК!

Райкомнинг қоровули, боғбони ва завхои Эшвой
югурдакнинг жаназасига бағишланган нася маҳсулот.

Бир умрга эрталаб
Жудо бўлди, ҳушидан.
Биринчи бор кетмоқда
Жавоб олмай ишидан.

СЎЛИМ БУҒДОЙЗОРДА

«Клара Цеткина» колхозидан келган Мўсо арава-
каш бир ҳаяжонли воқеани гапириб бериб, ўзига саккиз
манотлик дуо ёздириб кетди.

Бўлиқ буғдой — дарпарда,
Ой мўрию, осмон том.
Ошиқлар шу «кулба»да
Шивирлашар вақти шом.
Йигит телба ҳисоби...
Юз тутар қиз бўсага...
Тегсин бунинг савоби
Буғдой эккан Мўсага.

АНҚОВ ШИМ ҲАҚИДА ДОСТОН

Ҳақим-илвирс сой бўйида Абил шилқимнинг шими
ётганини кўрибди. Жигига тегиш учун менга шеър
буюрди.

Соҳилда, қумлоқ жойда
Кўрдим ёйиқ турганий.
Билмас — эгаси қайда,
Нима қилиб юрганин.

ТАНИШТИРУВ

Абил шилқим мард экан. Кирдикорларини айтиб,
ўзини фош этувчи шеър ёздирди. Тавба қилмоқчими
зангар?

Виждон судин эшиги очик,
Таништирай ўзимни расман:
Дабдабали унвоним — «Ошиқ»,
Лавозимим — бор-йўғи «Жазман».

РЎЗҒОРЧИЛИК

Хотиннинг ғалваларидан жигари тўкилган. Мир-
зақанд кредитга яна бир машқ қоралатди.

Ўзинг бут қил,
Э, худо,
Эркакларнинг камини...
Эркакка сўнг қўйиб бер
Хотинларнинг ғамини.

«Гулдир-гуп» совхозида дон тайёрлаш плани бажарилиши шарафига беш қоп сомонга алмаштириб олинган шеър мана бундоқ:

Бемаҳал қичқирма,
Шаллақи хўроз.
Ижара бериб тур
Жимликни бир оз.

Мақтайин, бўйнига
Миниб илҳомни —
Менга нон, сенга дон
Берган деҳқонни!

ОГОҲЛАНТИРИШ!

Ғийбатчи ва «ков-ков»чи Ака-Ахлатнинг дастидан куйган бир банда ниҳоят тоқати тоқ бўлганини унга билдириб қўйишни сўради. Андишалироқ қилиб шуни ёздим.

Қасд қилгунча ёт бошга
Деб «Ушлайман думингни»;
Хушёр бўл ўз дўппингга,
Пок сақла ўз шимингни...

МАЛОМАТ

Собиқ севгилимни мастликда эслаб, ўз ҳисобимдан зардалироқ сатрлар тўқидим.

Нашриётлар залида
Тентиб юрибман энди.
Бўлмақчи эдим ахир
Молиянинг агенти.

Балки раҳбар бўлардим,
Нафсим эди жа ўткир...
Шоир қилдинг куйдириб,
Эрга тегмай ер ютгур!

Мудир ва буғолтир: ПОЛОСОНИЙ.

БҮГДЭМД
ОАМД
КҮЗҮҮЦҮЦ

ОЛТИАРИҚ ҲАНГОМАЛАРИ

* * *

Фарғона вилоятида тилга тушган тўртта асосий нуқта бор: Қўқон кўҳна маданиятию обидалари билан, Марғилон «гонконгча» бозору савдогарлари билан, Шоҳимардон ўхшашсиа сулувлиги-ю, аҳолисининг ярми қассоблиги билан, Олтиариқ эса ўта ҳушёр қўриқландиган махсус депаралардаги посбонларини ҳам ғафлатда қолдириб, беҳудуд мамлакатимизнинг энг кутилмаган нуқталарида пайдо бўлувчи бодринг ва турплари билан эътибор қозонган.

Мен Олтиариқда тугилганман. Умримнинг кўп қисми ана шу бесаранжом нуқтада кечган бўлса-да, жойдошларимга ҳануз тўлиқ тушуниб етолмайман — синчиклаб тикилган киши уларнинг юзидан биратўла олти хил маъно уқиши мумкин. Шулардан энг яққол кўзга чалинадиган мунг ва қувноқлик қоришмасидир.

Хуллас, ўзим кўриб-билганларим ва эшитганларим ҳақида баҳоли қудрат баён қилаверай, мунг қаерда, қувонч қаерда — зеҳн солиб ажратиб олаверинг.

* * *

Гурунгимизнинг бошидаёқ фахр билан айтиб қўймоғим керакки, Олтиаригимизда ажабтовур хулқ-атворли кишилари билан машҳур бўлган иккита қишлоқ бор. Буларни шу қадар севиб, шу қадар эъозлаймиз — ўз номлари четда қолиб, бирини Шакарқишлоққа, иккинчисини Ширинқишлоққа айлантириб юборганмиз.

Ўз навбатида ҳар икки эркатой қишлоқ бир-бирига шунчалар боғланиб кетганки, Ширинқишлоқ товуғининг тухумлаши учун Шакарқишлоқдаги хўрознинг юракдан чиқариб қичқириши кифоя. Агар Шакарқишлоқдаги банги ўзича ўйин туша бошласа, демак Ширинқишлоқдаги сартарош устарасини оҳангга солиб қайраяпти...

* * *

Шакарқишлоқ чегарасини кесиб ўтувчи сершағал йўлнинг четига: «СТОП! ОЕЎ АРТИБ КИРИЛСИН!» деб ёзиб қўйилган.

* * *

Ширинқишлоқдаги колхоз молхонаси ичига «КОМУНИЗМНИ ШУ ЕРДА ҚУРАМИЗ!» деган шиор осилган.

* * *

Ойнаи жаҳон янги русум бўлган чоғларда шакарқишлоқликлар антеннани уй ичига ўрнатиб, телевизорни томдаги баланд ёғочга осиб қўйишган экан.

* * *

Хатто оташкуракни қизининг сепига асрашни ёқтирадиган ширинқишлоқликлар сандиққа сигмайди деб яқингачаям енгил автомашина олишмас эди.

* * *

Шакарқишлоқлик янги келинчак қайсидир тунда албатта томга чиқиб, ювган рўмолини ойнинг илмоғига ёйиб қуриштишга уриниб кўради.

* * *

Ширинқишлоқлик янги куёв келинга совга харид қилгани кетиб, тиқинда сабзи ололмаганидан нолиганича дўпписини йўқотиб қайтади.

* * *

Очиғини айтганда, бу икки жонажон қишлоқнинг ўртаси ёки атрофида яшовчилар ҳам жуда «фаришта» бўлганлари йўқ. Олтиариқдаги истаган маҳаллага кириб боринг, бирон хангомага пешонани урмасдан чиқиб бўлсиз.

Масалан, Полосондаги энг номдор йигитлардан бири бўлган Назар-пиён (ёш вафот этиб кетди, унинг дади-гулилигини жуда ёқтирардим) кечаси район марказида маст тентираб юриб, универмагнинг ёнига келиб қолибди. Аёллар кийимини намойиш қилиш учун улкан дераза ортига қўйилган «сопол қиз» ни кўриб: «Хў,

акаси жонидан, поччамиз командировкадами дейман?» деб шилқимлик қила бошлабди.

Ногаҳон эшитилган қадам товушидан сал ҳушёр тортиб ортга ўгирилса, милтиқ таққан бир оқсоқол тўғри унга қараб келаётганмиш. Бу магазин қоровули эканини хаёлига ҳам келтирмаган Назар-пиён илжайганича унга луқма ташлабди:

— Ов қалай бўлди, бобой? Ўрдакни закуска қилворибдилар-да?

* * *

Фарғонада бизнинг Олтиариқдан ташқари Учариқ, Бешариқ, Қумариқ, Оқариқ, Соғариқ, Жинариқ, Белариқ сингари жойлар кўп. Шу боис олтиариқликлар бирон мусофирни кўришса: «Келинг, акахон, марғилонликмилар?» деб сўрашади. «Йўқ», деган жавобни эшитишса, бирдан ҳафсалалари пир булиб: «Унда қайси ариқдансиа?» дейишади.

* * *

Инқилобнинг дастлабки йилларида Мозортагидаги мачитни мактабга айлантиришибди. Райондан кўзойнакли масъул бир ходим келиб, йиғилиш ўтказибди.

— Фақат ўзимиз савод чиқариб қолмай, аёлларимизни ҳам ўқитишимиз керак, — дебди у. — Қани, хотинини ўқитаман деганлар қўл кўтарсин-чи.

Жамоа раиси-ю, пастда ўтирганлардан яна бир киши қўл кўтарибди.

— Биттагина ана бу ўртоқ замон талабини тўғри тушунапти, — дея қўл кўтарган киши, яъни Шервой дувонани мақтай кетибди масъул ходим. — Ҳамма шу марксист ўртоқдан ўртак олсин.

Шунда Шервой дувона ўрнидан туриб, талтайганича дебди:

— Ўғилболанинг гапи битта, хўжайин ака. Шўро менга хотин олиб берса, уни ўқишга юбормаган номард.

* * *

Араб қиморвоз қўшни вилоятда бўлган катта бир «йиғин»да қўли келиб қолиб, уч кечада ҳаммани қоқлаб чиқибди. Шунда ўша ерлик қиморвозларнинг учари «тугунингдаги пулга синглимни тикаман», деб юборибди. Бунақа пайтда «йўқ» дейиш ғурурсизликка

йўйилар экан. Яна ошиқ отиш бошланиб, бу гал ҳам меҳмоннинг қўли баланд келибди.

Эрталаб Араб қиморвоз ютқазганнинг уйига бориб синглисини кўрса, ёши анча ўтиб қолган, юзи бужур, беҳад хунук қари қиз эмиш. Кўнгли аил кетибди. «Бунингни пишириб ейманми», деса, заифанинг дили жароҳатланади. Охири чора ўйлаб топиб, қари қизга: «Менга тегишга сени ким мажбур қилди?», деб сўраса, у, «ўзим хоҳладим», дебди. Буни эшитган Араб қиморвоз: «Одам қуриб кетгандек келиб-келиб худо урган ароқхўр, хотинбоз бир аблахни танладингми? Бор-е, сендек нодон хотинни уч талоқ қўйдим!» деб жўнаб қолибди.

* * *

Абжал қийшиқ деган киши бўларкан. Ўта жирраки бу одам лақабини айтиб чақирганлар билан ғиштнинг устида етти йил ёқалашар экан. Эшикни қийшиқроқ қуриб қўйибсан, дегани учун ҳатто колхоз раисининг кўзига нос тупуриб урган дейишади.

Бир куни бемаҳалда толкўчадан ўтаётиб, рўпарасидан иқиб қолган эшакни ажина деб ўйлабди-ю, орқага пойга қўйибди. Бориб, биринчи дуч келган дарвозани тақиллатибди. Ичкаридан: «Ким у?» деган овоз эшитилибди.

— Оч эшикни! — дея жон-жаҳди билан қичқирибди у. — Абжалман!

Уй эгаси уйқусираб яна пўнгиллабди:

— Қанақа Абжал?

Юраги така-пука бўлиб турган Абжал: «Қўрқма, шу ерликман! Абжал қийшиқман!» деб нидо қилибди.

* * *

Ҳоким отани 30-йилларда партияга қабул қилмоқчи бўлишибди. Колхозга райкомдан накил бўлиб келган киши синаш учун: «Қани айт-чи, тавариш Сталиндан олдин ҳукуматимизни ким бошқарган?» деб савол берибди. Ёш сувчи эса тиржайиб туриб: «Шуниям билмай ўлибманми, тавариш Мадаминбек бошқарган-да», дебди.

* * *

Қийинчилик йиллари Соли қўрқоқ: «Войдод, одам бўлсанг келавер», деб ярим тунда уй ичидан овоз қила бошлабди. Ховлида уйланган акаси ва ота-онаси бирга туришар экан, ҳаммаси ёприлиб «кенжатой»нинг хужрасига киришибди. Воқеани суриштириси, Соли қўрқоқ кўрпадан чиқмай тушунтира кетибди:

— Мўридан «гуп» этиб бир ажина тушди. «Жим турмасанг, оғзингни маймоқ қиламан», деди. Кейин зарур нарсани олиб, эшикдан чиқиб кетди.

— Ҳе, ўпка! — деб жеркиб берибди акаси. — Ажина билан ўгрининг фарқини билмайсанми?

— Нега билмас эканман, — дебди Соли қўрқоқ. — Қарасам, салла ўраб, яқтак кийган бўлсаям, иштонсиз турибди. Ажина бўлмай нима?

— Ҳеч бўлмаса, ташқарига чиқиб, бизни вақтида уйғотсанг ўлармидинг? — дея отаси ҳам тергашга тушибди.

Соли қўрқоқнинг эса баттардан хуноби ошибди:

— Қайси аҳволда ташқига чиқаман, ота? Ўша ажина шартта иштонимни ечдириб, ўзи кийиб кетди-ку!

* * *

Оренбургга бодринг олиб борган бир қўшним русчани билмагани учун бозорда довдираб турса, маҳалладаши Теша Қурбон шапкани бостириб ёнидан ўтиб қолибди. Севиниб кетиб шартта унга ёпишибди, аҳволни тушунтирибди.

Теша Қурбон ҳволанганича келиб, харидорларга аввал битта бармоғини кўрсатиб, «бир кило», дебди, сўнг учта бармоғини кўрсатиб «уч рўбил» дебди. Харидорлар гап мазмунини фаҳмлаб олгач, бозор қизиб кетибди.

— Ҳе, қишлоқи, — дея шапкасининг айвонини босиб юртдошига танбеҳ берибди Теша Қурбон. — Ўрисчани ўрганмай туриб, Оренбургга келаверасанми?

* * *

Мактаб ёпилиб, пахта териб юрган пайтимизда бир куни Хомит деган синфдошим билан даладан қочдик. Бир этакдан қовунни ҳам олганмиз.

Қўшни бригада ерига етиб бориб қарасак, йўл берк, зовур тозалаётган экскаватор хода-кўприкчани ҳам олиб ташлабди. Экскаваторчига биттадан қовун ваъда қилганимиздан сўнг у бизни «темир ковуш»га ўтиргизиб ўзи томонга олиб ўтди.

Синф раҳбаримиз бизни изма-из қувиб келаётган экан, зовурга йўлиқиб, тўхталиб қолди.

— Ўт буёққа икковинг! — деб дағдаға қилди у.

Қочишга шайланганимизни кўргандан кейин экскаваторчига бақирди:

— Мениям ўша ёққа ўтказиб қўй, педагогман мен.

— Япон императори бўлганингда нима! — деб қайсарланди экскаваторчи. — Худди менга қовун бериб қўйгандек дўқ қиласан-а.

Синф раҳбаримиз бир қизариб, бир бўзариб, экскаваторчига еб қўйгудек тикилди. Унинг бепарво турганидан қаттиқ ранжиб, бизга қичқирди:

— Мени хижолат қилманглар, болалар. Шу пасткашга қовунларингдан битта беринглар, зовурдан ўтиб олай.

* * *

Ўчакишгандек, Шойим бақироқнинг ашаги ҳам кўп ханграйдиган хилидан чиқди. Хотини «шунини қачон йўқотасиз» деб кунора жанжал қилавергач, охири безор бўлибди. Бозор кунини саҳар мардонга ўрнидан туриб, мол бозорига жўнабди. Эшак жонивор айрилиқни ҳис қилганми ёки бирон шарпадан қаттиқ чўчиганми, эгасини устидан отиб, ортга қочибди. Таниш ҳовлини топиб келиб, дарвозани тумшугида тинмай итара кетибди.

Ток устидаги сўрида ҳалиям ухлаб ётган хотин дарвозани кимдир «ғижир-ғижир» итараётганидан уйғониб, ўрнидан турибди. Уйқусираганича келиб, занжирни сийпалаб ахтараркан, дебди:

— Овозинг ўчгурни йўқотиб келдингизми ишқилиб? Мана энди икковимиз жанжаллашмасдан ти-и-нч яшаймиз.

* * *

Шакарқишлоқдан Ширинқишлоққа келин тушди. Юз очди кунини кувёни келинининг ёнига киритишди.

— Бувимнинг айтишича, иззатимни жойига қўйишингиз керак, — деди келин. — Махсимни ўзингиз ечиб қўяркансиз.

— Жон деб ечардим-у, иложим йўқ-да, — деб сузилди куёв. — Дадам хотин зотига сиригни берма деганлар.

* * *

Коллективлаштириш эндигина бошланган давр. Посолонликлардан бир гуруҳи умумхўжаликка аъзо бўлгани келишган.

Холвой: Калхўзга кирганларнинг хотини ўртада бўлармишми?

Раис: Йўқ! Бу — правакассия!

Холвой: Унақа бўлса, бизниям ёзинг.

Мамазокир: Менга қаранг, раис ака, умумхўжаликда хотин масаласидаям сеники-меники йўқлиги тўғрими?

Раис: Нотўғри!

Мамазокир: Ҳа, бўпти, аъзо бўламан.

Дарвиш-бурун: Бизниям дафтарга миҳлаб қўй, ука. Майли, қариганимизда ёш-ялангга аралашиб, бир султон яшаш қилайлик... Ҳа, айтгандай, калхўздагиларнинг заифасиям халқни бўларкан-да, а?

Раис: Қап-катта одам шу бемаъни гапга ишониб юрибсизми?

Дарвиш-бурун: Э, шунақами? Унда... унда номимизни дафтардан суғир, калхўзинг бизга тўғри келмади.

* * *

Бир қария Қоровой қўрбошидан: «Ўрислар билан нимага урушаверасан, болам?» деб сўраса, у араб тулпорини гижинглатиб жавоб қилибди:

— Шўро давлати аштлик мардикордан ҳам камбағал. Олтиариқни алоҳида мамлакат қилволсак, турупни тўғридан-тўғри Амриқога сотаверамиз.

— Бу амриқолик олифталаринг турп ейишармикин ўзи? — дея яна тихирланибди қария.

Қоровой қўрбоши бу кутилмаган саволдан хиёл эсанкираб тургач, тўсатдан қиличининг сопини чангаллаб, тантанавор оҳангда сўз қотибди:

— Яхшиликча ейишмаса, зўрлаб едираман, отахон!

* * *

Бир ўтиришда патшалар гужгон ўйнаб, меҳмонларни безовта қила бошлади. Уй соҳиби Абдубанноб ака қўлига сочиқ олиб елпий бошлаган эди, чирмандачи Рўзимат ака унга танбеҳ берган бўлди:

— Оштовоқда тинчгина тирикчилик қилаётган патшаларни қувлаб нима қиласиз, энди оғзимиздаги овқатга ёпишишсинми?

* * *

Ўша Рўзимат акадан: «Акангиз бўйдор, нега сиз паканасиз?» деб сўрасам, у: «Ҳамма айб отамда, бизга бўйни тўғри тақсимламаган», дея жавоб қилганди.

* * *

Эллингинчи йиллар...

— Эскича китобларимни кофирлар ёқиб кетишди, қори бува. Бу туришда эрта-индин ўзимниям...

— Булар ўртоқ Исталиннинг арабийда босилган китоблари демабсиз-да, махсим.

— Ие, қори бува, ўзимизнинг Жалол сўфи инкивидининг¹ шапкасида кептурса, алдаб бўларканми?

* * *

Шакарқишлоқликлардан бирови кўчага чиқиб турса, эшагини йўрттирганича ширинқишлоқлик ўтиб қолибди.

— Хў, ширин одам,— дея қаҳ-қаҳ уруб гап отибди «шакар одам»,— эгарни эшакка тескари босибсан-ку!

Йўловчи эса пинагини бузмасдан, «эгар ҳам шиппакка ўхшаган нарса-да, ошна», деб ўтиб кетибди.

Шакарқишлоқлик қараса, шиппагини пойма-пой кийиб олган экан.

* * *

Ҳокимназар тоға жуда кенгбағир одам бўлса-да, тенгдошлари гоҳо ҳазилни унинг жиғига тегадиган даражада ошириб юборишарди...

Бир куни қандайдир киши уни уйдан чақириб, йўл четида турган эшакарава томонга ишора қилди:

— Сизга тандир олиб келдим, мулла ака.

Ҳокимназар тоға безовталаниб, аявал кўчанинг у тарафига, кейин бу тарафига аланглади. «Менга керак

эмас... бунақа нарса», деб шартта орқасига бурилди.

— Тўй қилмоқчи экансиз, мулла ака, кечагина тандир қидириб юрган экансиз,— дея унинг енгидан ушлаб тўхтатди тандирфуруш.— Танишларингиз айтишувди... у кишига анча-мунча нарса ёқмайди деб. Кўриниши ғадир-будурроқ бўлсаям, тандиримнинг лойи жуда пишиқ.

— Менга бунақа нарса керакмас дедим-ку.

— Ҳа энди молни бир кўринг.

— Аравангни тезроқ жилдирсанг-чи?

— Янгамни чақиринг. Тандирнинг қадрига хотинлар етади.

— Э, бу ердан йўқот... анави нарсани. Ҳе, ўша сенга гап ўргатганни...

Дарахт панасида биқиниб турган дўстлар шунда хохолаб кулганларича йўлга чиқиб келишди. Ҳокимназар тоғанинг лақаби тандир эди.

* * *

Граммфон янги чиққан маҳалда Қаям бува биттасини сотиб олиб, Нажим бувага «Ушшоқ»ни қўйиб берибди. Нажим бува бир лаптакнинг айланишига тикилиб, бир карнайнинг ичига бўйланиб, дўстига дебди:

— Шуюм одамгарчиликми? Ашула айттиришдан олдин Мулла Тўйчини буёққа чақириб чой-пой қўйиб берсанг, хотининг талоқ бўладими?!

* * *

Мадийёр лўли ташқида чой шопириб ўтирса, ўглини бир ўқитувчи етаклаб келиб қолибди.

— Мадийёр ака, — деб гап бошлабди у. — биламиз, анча тартибли одамсиз. Ўглингиз сизга ўхшамабди.

Бир пайт уйдан бека чиқиб, ғазабини соча кетибди:

— Бошингда жунинг бўлса, ўзингга, ҳой! Сан гапирганда оғзингга қара. Ман иккита эрга тегмаганман.

— Хап бўл! — дея хотинини жеркибди Мадийёр ака, сўнг ўқитувчига мулойимланиб дебди. — Бу болачоқни манабу холанг икковимиз ясаб бердик. Бир қарагин, домулло, бурни худди мандан бўлган, локигин жинлиги мандан бўлмади.

Ўқитувчининг тоқати тоқланиб: «Гапни майдаламанг, болани нима қиламиз, болани?» деб сўраса, Ма-

диёр ака: «Ха, энди ўқитасан-да, домулло. Бурни мандан бўлганини бўйнимга олдим-ку», дебди.

* * *

Мактаб бола эдик. Мухторали исмли биздан тикроқ ўспири қўлбола тўппонча ясади: бир томони эгиб букланиб, ёғоч қўндоққа маҳкамланган пўлат трубаचा; трубачанинг тубига қўрғошин қуйилиб, темир аррачада дум томонидан тешик очилган.

Қуролни синамоқ бўлдик. Тошйўлга яқин жойдаги зовурда уч-тўртта олмабош сузиб юрган экан, эмаклаб яқин бордик. Мухторали дўнг ортига ёнбошлаб трубачага порох солиб, устидан қоғоз ниқтади, кейин сочма тўкиб, яна қоғоз билан маҳкамлади. Ниҳоят қурол нишонга тўғрилангач, мерганинг ишораси билан болалардан бири трубачадаги тешикка сигарет теккизди.

Даҳшатли варанглашга чинқириқ ҳам қўшилиб кетди, атрофимизни тутун қоплади. Ҳушимизни йиғиб қарасак, тўппончанинг трубаси ёрилиб кетибди. Мерганимиз куйган юзига панжа босганича, ғужанак бўлиб ётибди.

Иттифоқо, тошйўлдан «тез ёрдам» машинаси ўтиб қолди, «хай-хай»лаб югуриб, уни тўхтатдик. Мухторалини замбилга солиб, машинага тиқишаётганда, унинг: «Болалар, гапимни эшитинглар!» деган хитоби янгради. Васият айтмоқчи бўляпти деб сесканиб кетдик. У ҳануз юзини чангаллаб ётаркан: «Ўқим олмабошга теккан бўлса, уни пишириб, мени кўргани боринглар», деди.

* * *

Мирзараҳмат ака айтади:

— Беғамгина оғайнимиз бор, кичикроқ идорага бошлиқ бўлди-ю, шу кўйи семираверди. Семиргани сайин баттар ялқовланиб, охири беш оғиз гап айтгунича орадан тўрт марта хуррак отиб оладиган даражага етди.

Тунов куни марказий чорраҳадан ўтиб бораётсам, йўлнинг бир тарафида машина тирбанд, сингалбозлик, олдинда ҳалиги оғайнимизнинг «Жигули»си. Кейин билсам, светофорнинг қизил чирогиди машинасини тўхтатибди-ю, то яшили ёнгунича ухлаб қолибди.

* * *

Машариф кўкнори йўл ёқасидаги майсазорда куз офтобига исиниб ётган экан, пилоткани қошга кўндириб, бир аскар йигит ўтиб қолибди.

Хаёлида юз марта пошшо бўлиб, юз марта тахтдан ағдарилган, мунтазам кайф оғушида ётиб, фашизмга қарши урушнинг қачон бошланиб, қачон тугганидан ҳам беҳабар қолган бу ажиб банда: «Хў, укам, чучварадўппини кийволиб, қаёқдан келяптилар энди?» деб сўраса, аскар: «Гитлерга гўр ковлаб, лаҳадга тиқиб келяпман», дея жавоб қайтарибди.

Буни эшитиб, кекса кўкнори бирдан тутақиб кетибди:

— Абдурахмон гўрковдек одам турганда, сен гўдак нега ўлик кўмишга аралашиб юрибсан?

* * *

Тасмахон деган жувон тўртинчи марта эрга тегаётиб, тўсатдан «келинлиги» кўзибди-ю, дадасининг бўйнига осилиб: «Вой дод, мени кимларга бериб юборяпсиз? Мени қаёқларга опкетишяпти?» дея хўнграган бўлибди.

— Кўп куюнма, қизим, — дебди дадаси, — уйини топиб келолмайдиган гўсўрлардан эмассан-ку.

* * *

Бир неча йил «Совет Ўзбекистони» газетасининг Фарғона бўйича мухбири бўлиб ишлаган Анвар Эшонев бир даврада гапдан-гап чиқиб, «Олтиариқ Ўзбекистоннинг Грузияси» деди (эхтимол олтиариқликларни мамлакатнинг энг чекка бозорларида ҳам учратиш мумкинлигини назарда тутгандир).

Орадан анча вақт ўтиб, буни устозим Эркин Воҳидовга айтганимда, у киши жилмайганларича дарров қўшимча қилдилар:

— Бундан чиқди, Грузия СССРнинг Олтиариғи экан-да?

* * *

Араб қиморюз бандалик қилгач, шериклари гўрига ҳайкал ўрнатмоқчи бўлишибди. Ҳайкалтарошга пул

тўплаб беришиб: «Жуда машхур зот даврадан кечди, энди ҳайкалини ясаб берсангиз», дейишибди. «Катта шоир ёки артист бўлса керак-да?» — деб сўрабди ҳайкалтарош.

Шунда қиморвоазлардан бири фахрли қиёфа, мунгли овозда шундай жавоб қилибди:

— Улардан ҳам аўрроқ эди раҳматли. Шоирниям миқ этмай ютарди, артистниям...

* * *

Кўпчиликка маълумки, кўкнор ичувчилар совуқ сувга бармоқ теккизишдан ҳам ўлгудай кўрқишади.

Бир куни Машариф кўкноридан «дунёдаги энг ботир одам ким», деб сўрашса, «шунча яшаб, Фузаил қоридек доюракни кўрмаганман, кунига беш маҳал жонини тикиб, анҳорда таҳорат қилади», дебди.

* * *

Шакарқишлоқлик бир қариндошимиз японларнинг тараққиётда эришган ютуқлари ҳақидаги «маъруза»ми ни бўлиб, эътироз билдирди:

— Қўй, газеталарга ишониб, ёпонларнингни ишираверма. Дунёда бундан ночорроқ мамлакат бўлмаса керак — кўшним ўша ёкка саёҳатга борганда беда-нақовоқ айтиб юборсам, шуниям тополмай келди.

* * *

Ширинқишлоқлик Ҳоким бувадан сўрашибди:

— Э, гўсхўр бўлмай кетинг, нега хачирингизни эшакка алмаштирдингиз?

— Аросат ёмон нарса, — дебди Ҳоким бува, — одам дегани ҳолига қараб ё отда юриши керак, ё эшакда.

* * *

Шодивой ака Арманистонга кетаётган кўшнисига битта телпак айтиб юборса, у паришонхотирлик қилиб, ичи юнгли, таши ҳам тивитдор, кўнжи кенг очиладиган қишлик туфли олиб келибди.

— Ё мардони ғойиб! — дея ҳайратланганича, Шодивой совганинг уёқ-буёғини айлантириб кўра бошлаб-

ди. — Қаранглар-а, арманиларнинг телпаги худди ботинкага ўхшаркан.

* * *

Буни Шафоат аммадан эшитганман.

Тегирмончи буванинг Намангондан тушган келини кўчага сувга чиқса, узоқда атлас чорсига нарса тугиб олган тоғаси келаётганмиш. Ҳовлига пирпиракдек кириб, қайнонасини огоҳлантирибди:

— Меҳмон келутти! Вой, меҳмон келутти!

Келин кўрпа-тўшак солиш учун шошиб ичкарига кириб кетгач, нарироқда ивирсиб юрган тегирмончи бува кампиридан: «Келининг бунча ҳакиллайди? Нималар деяпти ўзи?» деб сўрабди.

— Кўчага сувга чиқувди, — дея чолига «тушунтира бошлабди» кампир. — Анави бужур ошнангиз Меҳмон кал олабўжилаб қараганми, «Меҳмон кал ўтди», деб қочиб келди. Боёқиш хунук одамдан кўрқади шекилли.

* * *

Олтиариқликдан сўрашибди:

— Энг фаросатли ҳайвон нима?

— Ит.

— Нега?

— Бодрингга тегмайди.

Олтиариқликдан яна сўрашибди:

— Энг фаросатсиз ҳайвон нима?

— Ит.

— Нега?

— Бодринг емайди.

* * *

Тўхта кўрбоши қирқ-эллик йигитини эргаштириб Полосонга кириб келаётган экан, Нор банги хира кўзларини пилпиллатганича йўлга кўндаланг чиқиб: «Хў, аканг айлангурлар, кимга тарафдорсизлар — қизилларгами, мастиравойларгами, советларгами?» деб алжирабди. Тўхта кўрбоши ёнидагиларга кўз қисиб қўйиб: «Мен «тўртинчи»ман», дебди.

— Ҳе, аттанг, камчилик экансиалар, — дея афсуснамо бош чайқабди Нор банги. — Ёшроқ бўлсам, сизлар минан... бешинчи бўлиб кетворардим.

* * *

Синфдошимиз Абдулла бир куни кўшни синфдаги бола билан жанжаллашиб қолиб, уни роса дўппослади.

Кўп ўтмай калтакланган бола отасини етаклаб, синфимизга кириб келди. У киши дурадгор эди, «яна ўғлимни урадиган бўлсанг, қулогингни чопиб ташлайман», деб белбоғидаги тешани олиб, «зўравоннинг боши устида ўйнатди. Абдулла эса бошини олиб қочиш ўрнига, қунишганича шоша-пиша дўпписини ечди.

Дўпписи яп-янги эди-да...

* * *

Харсанг ота кампиридан кейин ўн йилча тул юргач, ўғилларига ҳархаша қила-қила, охири қирчиллаганроқ бева хотинга уйланибди. Орадан бир ой ҳам ўтмай, хотини тугун-бўғинни йиғиштириб, йўлга отланибди.

— Мен энди нима қиламан? — дея зорланибди чол.

Шунда аёл Харсанг отанинг қўлига пул тутқазиб: «Ташвиш тортманг, мана шу пулга битта кир ювиш машинаси олсангиз, ўрним бўшагани билинмай қолади», дебди.

* * *

Иброй шапкўр зарурат туфайли ярим кечада ташқарига чиқибди-ю, остона яқинида чўзилиб ётган итга қоқиниб кетибди. Ит «инг...» деб қўйиб, яна жим ётаверибди.

— Кечаги гаплар қор қилмаганмиди? — дея хафгарчилик изҳор этибди Иброй шапкўр. — Бирор кун ичмай келсанг ўласанми, ўғлим?!

* * *

Тожи буқоқ қари қирчангисида сайр қиптуришни яхши кўраркан. Сайр ниҳоясида жиловни одатдагидек сой томонга бурар, дагал ҳуштак чалиб, қирчангисини сув ичишга даъват этар, пастга қарашга бўйнидаги буқоғи халақит бергани боис эгарда кеккайганича бетоқат ўтирар, ўткинчилардан: «Хов, биродар, отим сувдан бошини кўтардимми?» деб сўраб кўяркан.

* * *

Абдубанноб ака бир ошнасининг уйига борса, у ковоқ-тумшуғи осилиб ўтирганмиш. Сабабини суриштирибди.

— Уришқоқ дакан хўрозим бехосдан ўлиб қолди, — дебди ошнаси мунгланиб.

Абдубанноб ака «ҳозир келаман», дея чиқиб кетибди-ю, бирпасдан кейин йигирматача одамни эргаштириб қайтибди.

Уй эгасининг энсаси қотиб, «булар ким», деб сўраса, Абдубанноб ака «биттаси ювгич, биттаси гўрков, биттаси мулла, қолгани жанозачилар», дермиш.

* * *

Бозорвой бува ёшлигида икки гапга уч сўкишни қўшиб ишлатадиган хилидан бўлгани учун «қандогиз» деган лақаб орттирган экан. Ҳозир қариб, тили ширинлашиб қолган эса-да, хануз довюррак, шиддаткор, серғайрат...

Колхозда табелчилик қилган давримда, у бригадамизда ишлар, кўп хангомаларни, жумладан қуйидаги воқеани ҳамунинг ўзи оғзидан эшитганман.

Ота-онаси бир қизга «оқ кийиб», фотиҳа тўйига ҳозирлик кўришаётган вақтда бўлажак келиннинг қариндоши Бозорвойни йўлда тўхтатиб, насиҳат қилибди:

— Эшитишимча, оғзингиз пешароқ эмиш, укам. Энди сал эпақага келинг, тили ёмон эркакка хотин чидамайди.

Шунда Бозорвой аўр бериб ўзини оқлашга тушибди:

— Тўғри, бўш қўйилса, бу онангни эмгур тил одамни пашшанинг четидан ўтказиб, бурганинг липпасидан чиқаради, лекин бизда бунақа хунаса одат йўқ. Ўзи мени сизга қайси энагар ёмонлади?

* * *

Бешинчи синфда ўқир эдик...

Қишлоғимиздаги бир «танги бойвачча»нинг тўйида ичимлик ёғилиб кетди. Тўпалонда бизнинг қўлимизга ҳам битта «Баянширей» тушиб қолди. Қоронғида ярим ютумдан тегдими-тегмадими, йигирматача бола «чуғур-

чуғур» билан шуни «арра» қилдик.

Бир вақт синфдошимиз Аҳмад гандираклаб келиб, кимгадир шапалоқ тортиб юборди, «бўғиб ташлайман ҳаммангни, мактабингга ўт қўяман», деб бақиришга тушди. Мас бўлибмиз шекилли, деб мен ҳам тентирак-лаб бориб Аҳмаднинг елкасидан қучдим, яна биров нариги қўлтиғига кирди, алдаб-сулдаб, уни уйига судраб кетдик.

Уйига етай деганимизда йўл четида гаплашиб ўтирган кишилардан бири ўрнидан туриб, йўлимизни тўсди. Қарасак, Аҳмаднинг отаси.

— Аҳмад, бу сенмисан? — деб сўради у қўлларини биқинига тираб. — Қани, буёққа кел-чи, хумпар!

Шу пайтгача ўлигини бизга ташлаб келаётган Аҳмад отасининг товушини эшитиши билан қўлимиздан чиқиб, ариқдан кийикдек сакраб ўтди-ю, девордан ошиб, кўздан гойиб бўлди.

Эсизгина «кайф»!

* * *

Пахта мустақиллиги учун кураш бошланган даврларда Назар тоғани Пилолдаги колхозга раис қилишибди. Ўша йил серёғин келиб, пахталарни ўт босибди. Райондан юборилган вакил аҳвол билан танишиб чиққач, мажлис чақириб, узоқ ваъзхонликдан сўнг куюниб бундай дебди:

— Ҳаммаёқни ўт босиб кетган, ғўзалар тамом бўпти. Бунинг учун раисни ишдан ҳайдаш керак эди, лекин ҳукумат олдидаги хизматларини ҳисобга олиб, унга виговор берамиз, ўртоқлар.

Назар тоға бир оз анграйиб тургач, ёнидаги омборчидан сўрабди:

— Виговор нима, билмайсанми?

— Агар адашмасам, — деб дудуқланибди омборчи, — виговор бу... ёввойи ўтни қуритадиган янги до-рининг номи бўлса керак.

* * *

Ғопир караганда¹ урушдан қайтиб келган дастлабки пайтларда ўзбекча гапни камдан-кам ишлатаркан.

¹ Коранда — бу сўз Олтиариқда кўпроқ олифта маъносини англатади.

Бир куни Файзиободда турадиган холаси уни кўргани келиб, салом-алиқдан сўнг кўзи ёшланиб дебди:

— Утган йили поччангни ҳам эгасига топширдик.

Ғопир каранда «чепуха» дея қўл силтаган экан, бу русчада «худо раҳмат қилсин»ни англатса керак деб ўйлаган кампир унинг гапини тсдиқлаб аста бош қимирлатибди:

— Ҳа, бошқа нима иложимиз бор, болам, биз ҳам «чепуха», деб ўтирибмиз.

* * *

Эллингинчи йилларда Урайим новча колхоз тракторчилари ўртасидаги мусобақада голиб чиқиб, «ИЖ—49» мотоцикли билан мукофотланибди. Бундан руҳланиб кетганми, келгуси йилда ҳам унга тенг келадиган касбдоши топилмабди. Голибни тақдирланга яна мотоцикл қўйилган экан, «биринчи ўринни олдимми — буниям менга берасизлар», деб жанжал кўтарибди.

— Тушунсанг-чи, ука, — дебди раис, — ҳукуматимизда қонун бор. Битта одамнинг номига биттадан ортиқ транспортни расмийлаштириб бўлмайди.

Шунда Урайим новча шаштидан тушиб дебди:

— Оббо, буям кўпхотинликка кираркан-да?

* * *

Хотини ясан-тусан билан уйдан чиқаётганини кўрган Эназар: «Ўзларига йўл бўлсин?» деб сўраса, хотини: «Клубимизга «Эгриси»¹ кепти, овсиним иккаламиз кўргани кетяпмиз», дея жавоб берибди.

Буни эшитиб, Эназарнинг зардаси қайнабди.

— Тўғриси турганда, эгрисини кўриб нима қиласан, хумбош! — дебди.

* * *

Ҳокимназар тоға тўйда «етилиб» ўтирганда, ёнидаги киши луқма ташлабди:

— Суткасига қанчага оборяпсиз?

— Бир литрча кетиб турибди. Ўзларидан сўрасак?

— Яримтага етай деганда, аганаб қоляпман-да.

Ҳокимназар тоғанинг бирдан қовоғи уйилибди, шериғига писандсиз боқиб дўриллабди:

— Унақа бўлса, бор, тенгинг билан гаплаш!

¹ «Эгриси» — Грузиядаги эстрада ансамблларидаан бирининг номи.

* * *

— Олтиаригимизда қанча қишлоқ бўлса экан-а? — деб сўрабди ширинқишлоқлик.

— Жуда кўп, — дебди шакарқишлоқлик. — Мана, биттаси бизнинг Шакарқишлоқ. Бундан ташқари, Ширинқишлоққа ўхшаган талай майда-чуйдалар бор.

* * *

Полосондаги бир тўйга шакарқишлоқлик пиёда, ширинқишлоқлик велосипедда келибди. Дастурхон ёзилиб, маишат бошланибди. Тўрда қўр тўкиб ўтирган шакарқишлоқлик ичимликни қўлга олаётиб, «пастдагиларга ҳам беринглар», дея ширинқишлоқликка гап юмалатибди. Ширинқишлоқлик эса узатилган пиёлани олмай, тўрсайганича дебди:

— Ароқни пиёда келганлар ичсин, биз рулдамиз.

* * *

Детектив китобларни кидириб ўқийдиган бир синфдошимиз жамиятшуносликдан кирадиган ўқитувчидан сўради:

— Мамлакатимизни ҳар томонлама жуда кучли деймиз. Рост бўлса, нега бизда Америкадагига ўхшаган катта ўғрилар йўқ?

— Ҳамма юртнинг ўзига хос томонини билиш керак, — деди ўқитувчимиз. — Америкада катта ўғрилар бўлсаям, жуда озчилик. Бизда ҳад-ҳисобсиз майда ўғрилар бор. Масалан, синф дафтарига қараб йўқлама қилиб чиққунимча, доска тоқчасида турган бўр гойиб бўлибди.

* * *

Эшвой полвон Эргаш понсоднинг афв этилган йигитларидан эди.

Олтмишинчи йилларда Бувайдадаги Понсод деган қишлоқдан отлик йўлга чиққан савдогар киши Олтиариққа бемаҳалда кириб келиб, тунаб ўтмоқчи бўлибди. Бориб, тавакқалдан бир эшикни қоқибди. Бу Эшвой полвоннинг ҳовлиси экан. Табиатан қўпол бўлган полвон эшикни очиб: «Қимсан ўзинг? Қаёқдан кепқолдинг?» деб дўрилласа, мусофир: «Мен... Понсодданман», дея дудмалланибди.

Эшвой полвон атрофга олазарак қараб олгач, паст товушда дебди:

— Понсодга бориб айт, мени тинч қўйсин. Энди аввалги қувватим қолмаган.

* * *

Яқинларда ҳам қишлоғимиздаги тўйларда майдоннинг ўртасига тўнкалар қаланиб, гулхан ёқилар, одамлар атрофда давра қуришиб, базм қилишарди. Гулханга мой қўйиб турувчи киши олдиндан тайинлаб қўйиларди. Ана шу вазифани кўпинча Эрмат ака бажарар эди.

Бир тўйда давра четидаги сўрига беш-олтита пулдор тўпланиб олиб, ўзларини кўз-кўз қила бошлашди. Эрмат аканинг ёши улардан улуғ бўлишига қарамай, гулхан сусайиброқ қолган паллада: «Ёғдан қуй, кал», деб қичқиришар ва қийиқриб кулишарди. Бир гал қадахларни уриштиришиб, «Ёғдан қуй, кал», дея бақиришганда, Эрмат ака косани керосинга тўлдириб бориб, уларнинг қўлидаги ароқнинг устига оз-оздан қўйиб чиқди.

— Тўлдириброқ қуяйми, ё шуёғиям етадими? — деди у.

* * *

Тўртинчи синфдалигимда ўнинчида ўқийдиган бир қизни ёқтириб қолдим. Бир куни қоғозга: «Кечқурун кўчада учрашсак бўладими? Гапим бор», деб ёзиб, танаффусда секин қўлига қистирдим.

Кейинги танаффусда у ҳам дўмбоқ қилиб букланган қоғозни зарда билан чўнтагимга тиқиб кетди. Хаяжонланганимча панага ўтиб ўқиб кўрсам: «Нима, синглимга хат ташийдиган малайингманми?» деб ёзибди.

Суриштириб билсам, «севгилим»нинг биринчи «Б»да ўқийдиган синглиси бор экан.

* * *

Олтиариқликлардан: «Раҳбарнинг яхши-ёмонини қандай фарқлаш мумкин?» деб сўрашса, «бодрингга бўлган муносабатидан», деб айтишади.

* * *

Олтиарикда Бешоғайни деган миришкор узумчилар маҳалласи бор. Ўша ерлик йигит Тошкентда узум сотиб турса, харидорлардан бири: «Буни қаердан опкелдинг?» деб сўрабди.

— Бешоғайнидан.

— Ўв, бола, мен узум қаерда етиштирилганини сўраяпман,— дебди харидор.— Кимлардан олганинг билан ишим нима?

* * *

Болта фолчи жуда қувноқ одам. Бир кун у ўтлоқдаги ола бузоғини қайтариб келишга шайланиб турса, лаловроқ йигит ҳовлига кириб келиб: «Қўчқорим йўқолиб қолди, фол очиб топиб беринг», дебди.

Болта ака сўрига ўтириб, кўзини юмганича нималарнидир пичирлабди, пиёладаги сувга кичик увада ташлаб, сузишини диққат билан кузатибди, сўнг йигитга юзланиб уқдирибди:

— Ҳозир таҳорат қилволиб, тўғри каналнинг бўйидаги ўтлоққа бор, у ерда бир ола бузоқ учрайди. шуни олдингга солиб ҳайдаб кел. Бузоқни сеҳрлаб сўроқ қиламан, қўчқорингни кўрган бўлса — айтади, кўрмаган бўлса — айтмайди!

* * *

Серфайз гузаримизни Наби қассоб билан Ғулом-қартанинг ғалваларисиз тасаввур қилиш қийин. Иккаласининг қуйнида ҳам қишин-ёзин эллик иккитали қарта, кунига бир тўқнашишмаса, уйқуда босриқиб чиқишаркан.

Гоҳ Наби қассоб йўлдан ўтаётган ўқувчи болаларни йиғиб, маъруза бошлайди:

— Ғулом акаларингни бугун беш марта қўлини кўтаргиздим. Охирги қўлда қаторасига бешу нолданга ютиб, ортиқча шарманда қилвордим. Бу янгиликни бошқа синфдаги ўртоқларингга ҳам айтиб қўйинглр, хўпми?

Гоҳ Ғулом-қарта гўшт олишга келиб, қассобни тополмай турган харидорларга мотамсаро қиёфада сўзлашга тушади:

— Қассобни пойлаб ўтирмай, бугунча ошга тухум

босиб еяверинглар. Асли, айб менда, қартада уни жуда хунук қолдирувдим. Шўрлик энди қайси юз билан кўчага чиқади?

* * *

Машариф кўкнори газетага бурун юргизиб чиққач, ёнбошлаб кайф гаштини сураётган шерикларига ахборот берибди:

— Америкаликлар ойга кўнишибди. Шунча оворагарчилик билан чиқиб, тезда қайтворишгани қизиқ.

Шунда Наим-камалак ётган жойидан овоз қилибди:

— Кўкнор ўсмайдиган жойда биров узоқ турармиди, калласи пишмаган.

* * *

Янги тузилган колхозга ёзилган Зокир полвоннинг хўкизини олишаётиб, унга уқтиришибди:

— Шу хўкизингда ер ҳайдаймиз, пахта сотиб, пулига трактор оламиз. Тракторда ер ҳайдаймиз, пахта сотиб, пулига ўнта трактор оламиз... Тушунарлими?

— Тушундим, — дебди Зокир полвон. — Колхоз тузиш... товукқа тухум бостиришнинг ўзгинаси экан.

* * *

Олтиариқдаги қишлоқлардан бирида Қўрқоқмаҳалла деган жой бўлган экан. Ҳозирда инқилоб намоёндаларидан бирининг номи билан аталади.

Бир куни маҳалла аҳли юқорига хат ёзиб, Парангботир деган кишига қаҳрамонлик унвони берилишини талаб қилишибди. Хатда жумладан шундай дейилган экан: «Бўрон пайтида радионинг сими узилиб тушди. Шунда маҳалламиада яшовчи Парангботир (аввалги исми Паранг-агитчи) райондан монтер келишини кутиб ўтирмай, уч метрлик симёғочга тап-тортмасдан чиқиб, симни улаб ташлади!»

* * *

Бу хангома қирқинчи йиллардан ёдгорлик.

Замона зайли билан молбоқар Хўжаматнинг укаси райкомга масъул ишга ўтибди-ю, колхознинг ўта чаласавод (демак, ўта лаганбардор) раиси уни бирдан ферма мудирлигига кўтарибди.

Шудгор мавсумида обличроқўм вакили келиб, Хўжаматга одатдаги ўткинчи пўписалардан қилибди:

— Фермадаги гўнглари бригадаларга тақсимлаб беринг, хайдовдан олдин ерга солишсин. Назорат қилиб туришни тахсан сизга топшираман. Қайси бригадир бирор грамм, қайтариб айтаман — бирор грамм гўнгни исроф қилса, менга маълумот юбориб туринг. Мабодо бунақа халқ душманларини яширсангиз, ўзингизни жазолаймиз.

Шундан кейин Хўжаматга худо берибди. Отда дала-ма-дала кезиб, қайси бригада ўрамидаги йўл ёки уватда ярим ҳовуч гўнг тўкилиб қолган бўлса ҳам, эгар қошидаги хуржундан осматарозини олиб, мисқоллаб тортиб кўраркан ҳамда халқ душмани бўлган фалончининг бригадасида 1215 грамм, бузгунчи зараркунандалар сафдоши писмадончининг бригадасида 153 грамм сара гўнг шудгордан ташқарида сочилиб ётибди, деб акт тузишга киришаркан...

Мана шу боис «Аҳмоқ аҳмоққа амал беради, кейин эл граммлаб гўнг теради», деган мақол биргина Олтиариқда ишлатилади, уни фақат олтиариқлик тушучади.

* * *

Теша Қурбон одамохун, беозор киши бўлиб, улфатчиликка ортиқча ружу қўйганлардан эди. Ҳовли-ҳарамга мутлақо қарамасди... Умрининг охирларида «инсофга келиб» эккан кўчатлари ҳозир белига қулоч етмайдиган бўлиб қолди. Болалигимизда эса каттакон томорқаси даштдек тап-тақир турар, қитмирликда тенгсиз қўшнилар писандани беҳад қойиллатиб, унга «Мичурин» деган дабдабали лақаб қўйишганди...

* * *

Турдали бува колхозга раислигида кекса бир аравакаш бўлар экан. Унинг ҳаддан зиёд юнгор одамлигини халқ оғзаки лофига мослаган ҳолда шундай таърифлар эди.

— Кўкрагига мардикор солсанг, жунини бир ҳафта ўради. Мўйлови — паравознинг тутуни. Соқолини сўрасанг — ўлишини пайпоқчи кампирлар пойлаб ётган...

* * *

— Бу ерни нега Олтиариқ дейишади?

— Биласиз, меҳмон, катта Фарғона канали қирқ беш кунда кавланган. Бизнинг райондагилар эса ўзларига ажратилган бўлакни ўттиз тўққиз кунда битиришиб, қолган олти кунда, яна олтига ариқ қазиб ташлашган!

— Ундан олдинги номи-чи? Нима эди?

— Қадимги номиям — Олтиариқ. Шуниси қизиқ-па, меҳмон, шунисига хайронмиз-да.

* * *

Ўз-ўзини танқид Олтиариқда анча яхши йўлга қўйилган. Мана, битта мисол...

Биз томонда шундай русум бор — куёв ўз қаллиғига никоҳ узуги тақиши учун уларни баланд ўриндиққа ётқизишиб, устидан кўрпа ёпишади. Узук тақиш «можароси» қизиган чоғда аёллардан бир-иккитаси кўрпанинг бош тарафини хиёл кўтариб, «буёққа қаранглар», дейишади-да, ичкаридагиларга ойнак тутишади.

Содиқ бужур уйланганда, кўрпа ичида терлаб-пишиб келинга эндигина узук таққан чоғда «буёққа қаранглар», деган товушни эшитиб, ташқарига мўралабди. Мўралабди-ю, «Ие! Ё товба!» дея яна тезда бурканиб олибди. Келин: «Ҳа, нима гап?» дея аста сўраса, Содиқ бужур: «Қарасам, уёқдаям бизга бошма-бош бўлиб иккитаси ётибди. Келинчакни нишолдага булаб егинг келади, аммо лекин куёвнинг турхати — нақ ажинанинг ўзи», дебди.

* * *

Мамат тоға Москвадан Берлингача бориб, урушдан тирик қайтган. Чамаси, жўнашда вокзалдаёқ «нафаси кетиб қолган» бўлса керак...

Станция ғала-ғовурга тўлган. Хотини вагон яқинида Мамат тоғанинг елкасига бош қўйиб: «Урушда ўлиб кетсангиз, нима қиламан? Боллар нима бўлади?» деб йиғлай бошлабди.

— Жудаям соддасан-да, хотин — дея хотиржам қиёфада файласуфона қош керибди эр. — Ҳукуматда калла бор, хитоб-китоб бор. Ўлишга кетаётган одамга

қайси гўсхўр мана бунақа яп-янги шим, пишиқ этик беради?

* * *

Шодивой акага тўйда тузуккина ичкизгач, бир учи-га тўмтоқ супурги боғланган узун канопни белбоғига аста чирмаштиришиб, кўчага кузатишди. Қишлоқ кўчалари қоронги, Шодивой ака пича юргач, каноп таранглашиб, супурги унинг кетидан эргашди. Шилдир-шилдир овоздан сесканди шекилли, нарироқда тўхталиб, оёғини «тап» этказиб ерга урди ва «чип, хароми!» деб қичқирди.

— Орқамдан ит келяпти деб ўйлаяпти, — дея хириглаб қўйди кимдир.

Анча вақт атайлаб қулоқ солиб турдик. Шодивой аканинг оёқ тапиллатиши, «чип, хароми» деб қичқириши ҳар ярим минутда узоқ-узоқлардан ҳам эшитилиб турди.

* * *

Анча йил шаҳарда яшаб қайтган олтиариқлик йигит эсига қаттиқ ўрнашиб қолган оддий бир воқеани айтиб берган эди...

— Шаҳарда етти йилча кавак-кандикда кун кўриб юрганимдан кейин охири катакдан каттароқ квартира беришди. Меҳмонга келган дадам кечаси балконнинг ойнасидан икки осмонўпар бино оралиғига тикилиб ётиб: «Ана, юлдуз учди!» деб қичқириб юборди.

Юқори қаватдан кимдир сигарет улоқтирганини чол шўрлик қаёқдан билсин!

* * *

Совхоз бош агрономи Маматожи акадан:

«Қишлоқдаги стадионни қачон битказасизлар?» деб сўрасам, у: «Пахтанинг нархи шундай турса, қишлоқда тўп тепишга қурби етадиган одам қолармикан?» деган эди.

* * *

Олтинчи синфда ўқир эдик...

Тарихдан дарс берувчи синф раҳбаримизнинг эски велосипеди бўлиб, олдинги ғилдираги отарчи раққосадек «жилпиллаб» юрарди. Синфдошимиз Абдурахим унга: «Чорагимга «тўрт» чиқарсангиз, уйимизда янги

ғилдирак бор, шуни сизга бервораман», деди. Ҳқитувчимиз: «Э, битта «тўрт» сендан айлансин», деб кулиб қўйди.

Бир-икки кундан сўнг чоракка баҳо чиқариш бошланди. Абдурахимга навбат келганда, ҳар сафаргидек ғўлдираб тураверди. Ҳқитувчимиз: «Хулқинг тузуклигини назарда тутиб ҳозирча «уч» қўямиз, «тўрт»ни келаси чоракда оларсан», деса, Абдурахим қовоқ уйиб пўнғиллади:

— Унга довур ғилдиракни дадам бирортасига берворса-чи?!

* * *

Буни ўғлим Баҳодир ҳикоя қилиб берган эди.

Уларнинг синф раҳбари табелга бирйўла иккита чоракка баҳо тўлдириб, ота-оналарга қўл қўйдириб келишлари учун ўқувчиларга тарқатибди. Сувонов фамилияли бола эртаси куни мактабга келаётиб, табелини ариқчага тушириб юборибди. Уни кўргач, ёзувлар шуваланиб кетганидан ранжий бошлаган ўқитувчи бирдан кулимсирабди-да, «Ие, ўзи буёғиям «сув-сув» эканку», дебди.

Сувоновнинг отаси ўз фамилиясини қисқартириб, табелга «Сув», «Сув», деб имао чеккан экан.

* * *

Шакарқишлоққа сел келибди. Милиция машиналари «ув-в, ув-в» қилиб юриб одамларни қўзағабди, йиғилганларни приципли тракторларда пешма-пеш адирга жўнатишаверибди.

Кишилар қишлоққа эртаси кечки пайт қайтишибди. Эндигина қозон-товоққа қўл уришаётганда тоғ тарафда яна чақмоқ чақиб, момақалдироқ бошланибди. Бу орада қаердандир «ув-в, хаув-в», деган овоз кетмакет янграб қолибди. Тагин сирена товуши тараляпти деб ўйлаган оломон озиқ-овқатини тугиб, гузарга йиғилаверибди...

Кейин билишса, магазин қоровулининг занжирдаги ити оч қолиб кетиб увиллаётган экан.

* * *

Ширинқишлоқлик киши бўрдоқи новвосини сотмоқчи бўлибди. Бозордан бир кун олдин юк машинаси минадиган қўшниси билан келишиб қўйибди.

Иккови эртаси саҳарда йўлга чиқишибди. Қўқондаги молбозорига етиб боришгач, кабинадан тушишибди-ю, тўсатдан бир-бири билан ёқалашиб кетишибди.

Шошилинич йўлга чиқаётиб, новвосни машинага юклашни унутишган экан.

* * *

Ширинқишлоқлик анатомия ўқитувчисига: «Нега одамнинг оёғи иккита?» деб савол беришибди.

— Табиат уни шимга мослаб ясаган, — дебди ўқитувчи.

* * *

Жулдурчопон Норбанги бир куни Қоровой қўрбошини тергаган бўлибди.

— Йигитларингда эс-пес борми ўзи? Отига тақа қоқтирволиб, ҳаммаёқни шарақа-шуруққа тўлдиргани етмагандек, бекордан-бекорга милтиқ отворишади. Кайфим учса, неча сўлкавой зарар кўришимни биласанми, ҳов?!

— Худога шукр қилсангиз-чи, — деб кулибди Қоровой қўрбоши, — замбарак отишса нима қилардингиз?

Энди Норбангининг жазаваси тутибди:

— Э, нафасинг Сибирияда қотгур! Айтиб қўяй, замбарак ишлатадиган бўлсанг, кейин бангилардан ўпкалаб юрма. Эркакча гап шу — Олтиариқда ё замбарак туради, ё чилим!

* * *

Саидхўжанинг мушуги жўжа ўғирлайдиган одат чиқаргандан сўнгх қўшнилариинг қарғишидан безиган дадаси бизга қароқчини тез гумдон қилишни топширди. Мушукни адаштириб келиш ниятида қопчага солиб, йўлга тушдик.

Нефтчилар шаҳарчасидан ўтиб бораётганимизда йўл четида гурунглашиб ўтирган рус кампирлардан бири юкимиз билан қизиқиб қолди. Биз тўғрисиини айтдик. Ўзбекчани жуда яхши биладиган бу кампирлар кутил-

маганда «менга бер, менга бер», дейишиб, мушукни таллашиб қолишди. Охири биттаси устун келиб, биздан сотиб олди.

Шундан сўнг Саидхўжа теа-тез дарсдан қоладиган «касалликка» чалинди. У мактабга келмаган куни маҳаллада албатта битта мушук йўқолар эди.

* * *

— Ҳовлига, уриниб-суриниб, мўрча қурдингиз, — дедим Маҳмуджонга, — энди пул харжлаб ҳаммомга келишга бало борми?

Маҳмуджон бош қашлаб деди:

— Мўрчани-ку битирволдим, лекин ёнига чойхона билан сартарошхона қуриш эсдан чиқибди-да.

* * *

Маҳалладагилар уни Зингир бува дейишарди. Болалар ундан «нега исмингиз бунақа», деб сўрашса, «қишлоқда биринчи бўлиб «Зингер» деган тикув машинаси олиб келганман, ўшандан буён отам қўйган исм четда қолиб, Зингир бувага айланганман», дерди.

— Машина ҳалиям борми?

— Ўғирлатганман. Кейин билсам, бошқа жойлик Марайим деган киши уриб кетган экан. Э, у даврларда тикув машинасини иккита ҳўкизга алмаштирса бўларди.

— Ўша одамни кўрганда, ҳалиям ғажиб қўйгингиз келар? — дея яна саволга тутарди болалар.

— Йўқ, қайтага раҳмим келади унга, — деб жавоб қиларди Зингир бува. — Туппа-тузук одам «Марайим ўғри» деган ном орттирди, бари бир «Зингер» бўлолмади.

* * *

Турсунбой тоға тошқўрғонлик бир ошнасини шундай таърифлаган эди:

— Ҳаддан ташқари зийрак одам эди раҳматли. Мен прокурорликка кўтарилган давримда у қайсидир ташкилотда қоровул эди. Бир куни ўғрилар у қўриқлаётган омборни шип-шийдон қилишиб бўлиб, соқчи ўликми-тирикми, шунча ишни бажаргунимизча миқ этмади, дейишиб секин қоровулхонага киришса, хурракда «Баёт бешинчи»нинг авжини олаётганмиш. Ўғрилар унинг эғнидаги янги пўстинни, оёғидаги хиром этикни,

пахтали шимини ечиб олишибди. Охири тагидаги биққи кўрпани секин суғиришаётганда, уйғотиб кетибди.

— Кейин-чи, кейин нима бўпти?

— Кейин ўғрилардан биттаси «финг десанг, жанозасиз кетасан», деб оғзига шартта пайтава тикқан экан, туш ҳам шунақа бемаъни бўладими, деб ўйлабди-ю, яна ухлаб қолибди...

* * *

Фаргона радиосида ишлаб юрганимда чорвачиликдан репортаж уюштириш учун эрталаб Олтиариқдаги колхозлардан бирига бордим. Бахтимга ферма мудирини колхоз идорасида партком секретари билан гаплашиб ўтирган экан. Учрашибоқ, мақсадни айтдим.

— Сал ноқулай вақтда келибсиз, — деди партком, — кечқурунги селда юзтача қўйимиз оқиб кетди.

— Ҳаммасига ўринбосарим ўртоқ Такатулин айбдор, — дея негадир бепарво илжайиб сўз қотди мудир. — Қўйларни сой томонга бошлаган ўша. Аҳмоқлиги ўзиниям бошига етди.

— Унга... нима қипти? — хаяжонланиб сўрадим мен.

— Ўртоқ Такатуллинни айтяпсизми? — яна мийиғида кулди мудир. — Ким билади дейсиз. Ўлигиям, тиригиям топилмади.

Унинг марҳумга нисбатан ҳурматсизлигидан ижирганиб кетдим. Сўнг билсам, гап подани етакловчи қари така ҳақида бораётган экан.

* * *

Гражданлар уруши даври экан. Мозортагидаги хужрага тўпланиб олган шайхфеъл кўкнорилар кайф устида қўшиқни важанг қилишибди:

Белига ўқдон боғлаволиб,
Хиром этигини ёглаволиб,
Тогдан тушади Шермамат.

Сўйганини кучоқлашга,
Суймаганини пичоқлашга
Тогдан тушади Шермамат.

Нон топмаса, оч ухлашга,
Жон топмаса, қон йиглашга
Тогдан тушади Шермамат...

Ёшроқ — табиийки, нисбатан ботирроқ «Почта» кўкнори қўшиқни бўлиб: «Эш, шуям ашула бўлди-ю, қўй ўша Кўршерматингни!» дея эндигина чирана бошлаган экан, ҳужранинг эшиги гийқиллаб очилиб, бир кўзига қора тасма тортган қалпоқли киши ичкарига олайиб мўралабди. «Почта» кўкнори «Вой дод!» деб ўзини орқага ташлаган пайтда, шериклари ҳам «оҳ-воҳ» билан беҳуш йиқилишибди.

Сал ўтгач, олдинма-кетин ўзларига келиб, бир-бирларидан ҳол-аҳвол сўрай бошлабдилар:

— Тирикмисан? Соғ қолганингга бир пуд майиз опкелиб, ис чиқарасан энди.

— Наганини кўрдингми, наганини?

— Ие, менга тўғрилайди-ю, кўрмайманми?

— Қиличининг сопи кўзни қамаштирди-я!

— Тиллодан-да!

— Анави чиранчоқнинг жаддига ўлиб кетардиг-а! Ҳов, «Почта», бу сафардан кейин оғзингга қараб гапиргин. Ҳаммамизни пилмитга қўйдирмади — Шермаматга раҳмат де...

Шу чоқ эшик яна гийқиллаб очилиб, «ҳа-пуф, ҳа-пуф»лаб нафас олганича ҳужрага Бўрдоқвой лақабли кўкнори кириб келибди. Ҳамма бирин-сирин ёқасига туфлаб олгач: «Вей, Бўрдоқвой, ташқарида Шерматбек кўринмадими, кетибдими?» деб шоша-пиша сўрабди гурунгоши.

— Ҳа-пуф... Қанақа Шерматбек?

— Шерматбек кўрбоши-да, молфаҳм!

— Уни кўрмадим, — деб жавоб қилибди Бўрдоқвой қўлидаги тугунчани дастурхонга қўяркан. — Лейкигин Аширкўр подачини кўрдим. Мозорбувага кўтариб қўйган чалпакни опкелсам, шерикларингиз ғалати қилиқ қилиб мени кўрқитворишди, деди-ю, шу тугунчани қўлимга бериб кетди.

* * *

Эллик ёшга бормай тул қолган Мадамин ака гузардаги чойхонада «наяки»ни тутатганича хаёл суриб ўтирган экан, «юринг, шаҳарга олиб бориб, футбол кўрсатиб келаман», дедим.

— Бе, хўроз уруштириш бўлса, бошқа гап эди, — дея лоқайд қўл силтади у.

Уни қизиқтирмоқчи бўлиб: «Стадионда лотерея ўйналади, уч-тўртта олсангиз, машина чиқиб қолса ажабмас», десам: «Ўша эси пастлар ютуққа хотин кўйса, ҳамма лотереясини ўзим сотволардим», деди.

* * *

Биз тарафда «Юмалоқ полвоннинг қудратини дастурхонда кўринг» деган мутойиба юради.

Умарали ака бу янги номга эга бўлиш арафасида уч-тўрт улфати билан Ўшга саёхатга борибди. Сайл қилиб юриб, кураш қизиб турган жойдан чиқиб қолишибди. Ҳазилкаш жўралардан бири — Олим ака деган омборчи киши бош ҳакамни четга имлаб: «Олтиариқдан Юмалоқ полвонни олиб келганмиз, умрида кураги ер искамаган, шунга тараф топинг», дебди. Бош ҳакам: «Сизлар бемалол дам олиб туринглар, тараф топилса, радиўлдан айтамиз!» деб уларни яқингинадаги чойхонага кузатиб кўйибди.

Улфатлар чанқоқ бостириб туришганда симёғочдаги каттакон оқ карнайдан: «Ўртоқлар, бундан кейинги беллашувда ҳамшаҳаримиз Назарқул дўмбоқ олтиариқлик ҳали енгилмаган курашчи Юмалоқ полвон билан куч синашади», деган тантанавор эълон янграбди.

Одатдаги ёввойи иштаҳа билан гўшқуйдини тўпича тушириб ўтирган Умарали ака гап нимадалигини англаб улгуролмай, шериклари уни қўлтиқлаб майдонга олиб киришибди. Тушунгач, даврадан қочиб чиқмоқчи бўлибди-ю, кейин номус кучи тишни тишга босибди. Тизага саланглаган қорни устидан чорси боғлашибди. Назарқул дўмбоқ унинг ёнига келиб, ҳадиксираб тикилган кўйи қуюқ кўришибди.

Ниҳоят, беллашув бошланибди. Рақиб билан белбоғ эшишаётган дамдаёқ қовургалари қирсиллаётганини ҳис этган Умарали ака жонҳолатда бир силтаниб нафасини сал бўшатиб олибди-да, аста шивирлабди:

— Хў, акаси, жигар тўкадиган одатим бор, ёшликда гўр кетмагин. Улфатларимни кўшиб уч кун меҳмон қилсанг, майли, шаҳрингда юзингни бир ёруғ қилай.

Чинакам полвонга шон турганда жон бир пул, «уч кунмас, бир ҳафта боқаман, ака», деб пичирлабди Назарқул дўмбоқ ҳам...

Юмалоқ полвонни бир ҳафта соядан сояга юмалатиб

юриб боқишибди ҳамки, бўқдим демасмиш. Охири «қудратингизга тая бердик», дейишиб, мезбонлар унга астойдил ихлос қўйишибди.

* * *

Рўзимат чирмандачи бир тўйда маҳаллани базмга чорлаш учун томга чиқиб чирманда чалди. Бироздан сўнг пастга тушмоқчи бўлганида кимдир шотини олиб қўйганини кўриб, тўхталиб қолди. Сўнг ўйланиб ўтирмасдан, уй биқинига жипслаб қурилган тўйтандирнинг устига сакради. Тандир ўприлиб тушди. Зувалахонадан пириллаб чиққан новвой аҳволни кўриб, уни бўралашга тутинди.

— Ўзингда фаросат борми, ошна, — деб кутилмаганда Рўзимат чирмандачи ҳам дағдаға қилди. — Тандирни келиб-келиб йўлимга қурасанми?!

* * *

Шакарқишлоқдаги колхоз инженери ширинқишлоқлик касбдошига дебди:

— Бир нарсага хайрон юрибман, ошнавой. Нимагадир ҳамма тракторимизнинг олдинги гилдираги орқадагига қараганда анча тез айланади-да.

— Бу нуқсон бизнинг тракторлардаям бор, — деб бош қашибди ширинқишлоқлик инженер. — Шуни айтиб заводга хат ёзсак, олдинги гилдираклар орқадагидан кичик, деган мужмал жавоб келди.

* * *

Уруш вақтида ширинқишлоқлик билан шакарқишлоқлик окопда ёндош туриб қолишибди.

— Душман қаёқдан келаркан ўзи, эшитмадингми? — деб сўрабди ширинқишлоқлик. — Агар ўнгдан келса, ўзинг олишасан, мен чапақайман.

— Ишқилиб орқадан келмаса бўлди, — дебди шакарқишлоқлик. — Милтиқни елкадан ошириб отишни билмайман.

* * *

Бутун синфимиз билан дала шийпонида ётиб пахта терардик. Бир куни тунда бирон полиздан тарвуз ўғирлаб келишнинг маслаҳатини қиптурган эдик, шийпон қоровули: «Хў, болачоқлар, қийтиқ ернинг этагидаги хашак ғарамини кўрганмисизлар? Ўшанинг ичига

қирқмалар босиб ташланган, барини ташиб келиб, қовун сайли қилмаймизми?» деб қолди. Очиғи, номозхон чолдан бунақа гапни қутмаган эдик. Лекин ҳайронлигимизни билдириб ўтирмай унга эргашдик.

Қовунхўрлар лашкари зимистонда шарпасиз ҳаракат қилиб, ҳамма аскар шийпонга бир этакдан ўлжа кўтариб қайтди. Аммо кўкракни шира, қоринини дўмбира қилиш ҳеч кимга насб этмади. Қоровул чол далага ғарамлаб қўйган ошқовоқларини шийпонга қандай ташитиб олишни билмай юрган экан.

* * *

Шафоат аммамнинг «хўжайини»ни (Қосимжон тоғани) биз опоғдада деб чақирардик. У ниҳоятда одамохун, қувноқ, бироқ астойдил жаҳлланса то ўзи шаштидан тушмагунча биров бас кела олмайдиган киши эди. Хулқим «талабга жавоб бермагани» учун қишлоқдаги мактабдан мени кузатиб қўйишгач, 9-синфда Фарғона шаҳрида ўқиб, уларникида яшаганман.

Бир куни ўртанча опам мени йўқлаб келиб қолди. қўлида эндигина чилласи чиққан чақалоғи ҳам бор. Чақалоқ ҳаддан зиёд митқи, шунга қарамай ўта йиғлоқи, товуши ўткир эди. Опам бундан хижолат бўлиб, «бешиқда ётишга ўрганиб қолган, йўргакка кўниколмай йиғлаяпти», деб баҳона қилди. Шунда опоғдадам сўқимдек келадиган тўнғич ўглининг қирқ бешиқчи қолипни туфлисига ишора қилиб: «Ана, Машраббойнинг ботинкасига белаб тебратавер», деди.

* * *

Усмон девона деган тоғамиз бўларди, жинни дейишга кишининг тили бормасди — ўзини имкон қадар покиза тутар, рўзғор ишларини қойиллатиб удалар, даврада ўтириб меъёрида овқатланар, киттақ эрмак қилганингизни фаҳмлаб қолса, анча вақт қаттиқ аразлаб юрарди. Девона аталашининг боиси — пул деган нарсанинг нималигини билмас, аёл зотига бутунлай бифарқ, уни уйлаш ҳақида гапиришса, бирдан безиллаб жанжал кўтарар, телба куч билан бир қўл урса, ер чопиш, ўтин ёришда дам олмасдан тўрт кишининг ишини қилиб ташларди.

Шу тоғам Риштондаги Маҳбуба холамникига бориб, уч-тўрт кун меҳмон бўлибди. Қайтаётганда холам

йўлкирага пул берса, «аллақачон тўлаб қўйганман», деб олмабди.

— Кимга тўлагансиз? — деб таажжубланибди холам,

— Олтиарикдан чиқётганимда Обиджон битта катта пул берувди, — дебди тоғам. — Риштонгача ағдармада¹да келиб, пулни берсам, ўрис шопир бир нарса деб ғужирлаб битта кичкина пул узатди. Мен ўзингда туратурсин, қайтишимда бепул опкетарсан, деб тушиб кетаверганман.

* * *

Аҳмад қассоб қўйни эндигина сўйиб-саранжомлаб турганда, бир ўғри мушук пойлаб келиб, буйракни олиб қочибди.

— Хе, лодон-а, — дея мушукка ачиниб қолибди қассоб, — ўғирлаганинг билан бари бир кабоб қилиб ейишни эпложмайсан.

* * *

Уруш бошланган дастлабки ҳафтадаёқ Мозортагидаги кўкнорилар маслаҳатини бир жойга қўйишиб, Наимкамалакни аскарликка жўнатадиган бўлишибди.

— Пошис деганини ўша ёқнинг ўзида изаига қайтар, Наим полвон, — деб уқтиришибди улар. — У баттоллар танкаси билан маҳалламизга кепқолса, кўкноринояларни пайхон қилворади-я.

* * *

Қишлоқда Қапчугай қирига сув омбори қурилармиш деган миш-миш тарқалди. Мўътабар хола буни эшитиб, ўзига ўзи гапираётгандек жавранди:

— Омбор етишмасдан колхознинг бугдойлари ялангда ётибди. Сув ер югурни қулфлаб сақлашга бало борми?!

* * *

Қишлоғимиз ижрокўмининг Эминжон тоға деган райсини кўпчилик ҳозир ҳам содда, бегидир киши сифатида эслайди.

Мақтабни эндигина битирган кунларимда у билан кўчада тўқнашиб қолдим — моторли велосипеди бузилиб, тутоқиб турган экан. Тузатиб берган эдим, «уста

¹ Самосвал.

экансан, бундан кейин ҳам керак бўласан», деб қишлоқ совети қошидаги кутубхонага мени ишга олди. Фельдшерлик пункити кутубхонага биқиндош бўлиб, мудир Холмат ака билан тушликда бирга ҳордиқ чиқариб, бирга овқатланар эдик.

Бир куни Эминжон тоғанинг «сирли шкафи»га калит топиб, буни тантанали тарзда Холмат акага айтдим. Тўй бошлашга раисдан рухсат олгани келувчилар келтирган ноз-неъматлар шу шкафда сақланарди. Раиснинг йўқлигида пайт пойлаб Холмат ака иккаламиз шкафни беаёв талон қилдик — яхна гўшт дейсиами, pista-бодом дейсиами, мева-чева дейсиами, бари пайҳон бўлди.

Тушлик маҳали раис моторни тариллатганича дала тарафдан келиб қолди, орқа эшикдан ташқарига чиқиб, қия очиқ деразадан ичкарини кузата бошладик. Эминжон тоға хонада ўзини сал совутиб олгач, шкафга қараб юрди. Аҳволни кўргач, лоҳасланганича жойига келиб ўтирди, пича ўйланиб турди, сўнг бор товушда, қичқирди:

— Еқуб! Еқуб деяпман!!!

Ижроқўмнинг ҳарбий ҳисобот бўлимида ишловчи, кўпинча идорада нималарнидир ёзиб-чизиб ўтирадиган босиққина Еқуб ака хонага шошилмасдан кириб келди.

— Лаббай...

— Ҳе, лаббайингдан ўргилдим. Қилар ишни қишқўйиб... Ҳе нафсингга ўт тушгур!

— Ие, нима қипман?

— Билиб туриб сўрайсан-а, — дея столни муштлади раис. — Нафсингни қара-ю!

Еқуб аканинг ҳам зардаси қайнади:

— Бунча нафсимга ёпишасиз? Нафсимга нима бўпти?

— Нафсингга емадингми... давлатнинг ойлигини? Единг, лекин солиқ тўплашга чиқмаяпсан, ёрдам бермаяпсан. Нима, сени шу идорада анави шкафга ўхшаб туришга олганмизми? Шкафмисан? Ҳе, нафсингдан ўргилдим. Бундан кейин сен ўзингнинг ишингни қил, шкаф ўзининг жойида турсин. Гапнинг мағзини чақдингми?

...Холмат ака иккаламиз тўйдан келадиган зиёфатни пойлашни қўймадик, раис Еқуб акани тергашдан тийилмади ва охири уни ишдан ҳайдаб юборди.

* * *

Орадан кўп йиллар ўтиб кетди, аммо «Бурунбой ака»нинг хонадонига кириб қолсам, ҳалиям уер-буерда чўян обдасталар ағанаб ётганига кўзим тушади...

«Бурунбой ака» ўғлини уйлантирмоқда эди. Бир пайт у ичкаридан шарикайф чиқиб келиб, қозон атрофида ўралашиб юрган биз ўспиринларга бир тутам пул тутқазди: «Тезда магазинга бориб икки яшик обдаста опкелинглар, беришмаса менинг номимни айтинглар», деди. Кўп ўтмай қопқоғи жисслаб миҳланган икки яшик чўян обдастани судраб-итариб тўйхонага кириб келдик. Буни кўриб, «Бурунбой ака»нинг бирдан ранги ўчди, оғзидан боди кириб, шоди чиқа бошлади...

Ўшанда анча ёш эдик, ичувчилар салкам бир литрлик новча винони «обдаста» деб аташларини биз қаёқдан билибмиз.

* * *

Шакарқишлоқликлар билан ширинқишлоқликлар футболда беллашмоқчи бўлишибди. Рақибларнинг кучи ҳақида аниқ маълумот йўқлиги учун иккала томон тренери ҳам кучайтирилган ҳимоя вариантини танлаб, командаларни иккитадан ҳимоячи, тўққизтадан дарвозабон билан майдонга туширишибди.

...Айтишларича, судья ўрнатиб кетган тўп ҳалиям майдон марказида турган эмиш.

* * *

Ширинқишлоқлик бемор шакарқишлоқлик табибдан сўрабди:

— Кейинги пайтда соқолимнинг учи зиркираб оғрийдиган бўпқолди. Давоси борми?

— Бор, — деди табиб. — Соқолни қирдириб косага соласиз-да, бир кеча намақобга бўқтирасиз. Шундайям оғриси, ғуритиб ўт қўйинг, дард кўрмагандек бўпкетадилар.

* * *

Шакарқишлоқликлар «қулоғини шунча бурасак ҳам «Америка овози»ни олмаяпти», деб оддий радиокарнайни устахонага кўтариб келишади.

* * *

Ширинқишлоқдаги колхоз товуқхонаси деворий газетасида «Правда», «Известия» каби марказий нашрларнинг камчиликлари тез-тез «уриб» турилади.

* * *

Турсунали аканинг кенжа қизи жуда эркатой бўлиб, ота-онаси папалаб юпатишига хуморланиб, сабаб топилса-топилмаса йиғлашга тутинаркан.

Бир куни у: «Қурчоғим қани? Қурчоғимни топиб беринглар», деб йиғлашни бошлаган экан, Турсунали ака: «Ана, қурчоғинг орқангда турибди, олиб ўйнайвер», дебди. Қизи қурчоққа бир қараб қўйибди-ю, кейин типирчилиб йиғлашда давом этибди:

— Унда... унда... пайпоғим йўқ. Пайпоғимни топиб беринглар!

* * *

Ҳали мактабга бориб-бормаган етти-саккиз бола Саримсоқ буванинг полизига ўғирликка кирдик. Биттадан хандалакни олиб, човра туйнугидан қайтиб чиқабошлаганимизда: «Ҳе шамолга тескари қилай селарни! Тўхта!» деган ҳайқириқ эшитилди. Чекинишни янада тезлатдик. Туйнуқдан энг охирида эмаклаб ўтаётган Юрсинбой «Вой бувижон!» деб қичқирди-ю, кетини чангаллаганича ҳаммадан олдинга ўтиб, тўғри уйига қараб қочди. Қолганлар мачит ҳовлисига кириб хандалакхўрлик қилдик. Кимдир қўзичоғига илиниб, уруғ ва пўчоқларни йиғиштириб олиб кетди.

Ажриққа ёнбошлашиб пича қорни силаб ётгач, энди ҳовузда чўмилсакми-чўмилмасакми, деб турганимизда одатдагидек жилд янги сўкишларни ишлатганича ҳовли эшигидан Саримсоқ бува кириб келди.

— Биттанг ҳам жойингдан қимирлама, энаси тефирмонда айланганлар,— дея бизга тошотар камонини дўлайди у.

Бу камонда беданани миқ этказмай уради, биз нима бўпмиз. Ҳаммамиз шалвираганча туриб қолдик. Аммо пўчоқлар қўзичоққа жўнатилиб, ашёвий далиллар вақтида йўқ қилингани туфайли хандалак ўғирлаганимизни бўйинга олмадик.

— Мени алдаб бўпсанлар,— деди Саримсоқ бува,—

Камондан отган тошим биттангнинг думбанга теккан, уни бари бир топаман.

Буйруққа биноан ҳаммамиз иштонни тиззага туширдик, текширув бошланди. Охирги болага келганда: «Қўлга тушдинг-ку, музда туғилган!» дея унинг этагидан тутган эди, қўрқиб кетган ошнализ: «Думбамга илгари пучак чиққан, ўшанинг ўрни бу», деб йиглаб юборди.

— Кўзим яхши ўтмаяпти, — деб «белги»га синчиклаб тикилди Саримсоқ бува. — Ростданам шу пучак хунасанинг ўрними, қаранглар-чи.

Энди кўпчилик бўлиб, бир кишининг кетини томоша қила бошладик.

* * *

Қирғизистондаги руда конида ишлаб юрган вақтида эски синфдошларимдан бири мени йўқлаб келди. Ахвол сўраган эди, «иш оғир, тоғ жуда совуқ, яшаш шароитимиз чатоқ», деб тўғриси айтиб қўяқолдим.

— Келган экансан, энди чида, ҳаммаси ўтиб кетади, — деди ошнам.

Ҳасратлашишдан фойда йўқлигини сезиб гапни бошқа ёққа бурдим:

— Бодринг олиб келмабсан-да, жуда соғиниб кетдим.

— Ие, — деди ошнам, — ҳали бу ерда бодринг экинмайдим? Унақа бўлса, тезда ишни йиғиштир, шуям ҳаётми?

* * *

Комиз хўрозбоз билан Шомил хўрозбоз эскитдан ашаддий рақиблар.

Бир куни гузарда навбатдаги «чўқиштирув»га ҳозирланишибди, маҳалла томошага чиқибди.

— Қаватими, чавати? — деб сўрабди Шомил хўрозбоз.

«Қавати»да ютқазганнинг катагидаги борлиқ парранда голибники бўлади, «чавати»да эса мағлуб хўроз шўрва бўлиш учун рақибнинг қўлига ўтади.

— Қавати, — дебди Комил хўрозбоз.

Бу сафар Шомил хўрозбознинг омади чопибди. Комилвойнинг катаги доимо паррандага жиқ тўла бўлишини кўриб юрган голиб бир неча ўспиринни эргаштириб унинг хонадонига кирибди. Қараса, катакда битта-

гина хашаки товук шумшайиб ўтирган эмиш, парлари тулаган, на думи бор, на қанот патлари. Бунинг устига чап оёғи чўлоқ, ўнг кўзи кўр экан.

Ранги бўзариб кетган Шомил хўрозбоз синчиклаб қараса, товукнинг бўйнига туморга ўхшатиб букланган қоғоз боғланганмиш. Уни жаҳл билан юлиб олиб ўқиб кўрса, «Пешонаси шўр товук бўлмасам, келиб-келиб куним Шомил сўтакка қолармиди», деб ёзилган экан.

* * *

Назар ака ичимликлар оламининг билимдони эди. Гоҳ катта пиёлага лим қуйилган ароқни бир кўтаришда гўлқ этказмай ютишдан гаров ўйнаса, гоҳ шишанинг муҳрли қопқоғини бузмасдан очиб, заводдагидек қилиб қайта беркитиб қўйишдан шарт бойлашарди. Баъзан эса ичимлиги ҳозиргина қадаҳларга қоқлаб қуйилган шишани олиб, косакулга дўқ урарди:

— Охиригача қуймай нега исроф қилаяпсан, ўттиз томчи арақ арақмасми?

— Ўттиз томчи? — дея ҳайратланарди косагул. — Агар шундай ўн томчи томизиб берсангиз ҳам «яримта» қарадорман.

Энг силкиб қуйилган шишадин ҳам Назар ака ўттизтадан ошириб албатта томизиб берарди.

Унинг яна бир кўабўямачилиги бор эди. Бир шиша ичимликни уч кишига бўлиш керак бўлса, стаканларни орқасига териб, ҳаммасига теппа-тенг тақсимлай оларди. Кейинчалик бу сирини ошкор этиб, шундай деган эди:

— Арифметикани Назар-пиёнчалик ҳам билмайсанми, пайпоқбошлар. Яримталиқ шишада йигирма етита «билқ-билқ» бўлади. Учта етаканга тўққизтадан билқиллатсанг, теппа-тенг бўлинади-қолади.

* * *

Назар акага ножўяроқ ҳазил қилсангиз, бирдан тумтайиб, дашном берган бўларди:

— Менга бунақа оғир гапирма. Биласан-ку, кечасию кундузи кўнглим «яримта»...

Паульс армияси қуршовга олиниб, қизил аскарлар «оғиз-бурун ўпишиб» юрган кунлар экан. Рота командири фашистлар ташлаб қочган окоп оралаб бораёт-

са, бир блиндаждан нотаниш овоада гурунг таралаётганмиш. Кириб, ротадаги ўзбек аскарлардан тўрт-бештаси темир бочкадан суюқлик қуйиб ичишаётганини кўрибди.

— Нима бу? — деб сўрабди командир.

Русчани тузукроқ биладиган Мирзаакбар ака: «Спирт, ўртоқ командир», дебди лола-лола бўлиб.

— Қаердан ўмардинглар?! — деб дўқ урибди командир.

Шунда Мирзаакбар ака: «Бу немисники, ўртоқ командир. Келиб, ўа ихтиёри билан асир тушди», дея ўзи ва шерикларини оқлашга тиришибди.

* * *

Бўтавой ака колхозга ёзилмоқчи бўлиб борган экан, райижроқўмдан келган вакил унга диққат билан тикилиб туриб: «Босмачиликда қатнашганмисан?» деб сўрабди. «Босмачилик қилганмиз, хўжайин, ўзим таслим бўлганим учун кечириб юборишган», дебди Бўтавой ака. Шунда вакил: «Йўқол, сотқин! Сенга ўхшаганларни отвориш керак эди», деб ҳайдаб солибди.

Ташқарига чиққач, шериклари: «Э, каллаварам, босмачи бўлмаганман деворсанг ўлармидинг», дейишса, Бўтавой ака: «Ие, олдинги қўрбошимизнинг ўзи сўраб турса, қандай алдайман?» дермиш.

* * *

Тўравой бува ҳалол, ҳақиқатгўй, айна пайтда чўрткесар, муомаласи терс киши эди. Болалик хотирамда энг мустаҳкам сақланиб қолган хислати шуки, у камдан-кам одамни сизлар эди.

Бошқалардан эшитишимча, бригадирлик, вақтида у колхозчилар ишлаётган жойга бориб, «ҳорманглар» десам сизлаганга ўтади деб хавфсираб: «Ҳорма ҳамманг!» дер экан.

* * *

Сарвинисо бувим айтар эдилар:

— Одам ёшлигида қандай бўлса, қараганидаям ўзгармас экан. Мана, Файзибой акам ҳозиргача меҳнатдан қочмайди, укам Қодирвой ҳалиям пўримликни ёқтиради.

Улар ўспиринлик вақтида Дўстмат бува бирон иш бошласаёқ, Қодирвой «ҳозир намоз ўқиб олай», деркану шу кўйи бутун оғирлик Файзибойнинг гарданига тушаркан.

Бир кунни отаси ўн марта иш буюрса ҳам, Қодирвой ҳар гал намозни пеш қилаверибди. Бундан Дўстмат буванинг жаҳли чиқиб: «Намоз дегани кунига неча маҳал ўқилади ўзи?» деб сўраса, Қодирвой: «Бекорчилик бўлса, беш марта холос», дебди.

* * *

Турғунбой ака Марғилонга бодринг олиб борса, гўдайган бир киши келиб: «Килолаб олишни ёмон кўраман, доналаб сот», дебди.

— Мен килобай сотай,— дебди Турғунбой ака,— сиз санаб опкетаверасиз.

* * *

Буни совхоз директори Хабибулло акадан эшитганман.

Маҳаллага газ тушаётганда, ашё танқислик қипқолиб Қоровул тоғаникига инкичкароқ қувур тортиб киришибди. Бундан ранжиган Қоровул тоға қишлоқ совети раиси Мамадали акага арз қилибди. Раис ундоқ деса — бўлмабди, бундоқ деса — бўлмабди, «бизгам йўғон трубани тортишсин», деб туриб олибди. Охири лўнда қилиб укдиришга тўғри келибди:

— Тушунсангиз-чи, ахир! Игнанинг тешигидек жойдан,— дебди Мамадали ака ва мушт тугилган билагини биланглатиб кўрсатибди,— нақ мана бунча газ ўтади!

* * *

Сайёр киномеханикка шогирд тушиб юрган давримда (ўзим ҳали мактабда ўқир эдим) лўлилар маҳалласига биринчи марта кино олиб бордик. Ҳаммаси аппаратга юзланиб ўтириб олишган, томоша бу тарафда бўлади. деб экранни кўрсатдик.

— Ишонманглар, ўзбак алдаб қочаде,— дея маҳал-
ладошларига мурожаат қилди бир лўли.— Шаҳарга
борганда ман кўрган, ана бу дурбинга қараб ўтирасан,
«чирқ» этаду, қандай турганингни қағозга ўшандай
қотириб бераду...

* * *

Иш тополмай қийналган шаҳарлик бир йигит, Олти-
ариққа келиб колхоздан ижарага ер олибди. Тарвуз
экан экан, ёзга чиқиб қарасаки, ҳаммаёқни ошқовоқ
босиб ётганмиш.

— Сен билан тарвузга шартнома тузганмиз,— дебди
агроном.— Ошқовоғингни пишириб е.

— Менга ўргатманг,— деб гердайибди шаҳарлик
йигит,— қайси аҳмоқ хомича ейди!

* * *

Армияда бир воқеани грузин дўстларимга айтиб
берганимда, қотиб-қотиб қулишган эди.

Тўққизинчи синфда кечки мактабда ўқиганман.
Бир куни бизга адабиётдан янги ўқитувчи кириб, «фа-
милиям Нодирадзе, миллатим озарбайжон», деди. Бизга
фамилияси эриш туюлганини сезиб, «аслида Нодиров-
ман, лекин Грузияда тугилганим учун Нодирадзе
бўлқолганман», деб изоҳ берди.

Шунда бир ўқувчи: «Шимпанзе ҳам «метрика»ни
Грузияда олган экан-да, деб луқма ташлади.

* * *

Жўрак тарафда яшайдиган Раҳматулло деган йигит
эрталабдаёқ «четушқа»ни очиб, эндигина бир пиёла
отиб турган экан, кўча эшикдан тоғаси кириб келаве-
рибди. У шоша-пиша шишанинг оғзига пўк тиқиб,
костюмининг ички чўнтагига яширибди.

Пича уёқ-буёқдан гаплашиб ўтиришгач, тоғаси
шолчага белбоғини ёйиб, намоз ўқишга ҳозирланибди.

— Нима, ичишни ташладингизми? — деб сўрабди
Раҳматулло.

— Шаробнинг ўзи эмас, кайфи харом,— дея жавоб
қилибди тоғаси.— Худога вақтида ибодат қиптурсак,
майда-чуйда гуноҳ ювилиб кетаверади. Қани, ёнимга
кел-чи, жиян, намоз ўқишни билмаган одам билганинг
ёнида эгилиб-чўккалаб турсамя, ярим савобни оларкан.

Раҳматулло тоғасининг юзидан ўтолмай ёнига бо-

риб, нима қилса, шуни такрорлаб тураверибди. Бир галги эгилишда қўйнидаги шиша «дўп» этиб шолчага тушибди. Худди шу паллада тоғаси унга юз буриб, «Ассаламу алайкум во раҳматулло-о», деб қолибди.

Раҳматулло арақли идишни қайтадан қўйнига тикаркан, тоғасига қараб: «Тўғрисини айтсам, менга қирқ марта салом берганингиздаям, ярим шиша «четушка» бари бир иккаламизга етмайди», дебди.

* * *

Дунёда биров булбулнинг, биров какликнинг, яна бошқаси бедананинг сайрашига ишқибоз. Полосонлик Норбанги эса итнинг вовуллашини ҳаддан зиёд хуш кўраркан. Қарияларнинг эслашича, у каттаков кўппакни темир қафасга солиб, баланд тол шохига арқонда тортиб иларкан-да, қўрқанидан тинмай вовуллаётган итнинг товушига маҳлиё бўлиб: «Оҳ-оҳ-оҳ, ҳа, овозингдан аканг!» дея сояда ҳузурланиб ётаркан.

* * *

Болаликдаги ошналаримдан бири хофиз фермада асsemинатор.

Бир куни райондан келишиб, фермада аттестация ўтказишибди. Имтиҳондан йиқилгач, ишдан ҳайдаб юборишларидан чўчиб, тўғри менинг олдимга чопибди.

— Ўзи қанақа савол беришди сенга? — деб сўрадим ундан.

— Институтни битирганларниям қийнаб қўядиган оғир савол беришди,— дея пешонасини тириштирди ошнам. — Эстон сигирлари қайси республикада етиштирилади, деб сўрашди-я!

* * *

Шакарқишлоқнинг ўқувчилари география ўқитувчисидан: «Нега қишлоғимизда биттаям денгиз йўқ?» деб сўрашибди.

— Чунки биздан кема қурадиган усталар етишиб чиқмаган,— дебди ўқитувчи.

* * *

Ширинқишлоқдаги мактабда эса шундай савол-жавоб бўлиб ўтган экан:

— Домла. Америкадан қишлоғимизга сим тортил-

ган бўлса-ю, унга хўт¹ берилса, бизга қанчада етиб келади?

— Бу хўтнинг сортига боғлиқ.

* * *

Шакарқиллоқнинг магазинида якшанба кунлари қўй-эчки ҳам сотилар эмиш.

* * *

Ширинқишлоқдаги мухташам бино пештоқига «Ўз-ўзига хизмат қилиш медпункти» деб ёзиб қўйилган дейишади.

* * *

Ўнинчи синфда район марказидаги кечки мактабга қатнаб ўқиб, кундузи пахта заводида трактор минар эдим. Олим мўйлов деган неварали киши эса ҳам тракторчи, ҳам иккала тракторга механик ҳисобланиб, бари бир мен билан тенг маош оларди.

Бир кунни Қобил бойваччанинг чойхонасида тушлик қилиб ўтирсам, Олим ака куюкканича ёнимга келди.

— Пахталар чириб кетяпти, ҳов, — деди у қўлини шоп қилиб. — Қуритиш цехига ташиб улгурмаяпман. Сен икки соатдан бери йўқсан.

— Тракторим бузилиб ётибди, — дедим.

— Нима бўлди?

— Қаёқдан билай, бирданига ўчиб қолди.

— Ие, нега билмайсан? — деб ўшқирди у. — Праванг борми ўзи?

Мен унинг кўзига пича тикилиб туриб: «Правам бўлса, механиклик амалини сизга бериб қўярмидим», десам, у дафъатан шаштидан тушиб: «Қаерда ўзи тракторинг, уни механик аканг тузатади-да», деб ҳаволанганича енг шимарди.

* * *

Қўшни шаҳардаги қайсидир ресторанда, талабгор жуда кўп бўлган учун, фақат бир ярим соатгача ўтиришга рухсат берилар экан.

Буни эшитган Назар-пиён: «Агар истасам, официантка ўзи илтимос қилиб, мени икки соат олиб ўтиради», деса, «шаҳарнинг ҳокими бўлсанг ҳам, бир ярим соатдан бир минут ўтказмай қовушингни тўғрилаша-

¹ Ток

ди», деб кулишибди. Назар-пиён улгуржироқ нарсага гаров ўйнагач, эртаси тўрт киши бўлиб шаҳарга отланишибди.

Айтилган ресторанга кириб, улфатчиликни роса ўринлатишибди. Бир ярим соат бўлишига икки-уч минут қолганда официант аёл келиб, ҳисоб-китобни бошлабди, 78 сўм 70 тийинлик чўт қоқибди. Шунда Назар-пиён қўйинидан каттакон халта чиқариб, «хақкингизни санаб олинг», дебди. Халтада ҳаммаси бир тийинлик тангадан иборат юз сўм пул бор экан. Аввалиги официант бунақа пулни олмайман, деб анча тихирлик қилибди, директор келиб аралашгач, можаро хўранданинг фойдасига ҳал бўлибди.

— Тезроқ, опохон, бизнинг зарур ишимиз бор,— деб тиқилинчни кучайтирармиш Назар-пиён.

— Санаб бўлганимча пича шопмай туринг энди,— деб илтимос қилармиш официант.

Ниҳоят керакли пулни олиб, саноқни тугатибди. Энди Назар-пиён қайтими тўғри-нотўғрилигини билиш учун қолган тангаларни биттадан ҳисоблашга киришибди...

Шундай қилиб, уларнинг ресторандаги ўтиришлари икки соат тўрт минутга чўзилибди.

* * *

Колхозда граждандан мудофааси штабининг бошлиғи эдим. Бир куни сиёсий сабоққа йиғилдик. Эзма маърузачининг сафсаталари жонга тегиб, баъзилар ўзаро ғужирлашиб ўтиришганда, муаллим кексароқ табелчига: «Нега гаплашиб ўтирибсиз, олим бўлдингизми?» деб қолди. «Ҳеч бўлмаса айтинг-чи, эзилувчи синф деганда, нимани тушунасиз?» дея гап қўшди яна.

— Эзилувчимиз?! — деб жағ сийпалаб қўйди табелчи. — Эзилувчи синф деганда... хотинларни тушунамиз.

* * *

Қапчугайлик киши бозорда полосонликнинг устидан ара қилди:

— Хў, мелиса йигит. Қаранг, манави қирриқ мени бошқа тилда сўкди.

— Нима деб сўкди?

— Жуда ёмон сўкди... менимча.

— Нима деди, ахир?!

— Гижиниб туриб, «Абдубоймат» деганга ўхшаш гапни ишлатди.

* * *

Шу тахлитдаги яна бир воқеани бригадирим Мўсо ака айтиб берувди...

Бир куни унинг бригадасига райондаги хўжайинлардан биттаси келиб, анча пайкал кезибди. Четки бўлакдаги гўзалар сувсизликдан қовжираб ётганини кўргач, фиғони ошиб, сувчига: «Гўзаларни нима қипқўйдинг?» деб бақирибди. Сувчи индамай тураверибди. Бундан хўжайиш баттар жаҳлланиб: «Сволоч!» дебди-ю, жўнаб қолибди.

Сал ўтмай колхоз раиси етиб келиб, хўжайин нималар деганини суриштирибди.

— Гўзаларни ортиқча чанқатиб қўйганимиздан жуда хафа бўлди, — дебди сувчи.

— Кейин-чи? — деб тоқатсизланибди раис.

— Кейин... ортиқча уришмади, — дея жавоб қилибди сувчи. — Сув олиб ич, деб маслаҳат бериб кетди холос.

* * *

Одамзотнинг феъли қизиқ. У ёки бу янги нарсага узоқ вақт безиллаб қараб юради, кейин кўника бошлайди, охири мазахўрак бўлади.

Эллигинчи йиллар охирлаб бораётган пайтлар эди чамаси. Дадам мени район марказига бошлаб бориб, туфли олиб берди, кейин йўл-йўлакай қандайдир идорада (райижроком бўлса керак) ишлайдиган амалдор ошнасининг олдига кирди. Оқ кители бу киши дадам ва мен билан қуюқ кўришгач, ҳузурида ўтирган пўримроқ чол билан суҳбатни давом эттирди.

— Йўқ, болам, — деди чол, — ўғлимни тинч қўйинглар, кейин унга биров қизини бермай қўяди.

— Буёғидан ташвиш тортманг, — деб далда берди оқ кителли киши, — хотинниям ўзимиз топиб берамиз.

— Ўғлимни ўйламасанглар, мени ўйланглар. Маҳаллада қандай бош кўтариб юраман?

— Халқни деб, давлатни деб колхоз тузишда ярадор бўлганингиз эсдан чиқибди-да? Қорин тўйиб, энди ҳукумат керак бўлмай қолдими? Шу гап келиб-келиб сиздан чиқяптими?

Чол: «Ҳукуматимизга шунчалик керак бўлса, ни-

маям дердик», деб ўрнидан турди, чиқиб кетаётиб пенсонасини тириштирганича қўшиб қўйди: «Бари бир обрўйим расво бўлди-да».

Раҳбар унга таскин бериб: «Райондаги энг таниқли кишиларнинг ўғилларини ҳам шу ишга жалб қилдик. Так что, битта сизнинг обрўйингиз расво бўлгани йўқ», деди.

Кейин дадам сўраб-суриштиргач, маълум бўлдики, гап район милициясини ёш кадрлар ҳисобига мустаҳкамлаш ҳақида бораётган экан.

* * *

Шакарқишлоқлик адабиёт ўқитувчиси ўқувчиларга фахрланиб уқтирарди:

— Ўзбек тилидан бошқа тилларга жуда кўп сўзлар ўтган. Кеча шаҳарга борсам, янги ҳаммом ишга тушибди. Номи — «Сауна». Дарров пайқадимки, бу ўзимизнинг «совунли» деган гапдан келиб чиққан...

* * *

Бўри инига яқин жойдаги чорвага зиён еткизмаганидек, ўғрилар ҳам ўзи яшаб турган ўрамда ҳеч нарсага кўз олайтиришмайди.

«Чўлоқ» ўғри умрида бирон марта қишлоғимиздаги чўпгаям тегмаган. Аммо унинг битта камчилиги бор эди, яъни қайси хонадонда тўй бўлса, тўёнага келган қўйлардан бирини томорқа тарафдан ўмариб чиқиб, эшик томондан гердайганича ҳайдаб келарди:

— Ҳў, камбағал, совғамизни опқўй!

Бу энди иззатталаблик, холос.

* * *

Файзиобод тарафда бир-бирига ҳамсоя икки дурадгор яшар, бирови дадамнинг оғайниси эди.

Бир куни дадам уникига борса, дастаррасини куйиб-пишиб эговлаб ўтирганмиш. — Намунча ярқиратвормасангиз? — деб сўрабди дадам.

— Анави уста қўшним кўп жиғимга тегяпти, — деб жавоб қилибди оғайниси, — шуни ўлдирмасам бўлмайди.

Дадам: «Ие, одам ўлдирадиган киши пичоқ қолиб аррани ўтқирлайдими?» деса, оғайниси: «Буни қўшнимга бир кун ишлатгани бериб турсам бас, ҳасаддан ўзи ўлиб кетади», дермиш.

Назар ака билан Мирзақанд ака Қўқонда кайф қилиб тентираб юришиб, қаердандир келган саёҳатчиларга аралашганича Худоёрхон қасрига кириб қолишибди. Назар ака Худоёрхон тахти қайси томондалигини экскурсоводдан сўраб олгач, икки улфат ўша ёққа бурилишибди.

— Э, жуда бало бўлганда, бу Худоёрхони, — дебди Мирзақанд ака хонага кираётиб. — Мана ман деган қизларни йиғволиб, роса давр сурган-е.

— Шунақа шилқимни ким подишо қилган ўзи? Ўргилдим ўша Худоёрхонингдан!

Назар ака яна нимадир демоқчи бўлган экан, хонани гулдиратгудек: «Нима дединг, тилинг кесилгур?!» деган товушдан сесканиб, тарашадек қотиб қолибди. Қарашса, тахтда зийнатдор кийимларга бурканиб олган хон ўтирганмиш.

— Нега мени шилқим деб ҳақорат қиляпсанлар? Ҳозир иккалангниям дорга тортаман! — деб дўк урибди у.

Биринчи бўлиб Мирзақанд аканинг кайфи ёзилибди. Таъзим қилганича тиз чўкиб: «Биз итларни кечиринг! Қолаверса, сизни сўккан мен эмас, анови чаласавод», дея шеригини кўрсатибди. Назар ака ҳам ўаига келиб, эмаклаб борганича хоннинг этагини ўпибди: «Бу пиёнистанинг гапига ишонманг, биринчи бўлиб сизни ўзи кавлади», деб йиглаб юборибди.

Шу пайт хонага қора кўзойнак таққан шапкали киши кириб келиб, хонга ўшқирибди:

— Бу ерда нима қилиб ўтирибсиз? Бир соатдан бери ахтараман сизни. Эрталаб айтувдим-ку, бугун съёмка ҳовлида бўлади деб...

Район газетасида ишлаб юрганимда, редакциямиз яқинидаги ҳовлилардан бирида ўта сулув келинчак пайдо бўлди. Пардалироқ қилиб айтганда, ҳаммамиз унга ҳавас билан қарардик.

Бир куни тушликка бораётсак, ўша келинчак ҳовлидан чиқиб қолди — ёноғи шилинган, юз-кўзлари моматалоқ...

Келинчак орқароқда қолгач, Абдумалик ака деганимиз афсусланиб бош тебратди.

— Оббо бесаводлар-ей, жуда бузиб таҳрир қилишибди!

ಕೃಷ್ಣಾಚಾರ್ಯ
ವಿಧಿ
ಮುಖಾರ್ಥ

СОТТИ САТАНГ ҲАЁТИДАН

ЧОЙХОНАДА

Буёққа ўтир, гражданин Абдукарим. Пажалиста, нондан ол. Ие, сеники қаймоқли патирми дейман? Иссиққина дейсанми? Нў, нў! Қани, ўшани ушатгинчи бўлмаса.

Хў-ў-ш, ҳалиям далаларни гуллатиб юрибсанми? Тракторинг қалай, тракторинг? Филтрни тез-тез янгилаб турсанг бас, мотор эшакдай ишлайверади. Вот, асосий масала қаерда!

Техникани сувдек биламан: ўттизинчи йилларда МТСга директор бўлганман. У пайтларда колхозларга трактор берсак, оёғимизни тагига туя сўйишарди. Биз туяни еб тамомлардикки, тошбақанамо тракторлар десанг битта картани шудгордан чиқаролмай хуноб қиларди.

Даже қирқинчи йиллардаги тракторларниям ҳафсаласи сустроқ эди. Ўзи техниканинг аҳволи нима-ю, улардан тўғри фойдаланмагансан деб мендек одамни ишдан уришди. Шуми собиқ кавалерисга оқибат дедим-у, юқорига қаратиб хат юмалантирдим. Анчайин урдисурдидан кейин колхозга раис бўлволдик.

Ақлли одамнинг душмани кўп бўлади: эллигинчи йилларда пайт пойлаб туриб яна тагимга сув қуйишди. Бош табелчиликка тушдим. Аммо шуниям кўришолмади, ичасан деб бўйнимга айб қўйишди-я. Энг прастўй баҳона, тўғрими? Агар ичмаганимда, чекасан ёки бошқа нарса қиласан деб ковушимни тўғрилашарди бари бир.

Хўп, харашў, айбимиз ҳам бор деяйлик. Хўш, мен билан сени тергайдиганлар ўзлари ичишмайди деб ўйлайсанми? Ухў-ў-ў, ўзлари бундан баттар ишларниям қилишади. Масъул постларда ишлаганман, ҳаммаси тирноғимни устида. Ҳамма гап шундаки, ўша қалбаки покизаларни палахмонга солиб иргитиш учун хозирча етарли фактимиз йўқ.

Агар заметка қилиб юрган бўлсанг, кейинги пайтда

Ўзимизга ўхшаган ватанпарварлар четда қолиб, замон шоирники бўп кетибди — сатрига қараб пул ишлапти. Тунов кун почтага кирсам, қўшнимнинг тўққизинчида ўқийдиган муштдеккина қизи битта каптансяни узатди-ю, давлатнинг бир неча сум маблағини ўзлаштириб кетди. Суриштириб кўрсам, бу зумраша ўнинчида ўқийдиган ўспиринларга атаб шеър ёзиб тураркан. Ана сенга тараққиёт!

Почтадан чиқдимۇ тўғри магазинга кириб учта қалам, ўнта дафтар олдим. Ҳеч шеър ёзиб кўрганмисан, гражданин Абдукарим? Ёзиш-ку чепуха, энг қийини уви публикация қилиш. Газетачилардан таниш орттирмасанг, ўлсаям босишмайди, вассалом. Вот, асосий масала қаерда.

Район газетасига кечанинг ўзида тўртта ғазал олиб кирдим. Бирини ўпоқ, бирини сўпоқ қилишди. Қани энди шунақада поччанг газетада ишласа-ю, ёзганларингни опанг орқали узатиб тураверсанг.

Бошингни ортиқча кампасир қилмай, яхшиси ғазалларимдан биттасини сенга ўқиб берақолай. Алангламай, буёққа қулоқ сол:

Қора қошинг бурнингда туташибди-ку, вой дод,
Причўсканг ўзингга ярашибди-ку, вой дод.

Осмондаги турналар жойида таққа тўхтаб,
Сув тагидан бақалар қарашибди-ку, вой дод.

Сотти Сагатович Суннатовни адо қилма,
Бошқа ошиқлар бирлашибди-ку, вой дод.

Ўзи лўнда, мазмуни жудаям чуқур, тўғрими? Газетадаги буйракатга шуям ёқмади. Янглишмасам, кейинги пайтларда у мени вапше кўролмай боряпти. Чунки ўзи бундан ўтказиб ёзолмайди-да.

Шунақа ноҳақлик қилишаверса, бир кунмас-бир кун ёзишни шартта тўхтатиб қўйишим мумкин. Хўш, унда нима бўлади? Газетачиларингга қолса-ку, битта шоирнинг камайгани фойда. Лекин одамлар-чи? Шўринг қурғур оддий одамларга мендек ғазалхонни ким топиб беради? Вот, асосий масала қаерда.

Нега бунақа бетоқат бўляпсан? Ғазалнинг мағзини чақолмадинг шекилли, гражданин Абдукарим? Хижолат тортмай қўяқол, сен-ку тракторчисан, бунақанги

маънодор ғазални ҳатто биринчи класс шофёрларинг-
гам дарровда тушунавермайди.

Ҳа, айтгандай, ўзинг ҳам шофёр бўл кетмасайдинг. Машинада кўп пахта териб, мукофотга «Жигули» олганмишсан? Маладес, эшитиб хурсанд бўлдим. Биз отда чолиб юриб шундақа ажойиб замонни қуриб қўйдик, сенлар даврни суравер энди.

Машинанг шу атрофдами ўзи? Оёгини кўриб қўйсак қалай бўларкин? Ғир этиб пивохонага борамиз, бир-иккитадан крушкани бўшатиб, баҳонада машинаниям ювган бўламиз. Рулдаман десанг, майли, сени улишингниям ўзим оламан. Энг муҳими — пиво тугаб қолмаган бўлса бас. Вот, асосий масала қаерда.

КЎЧАДА

Ўв, гражданин! Граж... Ғассолвоймисан? Мўйлов муборак. Зўрға танидим. Хиёл қори дастлаб соқол қўйганида, ити таниёлмай илгидан олганди.

Вапше, менам сени ёшингда мўйлов қўйганман. МТСга директор эдим ўшанда. Ҳалиям қора экинга сувчидирсан? Ничево, ука, ҳаммасидан муҳими — тани сиҳатлик. Вот, асосий масала қаерда.

Қўлингдаги сўмкадан хулоса чиқариш мумкинки, магазинга қараб кетяпсан. Танлаган йўлинг тўғри, кутубхонаю дўконларга тез-тез бориб, халқаро ахвол билан ички савдони кузатиб туриш керак. Мен дунёни кўпроқ телевизўр орқали пайпаслаб бораман. Яқинда бир аперис... то ест, атейис бола чиқиб, баъзи таниқли авлиёлар ҳам тўрттадан хотин олган, дейди. Значит, улар анча ошириб юборишган. Мана, биз ҳатто колхозга раис бўлиб, икки марта чимилдиққа киришга зўрға ҳаддимиз сигди. Учинчисига оғиз очганимизни биламиз, фирқалик билетимиз «пир-р» этганича марказга учди. Анча-мунча дон сепиб кўрдик, қайтиб келмади.

Ўшанда кимга киннам кирганини топ-чи. Ўтган йили буғдойингни қайси чумоли ўғирлаганини топсанг топасанки, бу ипнинг учига етолмайсан.

Бўпти, ўзим айтақолай: ҳозир тепангда бармоқ сараклатиб турган Зайтун Фирдавсовна у маҳалларда орқамдан пизиллаб юрарди. Илжайма. Бугунги ахволимга қарайсан-да? Ошиқлигимдаги туришимни кўрсанг — хиром этикдек тарсиллайман. Гидамга оёқ

артиб, қопдан ҳамён ослан даврларим. Зайтун опангни сўрасанг, маданият уйида биринчи нўмирли ўйинчи. Айниқса «Танавор»га йўргалаганда, поездни релсидан чиқарворарди.

Холадим 'га етдим деганимда, севгим хазон бўлди. Пешанамга шу таннознинг портрети чизилмаган экан, ука.

Ўша фожиага атаб бир шеър қоралаганман. Мен ўқиб берай, сен қўлингга рўмолча олиб эшитиб тур.

Қулоқ сол, эй Зайтун отли санам-мў-ў, санам,
Кўпни куйдирдинг, ёндим менам-мў-ў, менам.

Бу оламда ўзим лойиқ эдим-ку васлингга,
Заказнўйдек менбоп эдинг сенам-мў-ў, сенам.

Сотти Сағатович Суннатовга энадек табаррук эдинг,
Бизни айирдилар... Вой, знам-мў-ў, знам!

Маладес, гражданин Ғассол, дийданг қаттиқ экан, йиғламадинг. Юрагинг гиппа ушлаб қолишидан қўрқиб турувдим. Чунки, буни хотинимга ўқиб берганимда, қориб турган хамирига боши санчилганича қимирламай қолувди.

Тақдир экан, Сотти аканг Мажнунликка ярамагандан кейин Зайтун опанг ҳам Лайлиликни йиғиштириб, депутат бўпкетди. Баттол раҳбарлар шундай нарсани ишлатиб қаритишди. Менга текканда, уйда бўрсиқдек бўлиб кашта тикиб ўтирарди. Вот, асосий масала қаерда.

Сени нега тўхтатдим ўзи?

Ҳа, айтгандай, агар магазинга кетаётган бўлсанг, кичик бир хизмат бор. Қоғоз тугаб қолиб, эрталабдан буён ўзимни қаерга осишни билмай юрибман. Ке энди, дардимни олгин, ука. Ортган майда пулингга тўрттагина дафтар опкелиб берсанг, шеърхонлар келгусида сенга завўтнинг мўрисидек хайкал қўйишади. Қўрқма, ҳақингни еб кетмайман. Биронта газалим босилса, гонорардан узилиш бўпкетармиз...

Нима деддинг? Медпўнктга кетяпман? Нозикроқ жойингга чипқоп чиққандир-да? Ие, баданингга эшак-ем тошган бўлса, медпўнктда бало борми? Кечаси оғилхонага кириб, этагингга эшакка ем берсанг, тошмала-

1 Фарғонада ЗАГСни холадим (хохладим) ҳам дейишади.

ринг уч кунда қайтади. Мабодо эшак топилмаса, майли унда дўхтирга бор.

Между прочим, Хиёл қорига учрашсанг ҳам бўлади. Дами ниҳоятда ўткир — «куф» деса кални тузатади, «суф» деса СПИДни.

Хой, шошмай тургин...

Э, бор-е, билганингдан қолма-е! Аслида-ку сенга ўхшаганларга нутқимни хор қилмаслигим керак. Лекин анқов граждaнларни кўрганда, «Э, хўп!» деб қўйиш шоир халқининг бурчи. Вот, асосий масала қаерда.

РЎЗҒОРДА

Шундоқ қилиб, хотингинам, паловниям урволдик. Байрамингга путур етмасин деб тузи пастлигини айтиб ўтирмадим.

Қанақа байрам деганинг нимаси? Биласан-ку, ҳар пайшанба-бозор уйимизда шеър базми...

Қаёққа, ҳов? Ҳе, тезда рангнинг ўчмай ўлгур! Қимирлама деяпман! Нима, битта ўзимга керакми ижодим? Сен паразитлар маърифатли бўлгин деб, кечаси билан қиличнинг тигида юриб чиқаман. Дорбоздан фарқим шуки, у оёқдан тойиши мумкин, мен тилдан. Ўтир яхшиликча! Қани, эшитмай кўр-чи!

...Ҳа, гап мундоқ бўпти, гражданин хотин. Майли, хоҳласанг парқувга ёнбошла. Аммо пинакка кетсанг, хафа қиламан. Капгир қозондаю, шоир муҳлислар орасида истарали. Вот, асосий масала қаерда.

Бурноқ куни нега қорним гижимланди, биласанми? Ўшанда Бўстон чўлоқ бир арбузни «ёр-ёр» билан кўтариб кепқолди. Гузарда бўғизлаб едик. Кечаси азобиини тортгандан кейин билдимки, пўчоғидан уруғигача гирт дори экан. Мава сенга электропикация плюс химизация!

Ана шундан тажангланиб, передавўй гражданский руҳда ўткир нарса ёдим. Чойни хўриллатмасдан, қулоқни динкайтир.

Магазинга келибди арбуз, э маладес,
Сотибди уни Назар кўк кўз, э маладес.

Битта арбуз олиб сўйсак, гиж-гиж селитра,
Кўрқмай едик қил-қизил туз, э маладес.

Сотти Сагатович Суннатовга иситма чиқди,
Келақол, дўмбоқ дўхтир қиз, а маладес.

Эснама! Эснама деяпман! Ҳа, эсизгина шеър. Сенларга «Сўнгги ахборот» ҳам хайф. Энди билдимки, тўртта хотин олганлар тўғри қилган экан. Охири биттаси эслироқ чиқади-да.

Ҳалиям кечмас, мени шунақа хўрлайверсанг, бошига китоб қўйиб ухлайдиганини ахтариб шартта уйдан жилвораман. Қичкина шу қишлоқда янги Амирийни етиштирган худо, водий бўйича бирорта Нодираниям яратгандир.

Воҳ, пешонам қурсин! Адабиётни-ку эчки карамни билганчалик биласан, ҳеч бўлмаганда девонимни оққа кўчиришни эпласанг экан. Ўзингга маълум, почерким анча белардоз. Адабиёт газетасига шеър юборсам, уёқдан хат келди: «Чизиб жўнатган расмингизга тушунмадик», деб. Бошқа газетадагилар бўлса: «Бизга атаган нарсаларингизни рус алфавитида ёзинг», дейишибди. Худди оламда ўзбек алфавитиям бордек гапирришади. Охири битта машқимни Бухалчанинг неварасига диктўпка қилиб, «Еш куч»га қаратиб ҳайдадим. Кўп ўтмай: «Шеърингизни олдик, лекин ёшлар ҳақида бўлмагани учун қолдирилди», деган жавоб келди. Хатни ўқиб, суюниб кетдим — юборган нарсам шеър эканлигини ниҳоят тан олишибди. Шеърим борлиги исботландими, демак шоирман. Вот, асосий масала қаерда.

Мана талабларингга биноан деб, ўша жўрнолга мос газал битиб қўйдим. Бунисиниям яйраб эшит.

Бир камсамўлкани севдим, суқланиб турсам турай,
Уйланиб, яхши йўлга шу қизни бурсам бурай.

Оҳ дедим, сўнг воҳ дедим, фортичкадан бир боқ дедим,
Мактабнинг деразаларига мўралаб юрсам юрай.

Ишқ йўлида танаққал қил, Сотти Сагатович Суннатов,
Шартта этикни чўткалаб камсамўлга кирсам кирай.

Ву, паразит! Ву, паразит! Хуррак отяпсан-ку! Тумов-пучқоқлигингни пеш қилма. Нима, оддий бурун тортишни хурракдан ажратолмай қолдимми? Ижодкорлар айн моментда любой нарсани пайқайди. Ҳе, бамаза чопончангдан ўргилдим!

Бизга жуда увол. Шоир зоти борки, шўрликни сенга ўхшаган зимистонлар гумдон қилади — гоҳ юракни кемирасан, гоҳ асабни. Мен дастингдан ҳалок бўламан, сен ажали билан кетди деб дезинформация тарқатасан. Ўлимдан-ку қўрқмайман, аммо келиб-келиб сен попишакка қурбон бўлганим алам қилади. Ҳаром ўлганга яраша, Амирий ошатган ошдан тиқилиб ўлсанг. Вот, асосий масала қаерда.

РЕДАКЦИЯДА

Ҳа, бетгачопар, ҳалиям абадий ходим бўлиб ўтирибсанми? Номни жуда топиб қўйишган-да, мингта шоир газетангда шеърини чиқаролмай ўлиб кетади, сен юз йил шундай тураверасан.

Сенда ишсоф борми ўзи? Душанба куни ташлаб кетган шеърларимни сешанбадаёқ конвертга тиқиб уйимга жўнатибсан-а. Жигилдонни ўйласам, олдингга келиб ўтирмасдим, шеърхон граждандарга куйиндим. Чунки санъат — халқники. Вот, асосий масала қаерда.

Мана, ёзган хатингни қара, хўрозқанд ўрашга арзимайди. Яна «Ўртоқ» деб бошлабсан. Сендақаларга ўртоқ бўлиш уёқда турсин, аталахудойигаям бирга бормайман.

Гапни чўзмайлик, менга чесний айт, давлатимизга дўстмисан, ё ички контурмисан? Қайта қуриш ҳақидаги шеъримни мажақлаш учун осмондан парашўтсия ташлабсан-ку. Буни бошқатдан бир эшитиб кўргин, актуваллик бундан ортиқ бўладими?

Ноқулайдир тўполонда молга ўхшаб четда туриш,
Турғунликка қарши бирдан эълон қилсам керак уруш.

Афсус, ҳалиям аёлларда ошкоралик етишмайди,
Мазмуни тўқ савол берсак, яхши эмас гапни буриш.

Бердир Сотти Сагатович Суннатовнинг бир орауси,
Уям бўлса, товуғининг катагини қайта қуриш.

Шундай пролетарский назм турганда қандайдир Рангин Ғамгин деган боланинг таъзияга ўхшаган шеърини босиб юрибсан. Ўша шоиринг топган ваҳима шуки, бир содда деҳқон бутефоснинг таъқиқланганидан суюниб, япондан келтирилган бошқа заҳарнинг идиши-

ни ногора қилиб чалаётганмиш. Шу ҳайрон қоладиган гапми? Ҳаммага маълум-ку — нима, капиталистлар бизга заҳар жўнатмай, асал жўнатармиди?

Э, ўчир пописингни, олдинда одам ўтирибди. Ўзинг пўстакдан сал каттароқ районнинг рўмолчадек газетасида ишлайсан, бурнинг намуна булутда? Агар областда ишлаб қолсанг, отанг пропускасини кўрсатиб гаплашаркан-да?

Ўчдими пописинг? Энди ҳушингни жамла, сенга ёқмаган манави ғазалнинг мағзини ўзим чақиб берай.

Самалўтлар учиршди турганда тайёр лайлак, э-воҳ!
Бозорда картишка кам, подприлавкадир чойнак, э-воҳ!

Қоровулдан министрғача халқ мулкани талаб ётар.
Охири аспал кўчаларниям ташиб кетишса керак, э-воҳ!

Яна зўр гапларни айтардим, ажойиб жувон ўтиб қолди,
Сотти Сагатович Суннатовга беринг кўзойнак, э-воҳ!

Бир қарашда — кичкина асар, лекин қамровнинг кенглигини қара: бўлар-бўлмас ихтиролар қилаётган олимларга кесатиқ, сабзавотчиликнинг бугунги аҳволи, савдодаги найрангларни чўчитмай фош этиш, ҳукумат раҳбарларини ташмочиликдек катта хавф мавжудлигидан огоҳлантириш ва ниҳоят граждача пок севги таронаси.

Шундай нарсани тушунмай, «бу шеърни ўз-ўзига танқид руҳида қайта кўриб чиқишингиз керак», дебсан. Лоақал «илтимос қиламан» десанг, тилиннга чечак чиқармиди? Бўйинга галстук таққандан кейин юмшоқсўз бўлишгаям чидагин-да. Мана, бизда галстук йўқ, хоҳласак айниб сўкинамиз, хоҳласак шапалоқ тортворамиз.

Ҳа, бўпти, ўша ўз-ўзини танқидингдан келиб чиқиб, баъзи шеърларда битта-яримта камчилик ҳам бор дейлик. Аммо айни қаҳратон арафасида пелетон-газаалимини брак қилишга қандай қўлинг борди?

Қиш кепқолди, фермаларни тузатиш керак, анқовлар,
Том билан ром бор-йўқлигини кузатиш керак, анқовлар.

«Ватандан сутни аяманг, ўртоқ сигирлар!» дебон
Бузуқ деворни шиор билан беаатиш керак, анқовлар.

Сотти Сагатович Суннатов дер: сарёғ кутар шаҳарлик,
Ўзинг ема, уларга узатиш керак, анқовлар.

Яна афтингни тириштирасан-а. Ҳов, нега биронтанг Сотти Сагатовични тушунолмайсан? Айбим ўзимга хос-лигимми? Диндан путур кетишига сабаб шуки — Исодан бошқалар Исо, Муҳаммаддан бошқалар Муҳаммад бўлолмади. Агар индамасдан юраверсам, сенлар ҳам охири адабиётни касодга учратасан. Вот, асосий масала қаерда.

ТЎЙДА

Саломимиз совға бўлсин мана шу тўйга,
Ухшатинглар қариндошдан келган кўйга.

Икки дунёда камлик кўрмайин деганлар, бу шеърга гулдиратиб қарсак урсин.

Раҳмат, граждандар! Сизлардан илҳом олиб, шу маҳаллада шоирликка кўтарилдим, ҳаммага сеvimли бўлдим. Албатта бундан хурсандман. Янаям грандийўзний ютуқларга эришишим мумкин эди, «нў» дейиш керакки, редакциялардаги «бўм-бўм»лар адабиётга сизчалик ақли етмайди. Вот, асосий масала қаерда.

Вақтнинг пириллаб ўтишини қаранг. МТСга директорлигимда Тўхтавой тушмагур кетмонсолидан йўғонроқ ўспирин эди. Колхозга раислик қилган давримда уни отбоқарликка олиб, меҳнатда тарбияладим, бош табелчигимда иш ҳақини қонуний ёзиб турдим. Натижада бола-чақали бўлди. Мана, дўппи бир айлангунча, бугун ўртанча ўғлига хотин олиб берапти.

Тўхтавой бир хивич эди, ҳода бўлди,
Ёнига ва буйига ўсиб, ота бўлди.

Фарзандлари кўпайиб борди, қиёс қилсак —
Бир кўчқору бир совлиқдан пода бўлди.

Қишлоққа маданият келиб, тўйда шеър ўқиш
Сотти Сагатович Суннатовга мода бўлди.

Бунисигаям қарсак чалган граждандар муродига етсин.

Келинг, дўстлар, куёвбола билан келинчакни яхшилаб томоша қилайлик. Ана, иккаласиям бахтиёр. Чунки ҳозир далада айни бригадирларнинг кетини кана чаққан давр бўлишига қарамай, бу икки ёш тўй

бахонасида кетмон чопиғидан қутулиб, камида уч кун чимилдиқда жон сақлаб ётади. Буям бўлса замоннинг бағри кенглигидан, ўртоқлар.

Бу ёшларга айниқса мен жуда ҳавас қиламан. Бинобарин, ўзим рўшнолик кўрмай ўсдим, одамга ўхшаб културнийроқ рўзгор қуролмадим. Икки марта севишмасдан уйланганимни кўпчилик яхши билади. Учинчисига чин муҳаббат қўйганимда, қўйнимдан ёримни, чўнтагимдан билетимни суғуриб кетишди. Энди билсам, бу шахсан Сталин бошлаган иғво экан, ҳозир ҳамма газета уни уриб ётибди.

Қора чакмонда келиб, тинчими юлди правакация,
Ишимниям, ишқимниям расво қилди правакация.

Фабрикалар бўз, чит ўрнига ғийбат тўқиб,
Растаю пештахталарга тўлди правакация.

Сотти Сагатович Суннатов ҳозирча саломатдур,
Ҳозирча сал гумдон бўлди правакация.

Қарсак чалган гражданлар ўлгунча омон бўлсин.
Э, раҳмат. Энди билдимки, ичиб ёзилган шеърни ичиб эшитган яхши. Ўзи назмни чапани хўрозларга чиқарган, саҳардан бомдодгача тирикчиликка тирмашганининг бети курсин.

Мана, Аспан атторни олсак, сақичу кўзумчоқдан бошқани танимай дунёдан ўтди. Оғир ётган вақтида рўмолчага тўртта беҳи тугиб кўргани кирсам, кўзи осмонда, қўли картмонда. Аҳвол сўраганим сайин картмонни маҳкамроқ чангаллайди денг. Зора гап қовушса деб шеърхонликка ўтдим. Ўша газални эшитинг.

Гўр жудаям совуқдир, кафан юқадир,
Гўёки қишда кийилган ёғи юбкадир.

Тупроққа кўмилиб ётасан ўзинг қалтираб,
Мункару Накир келар кўзлари ялтираб.

Оёгингдан дўзах томон судрашгани дам,
Сотти Сагатович Суннатовдан кутмагин ёрдам.

Шўрлик Аспан аттор картмонга илҳақ бўлиб, шундай касалбоп шеърни охиригача эшитолмай кетди...

Бас, болалар, бировинг ўлгани айтилганда қарсак чалинмайди. Бу — бир. Иккинчидан, тўйнинг

кечқурунги қисмига аралашиб юришларинг унчалик шарт эмас. Агар мени деб келган бўлсанглар, майли, болаларга ёганимдан битта ўқиб берай, кейин яхшиликча тарқалинглар.

Казбек тоғининг чўққисида
Арчалар бор, арчалар.
Кенг ва озода боғчамизда
Дарчалар бор, дарчалар.

«Ура!» деб қичқирган боланинг иштончаси кўпаяверсин.

Баракала, азаматлар! Илойим, мана шу куёв билан келингайм сиздақа чуғурчуқлардан бир галаси насиб қилсин. Ҳаммаси соғ-саломат улғайиб, бири МТСга директор, бошқаси раис ёки бош табелчи бўлиб етишсин. Балки биронтасидан ҳатто шоир чиқар. Аммо муҳими бу эмас. Пажалуй, ишнинг катта-кичиги йўқ. Ишқилиб, ҳар ким касбини мендек севсин, мендек уйдаласин. Вот, асосий масала қаерда.

АХЛАТХОНАДА

Салом бердик, кадрли гадой тўралар. «Район ахлатхонасига хуш келибсиз!» демоқчи эмасман, мақсадим — яхшиликча келишиб олиш, кўп эмас, кунига бир ярим сўм атрофидаги расходларимни кўтариб туришларингга тўғри келади. Вот, асосий масала қаерда.

Ҳа, пиёнистаман! Бир маҳаллар МТСга директор бўлган одам шу аҳволга тушиб қолдим. Аммо минг афсуски, гадойчилик қилиш ҳозирги касбимга тўғри келмайди — шоирман.

У томонга, бу томонга қаранг-қаранг,
Янги йилнинг соатлари даранг-даранг.

Ёш-яланглар бағчиларни чўчитишиб,
Осмонга мушак отишар варанг-варанг.

Сотти Сагатович Суньятовга улфат топинг.
Стаканни уриштирсин жаранг-жаранг.

Буни Янги йил кунини шахсан ўзим ёзганман. Ҳойнаҳой Мирзақандни танирсизлар? Ана ўша безделник бунга гувоҳ.

Мени тўғри тушунинглар, гадой тўралар! Ҳар қандай даромаддан солиқ олинади, сизлар ҳам умумдавлат қонунидан чиқиб кетманглар дейман. Нима? Солиқни участкавойга чўзиб турибмиз, дейсизми? Нў-ў? Бу солиқ эмас, жаноблар, бу — чистый пора. Бу қонунпарварлик эмас, қонунбузарлик. Участкавойга орқа қилиб, мендан қутулмоқчи бўлганлар қаттиқ адашади — қўлимда қаламим бор, ҳаммангиэни беспошадний фош қиламан! Билмасам экан, сизлар на урушда инвалид бўлгансиз, на меҳнатда. Бирингиз мастликда поезд билан тўқнашиб, оёқдан ажрагансиз; иккинчингиз киссавурликда оломонтепкига қолиб, букри бўлгансиз; бошқангиз пивохонада қаншарга шиша еб, кўздан ажрагансиз. Категорический огоҳлантириб қўяй, мен ёзган пельтонни редактордан қайтариб олишга бир ярим сўм пора ниҳоятда камлик қилади. Вот, асосий масала қаерда! Фаросатни ишлатиш керак, гадой тўралар!

Аё дўстлар, тополмадим серфаросат одамни,
Токи менга куллуқ қилса кўрганда шляпамни.

Мендан кулар эркак-хотин маданиятни қилишиб хор,
Ваҳоланки китель кийдим, бўйнимда галстук бор.

Безор бўлиб маҳалладан олиб кетсам агарда бош,
Сотти Сагатович Сунятовни эслаб йиғла, эй қаламқош.

Бунисиниям шахсан ўзим тўқиганман, жаноблар. Текин эшитишга уялмайсизларми, шу шеърнинг ўзи бир ярим сўмга эрамайдимми? Қолаверса, бештасизлар, бир ярим сўм ҳар биттангизга бор-йўғи ўттиз тийиндан тушади. Шуям пулми, гадой жаноблар! Так что, пастлик қилиб ўтирманглар.

Агар кейинги съездни матбуотдан кузатган бўлсангиз, юртимиздаги ҳар қайси граждандан бошиқаларга ғамхўр, ҳамма билан аҳил, муҳтожларга кўмакдош бўлиши зарурлиги уқдирилди. Бизга ўхшаган эски кавалерисларни кадрлаш кераклиги алоҳида таъкидланди.

Эй ветеран, нега бунча қовонинг солингандир?
Балки инсоний ҳуқуқинг тўсатдан тортиб олингандир?

Паноқ кийиб қон кечдинг, ҳамма оғирликларга чидаб,
Алам қилар, ўша ботир нега бугун ялингандир?

Съездда янграган қарсақлар ҳукумат шаънига эрмас,
Сотти Сагатович Суннатовнинг сабрига қойил чалингандир!

Аҳвол шунақа, гадой тўралар! Бош оғриб, яна эликта отгим келяпти. Бундан чиқдики, тирикман. Бесфардонний дўхтирлар бўлса, эндиям ичсанг оқончательний ўласан, деб бундан беш йил олдин мени қўрқитишга уринишган. Йўқ, биз ўлмаймиз, наоборот биз ҳали кўпнинг бошига етишимиз мумкин. Яна биронта Берия топилса бас! Вот, асосий масала қаерда!

1980—1988

МИРЗАҚАНД НАЙНОВНИНГ ҲАСРАТЛАРИ

ГҲЛАХЛИКДА

Хотинга ёлчимадим, ошна. Биласан, устимга шолча ёпинсам беқасамдек ярашадиган суқсурпўрма йигитлардан эдим. Пандавоқилигимни қараки, келиб-келиб ана шу пучданакка илашибман. У билан ўнта кўрпа йиртиб, биттаям бола кўрмадим. Ҳеч бўлмаса, қиз-пиз туғиб бергандаям, сен ғарибларга атаб каттакон бир ош дамлардимки, уни товоққа боссак, устидан ит сакраб ўтолмасди.

Буниси етмаганидек, у падари қусурнинг жаҳли ўттиз қопу, нози қирқ лаган дегин. Ўтган пайшанбада итфеъллиги охири бошига етиб, эрим деса оғзи тўладиган мендек шоввоздан айрилиб қолди. Энди дардини дуторга айтиб ўтиргандир.

Ҳамма ғалва Эсон-эчкининг тўйдан бошланди. Арақ-винони шампаннинг устидан аралаш тортиб, пивани газак қилган эканман, бир пайт товонимдан иситма бошланиб, бошимдан ҳовур кўтарилди. Гандираклаб бориб, каллани биринчи учраган пақирга суқибман. Унга ортиб қолган қовурманинг сувини ағдаришган экан, бурнимга ёғ тиқилиб мўйловим қулоққа ёпишиб қолди. Пақирдан бошни суғирганимни биламан, атрофдаги болалар додлаганларича тўрт тарафга тирқираб кетишди. Шунда селсаветнинг котиби ёнимга келиб, «маҳаллий ҳукумат номидан буюраман, тўйдан дарров

қорангни ўчир», деди. Тўйда ҳукумат нима қилади, деб унинг ёқасидан олган эдим, бир-иккита бўйни йўгон хай-хайлаб орага суқилди. Бўлмаса, ўттиз икки тишини рўмолчасига туғиб берардим.

Уйга азонталаш етиб борибман. Работга суянволиб хотинни бўралаб чақираман дегин, қани энди у хумпарвачча товуш берса. Шайтоним кўзиб, оёқдаги керзавой билан дарвозани футбол қилвордим. Агар гўрни шунақа тепаласанг, минг йиллик ўлик мазорни ташлаб қочади.

Хотиним шангиллаганича келиб дарвозани очди-ю, афти-ангоримни кўриб, ўсма чапланган қоши велосипеднинг рулига ўхшаб қолди. Товушимдан таниб ўзига келгандан кейин ачитиб бир гап айтган эди, мен саситиб сўкишга тушдим. Шунда у аламига чидолмай, етти пуштимни безовта қиладиган шилтароқ бир қочириқ қистирди. Ана энди аккаш енг шимарайин-у, сен томоша қил. Обжувознинг шоли янчишини кўрганми-сан?

Ўша тўлалондаёқ хотинни тўққиз талоқ қилиб, шартта уйдан чиқиб кетдим. Шу-шу яримхаластўйман. Бахтимизга ота-бувамиздан қолган чойхоналар бор экан, номардга мухтож бўлмай, буқадек лорсиллаб юрибмиз.

Қани, менга айт-чи, боплиғингдан юқориқдаги хўжайинларга ҳам буйруқ берворадиган каттаконинг бир кунда неча маҳал палов ейди? Пичоғим гаровдаки, ўшанинг ҳам кунига икки маҳалдан оширолмайдди. Чойхонада қайнаган қозон борки, ундан бир коса чўтал оламиз. Менга ўхшаган экстракласс кочегарлар магазинда «елка»лигу, бозорда таламон.

Яшаш деган мана бунақа бўпти, ошна. Сенам юрибсан-да хотинга калиш ахтариб. Ҳў, кўзингни оч, галварс, беш кунлик дунёда ойликка ишлаб нима қиласан? Сен нотавонгайм районда биронта чойхона топилиб қолар. Қўйворсанг-чи, ўша бедаво хотинни.

ХАII, САНИМИ, СИЧҚОН!

Илонпадар хотин билан орани очиқ қилганимдан кейин Мўсақўзининг чойхонасида кочегарликка ўрнашволиб, туппа-тузук яшаб юрувдим. Санстанция деган ножинс идоранинг инспектури ишнинг белига

тепди. Дурустроқ ювинмагансан, деб мени бехос ишдан уриб ташлади-я.

Таъбимга тўғри келадиган бир-иккита жойдан иш суриштириб кўрдим. Сабзавот базасига борсам, ошқовоқ омборининг қоровуллиги бор, дейишди. Унақа жойда ишлаш итимга ор, мушугимга номус.

Охири, райисполкомдаги бир танишимнинг олдига бориб аҳволни тушунтирдим. Танишинг ким, дейсанми? Ўртоқ Хожиматов деган одам бор райисполкомда... Ие, уни биласанми ҳали? Гапинг тўғри, ҳозирча қоровуллик қиляпти.

Хуллас, бориб аҳволни тушунтирдим. У пиёладаги чойни хўриллатиб ўтириб, райондаги ҳар хил идораларга бирма-бир телефон қилишга тушди. Мен десанг унга қараб «олифтахилигингдан ўргилдим, гапингни икки пулга оладиган аҳмоқ ҳам бормикан», деб ичимдан тугиниб ўтирибман. Бир пайт у трубкани «шақ» этказиб жойига қўйди-ю, «қўл остимиздагилардан биттаси сени ишга оладиган бўлди», деб қолди.

— Эски ўзбек ҳаммомнинг бир бўлагига сичқонларга қарши курашадиган идора очилган, — деди у, — тўғри ўша жойга бориб, бошлиғига учрашасан.

Ҳаммомга бориб, сичқон ўлдирадиганларнинг бошлиғини суриштирдим. Тепасига «хотинлар учун» деб ёзиб қўйилган эшикни кўрсатишди. Оёғим тортиб-тортмай ичкарига кирсам, башанг кийинган истарасиз одам тамакини бурқситганича телевизор кўриб ўтирибди. Салом берган эдим, у худди ўртамизда божачилик бордек менга ўқрайиб туриб: «Мирзақандмисан?» деб сўради. «Ҳа Мирзақандман», дедим. «Сен ариза ёз, мен қўл қўяман», деб қоғоз-қалам узатди.

Отамизнинг дуосини олган экаииз, мана, бир юмаланиб масъул ходим бўлиб қолдик. Бунақа илжайма, давлатнинг ишига аралашган одам борки, ҳаммаси масъул. Қиладиган ишим — у идорага бориб полнинг тешигидан дори юмалатаман, бу колхозга бориб омбордаги кандикларни маргумушга тўлдираман, ишқилиб, қўлимдаги қоғозга печать уриб беришса бўлди.

Бундан ташқари, баъзан райондаги газета ёки радио орқали ташвиқот юргизиб, одамларни сичқонларга қарши қайраб турамиз. Тунов кун «Халқ мулкени текин еб ётган кемирувчиларга ёппа қирон келтирайлик!» деган шиор ёзиб, марказий кўчага илиб қўйган эдик, хўжайинлар уни дарров олдириб ташлашибди.

Уни кўй-буни қўй, қайси омборда нечта кандик борлигини ҳисоб-китоб қиладиган ревизорнинг йўқлигига суюнамап. Тўққизта тешикка дори уриб, қоғозга тўқсонга деб ёзганингдаям сен ҳақсан. Ҳар куни бирикки пақир маргумушни орттириб қоламап. Иккита хонадонга кириб, тўртта кавакка дори юмалатиб қўйсам, энг пасткаши қўлимга бештакиликни тутқазади.

Уйингда сичқон-пичқон йўқми, ишқилиб? Ҳай-ҳай-ҳай, капгирдан бошқасини гажиб бўлишди дегин? Тилингда куйдирги чиққанми, хумбош, шуни менга олдинроқ айтсанг ўлармидинг? Агар ҳамёнингда шамол ўйнамаётган бўлса, магазиндан дарров битта «Зубровка» опчиқ-чи. Кейин сичқонларни менга қўйиб берасан.

ИСТЕЪФО

Аҳвол сўраб нима қиласан? Кўриб турибсан-ку аҳволни. Икки ҳафтадан бери аравани қуруққа чоптириб юрибман. Сичқон ўлдириш обрўйимга тўғри келмаслигини тушуниб, ўзим истеъфо бердим.

Гапимга ишонмаяпсан, шекилли? Сабаби бўлмаса, тентак теракдан тушмайди, демоқчисан-да? Ростини айтсам, бир нарсадан ғалва чиқиб қолди-ю, шуни баҳона қилиб, шартта ишни йиғиштирдим.

Билсанг керак, пиллахонанинг орқасидаги кунгиратор уйда гўринг гуллагур Парпи партизаннинг беваси туради. Садди хоним дейишади уни. Ўгли пилмироқ хотинга илашиб, шаҳарда қоп кетган.

Сичқонларга қарши курашадиган идорага ишга кирганимдан бир-икки ҳафта кейин ана ўша бева мени туйқус кўчада тўсиб, ичкарига имлади. Уёқ-буёққа қараб қўйиб, орқасидан ҳовлига кирдим. Дардини суриштирсам, бечоранинг ертўласини сичқонлар чайқовбозор қилворишибди, дегин. Аямай, беш-ўн сўмлик маргумушни уриб ташладим.

Шу-шу, бир оёгим ўша хонадондан узилмай қолди. Мен маргумуш уришни қўймайман, у ўғриваччаларинг жовон гажишдан тийилмайди. Қандингни ур, деб қўяман сичқонларга қараб. Садди хонимдан бели синмаган черёнларни шилиб турганингдан кейин иш топилганига шукур қиласан-да.

Шунақа экан, ўша хоним битта мушук боқса асакаси кетадимми, дейишинг мумкин. Ишонмасанг ишиб ўларсан, беванинг, ҳафсаласи келса қўчқорни оладиган мушуги бор. Лекин, бўйнига лентир тасма бойлаб, кумуш ликончадан сут ичадиган ўша бароқ, сичқон тутиш у ёқда турсин, сен билан менга ўхшаганларни оёғида кўрсатади.

Бир куни ишдан келаётсам, Садди хонимнинг равоти ёнида дўхтир-мошина турибди. Хавотир олиб ичкарига кирдим. Кирсам, хонзодадан тараган ҳалиги мушук каравотда сулайиб ётибди. Анави оқтепалик дўхтиринг матомда-ю, Садди хоним хун-бийрон. Кипригимга тупук ёшиштириб, уларга секин биқин солдим.

— Мушук маргумушдан ўлган сичқонни еб заҳарланибди, — деди дўхтир.

Садди хоним менга ёвқараш қилган пайтда гапнинг пайнави лойқаланишидан қўрқиб, ростакамига йиглаб юбордим.

Дўхтир кетганидан кейин, кайф устида муллачасига чўкка уриб, мушукка кинна ёйишга тушдим. Мен киннани тугатдим, бароқваччаям асфаласопилинга жўнади. Ўзинг ўйлаб кўргин-а, ўлик мушукка пуржинали каравотда ётишни ким қўйибди? У ҳаромининг думидан ушлаб туриб, деразадан паррак қилдим. Шунда Садди хоним «мургумушдан ўлдирганинг етмай, шўрликни энди ахлатга иргитасанми», деб акагни бўғизлагудек бўлди.

Мен шилдирбош десанг бевага таскин бермоқчи бўпману, «ёлғиз қолдим деб куюнмасинлар, Садди бону, мана, бизам сўққабошмиз», деб юборибман. Ана энди сурнайбозликни кўр. «Сен саёқвачча нимага шамма қияпсан», деб нақ башарамга сачрайди дегин. Хайриятки, билагидан ушлаганим йўқ. Бунақалар бирпасда бўйнингга истатия илиб ташлайди.

Эртаси ишга борсам, хўжайиннинг турқи туман. Садди хоним унга қўнгироқ қилиб, эринмай астараврамни ағдарибди. Иззатнинг борида аризани ёзиб, тўнни елкага ташладим. Энди ўт ўчирадиганларга ишга кирсамми, деб юрибман. Ухлаганингга қараб мояна тўлашади азаматлар.

Айтгандай, ўзинг қалайсан? Чўлга кетган камсамўл ўглингдан мўмайроқ пул келгандирки, бурунни бир қарич кўтарибсан. Бунақа нарсени ювмаган номард. Манави тангага бир сўлкавой қўшсанг, «Порт-

вейн»нинг онаси ўпмаганидан беришади. Сурлик қилмай борақол энди. Ўзим кирай десам, магазинчидан уч литр қарзим бор.

РЎЗҒОРНИ ҚЎМСАШ

Э, бормисан, ошна? Паққос гузарга чиқмай қўйдинг-ку. Билсам-билмасам, ё уйда ичишга ўргангансан, ё чапаки даромадинг касод.

«Ҳосилот»га тобинг қалай? Олифталикни қўйиб тур, важоҳатингдан сезяпманки, юз элликта босгинг бор. Ма, ич! Текинники тешиб чиқармиди? Ёнбошлаш-волиб, бир дардимизни дўмбира қилайлик энди.

...Ишдан гапирмасанг-чи. Бош омон бўлса, иш топиш дўппи алмаштиришга ўхшаган бир нарса. Америкамидики, иш деб ўн йил очередда ётсанг.

Ҳамма гап дидингга тўғри келадиган ишни топишда. Тунов куни десанг бир ишни кўндаланг қилишди. Молбозорнинг ёнидаги омборни биларсан? Ўшанга юк-пук ташиб турадиган одам керак бўп қопти. Эшитибоқ, тарвузим қўлтиғимдан тушди, бунақа ишлар учун, ана, эшак деган алоҳида махлуқ яратиб қўйилибди.

Кечанинг ўзида бирданига иккита иш рўпара келди. Аввалиги Убай қассоб йўлимни тўсиб, «менга ўринбосар бўлмайсанми», деб қолди. Унамадим. Биласан, у хумпарвачча ўзиям ичмайди, бировгаям қуймайди. Кейин Тўхта новвой учраб, «менга кўмир-пўмир ташиб турсанг-чи», дейди. Унга мўр-малах бўлгандан кўра, эшакаравада хуштак чуриллатиб, болачоғлардан шиша тўплаганим дурустмасми?

Айтгандай, биронта арава топсанг-чи, валаки саланг. Мана, хўтик биздан, даромад — арра. Мадийермазанг ана шу шишаларнинг орқасидан от сўйиб тўй қилди-я.

Азбаройи ишлаганингга яраша кундалик нопулинг чиқиб турса... Лаббай? Масалан, сичқон ўлдириб юрган пайтларимда кафтим қичишмай туриб, қўлимга пул қистиришарди. Шунақа жойда беш-ўн йил босиб ишласанг, пул билан одамнинг оғзини ёрадиган бўласан.

Белим энди қўшбелбоғ кўрганда, Садди хониминг пайтавамга қурт тушириб ўтирибди-ку. Ожиза халқи ёпнасига инсофсиз бўлишини билардим, бунақанги жодугар етти ухлаб, тушимга кирмагани.

Мундоқ ўйлаб қаралса, қайтам ўзимизнинг маржалар кирчимол экан. Қўйворган хотиним десанг калтаклаган сарим семирарди. Тилидан кетмаса, ўшандай нарсани талоқ қилармидим. Мўйловга оқ оралаганди, мўрчада ятак ювиш менга ҳавас бўптими?

Хў, хумпарвачча, шунча оғзингни пойладимки, хотининг билан яраштириб қўяй ҳам демайсан. Кўнгил учун бир ўртага тушсанг, қисилиб ўлармидинг? «Хосилот»ни майдаласам, лиққа-лиққа ютишга устасан-у, жонимга куйганингни кўрмадим. Хе, ўша сендақанги прахадной опнадан ўргилиб қўйдим.

МУҲОҚАМАДА — ШЎРВА МАСАЛАСИ

Ҳай-хай, соқолни қирдириб, ит ялаган мистовокдек ярқираб кетибсан-ку. Бўйинингни бўйинтуруқдек қилиб, ҳалиям хотиндан носга пул сўраб юргандирсан? Қани, мундоқ биқинга келиб, эшитганларингни кўрганга ўхшатиб лофла-чи.

Мунча кўзинг гилдирайди? Елкага парпаша беқасам ташлаб, оёққа ағдарма кийганимдан хафсирама. Ўғирлаган бўлсам, нон урсин. Телбанинг ишини худо ўнглабди деганлар. Бизникиям шунақа бўлди.

Ўзинг биласан, бир томондан қиш, бир томондан ётоқнинг тайини йўқ — қўлни қўйинда иситиб, бурунни булдуруққа тоблаб юрувдик. Бир куни болалардан колхозга бепул кино келганини эшитиб, қулупга қараб бораётсам, идоранинг олдида раис рўпара кеп қолди. Аҳволимни суриштириб, товуқхонага пойлоқчилик қилмайсанми, деб сўради. Майли, дедим. Раис тоғанг гапи ерда қолмаганидан хурсанд бўп кетиб, «кечқурун бизникига кир, сарупони сал эпақага келтирайлик», деди. Мана, ясан-тусанни кўриб турибсан.

Хуллас, товуқхонадаман. Мен қоровул, Зайнаб кампир товуқбоқар, Саттор бужур иккаламиёзга бошлиқ.

Кўп жойда ишладим-у, бундақанги хира хўжайинни биринчи учратишим. Ўзимиз бор-йўғи уч кишимиз. Шунга қарамай, кунора мажлис чақиради.

Душанба куни йиғилиш қилиб, товуқхонада «Хурмат тахтаси» ташкил этсак, деб қолди. Биз маъқулладик. Саттор бужур десанг ўша куниеқ деворга сарлавҳадор тахта қоқиб, унга ўзининг портрейтини кашаклаб қўйди. Хўш, деган савол тугилади — ҳамма

ишни у киши қиптилару. Зайнаб кампир иккаламиз тўйимизга рўмолча тўқибмиз-да?

Кеча яна мажлис бўлди. Зайнаб кампир тумов бўлиб, ишга келмагани учун пастда битта ўзим ўтирдим. «Ўртоқлар!» деб гап бошлади Саттор бужур. Сўппайганимча унинг кўзига тикилдим. «Бугунги йиғилишда ортиқча штатларни қисқартириш масаласини кўрамиз», деди у. Буни эшитиб, пўканимга пўкиллоқ кирди. Биламанки, Зайнаб кампирини ишдан олишмайди, куёви колхозда оморчи. Ўзи исроф билан ишдан кетган бошлиқни ҳали ҳеч ким кўрмаган. «Уйнинг қуйибди-ку, Мирзақанд!» деб қўйдим ўзимча. Кейин билсам, хайрият, гап бошқа ёқда экан.

— Ҳисоб-китоб қилиб кўрсак, беш юзта товугимизга беш юз элликта хўроз тўғри келяпти, — деб гапнинг пайнавини очди Саттор бужур. — Дон-дунларни исроф қилмаслик учун хўрозларнинг штатини аямай қисқартириш керак деган таклифим бор.

Мен алмак-жалмак чапак урганча: «Орамизда текинхўрларга ўрин йўқ!» деб бақирдим.

Ўзинг айтгин-а, шу арзимаган нарса учун мажлис чақириб, одамни ишдан қолдириш яхшими? Гапни айлантириб ўтирмай, бекорчиликда шўрва-пўрва ичиб турайлик деб қўяверса, бизда жиғилдон йўқмидики, дамани қайирсак.

Мана, бугунам битта бабоқни оёғини осмондан қилиб қозонга чўктирдик. Шунақаям ээилиб пишибди жонивор, суягини итга бергани қизганасан.

Қўлинг бўшаганда шўрвахўрликка бориб турсангчи, хумпарвачча. Сенга айтиб қўяйин, Саттор бужур сурункасига оқидан ичади. Тагин пастлигинг қўзиб, вино қўлтиқлаб бормагин, хўжайиннинг олдида мени хижолатга қўясан-а. Ҳозирги одамлар кимлигингни улфатларингга қараб баҳолайдиган бўп кетишган.

ТҲРТ СҲМЛИК ТҲЗОҚ

Ие, тирикмисан, ошна? Тез-тез гузарга чиқиб турсанг, молия солиқ солармиди сенга?

Кеча «Чашма»ни майдалаб ўтириб сени ўйловдим — ҳозир ёнимда бўлса, виномдан отволиб, етти пуштимни авлиёга йўярди деб. Ризқинг қўшилмаган экан, ўзим поклаб қўйдим.

Ҳалиям тонтиғлигинг қолмабди-я. Аввал саломатликни сўрасанг-чи. Дуч келди дегунча, участкавойга ўхшаб ишни суриштирасан-а.

Сенга айтувдим шекилли, уч киши тўпланволиб колхознинг товуқхонасини гуллатиб юрувдик — мен пойлоқчи, Зайнаб кампир товуқбоқар, Саттор бужур иккаламизга бошлиқ...

Қараки, худойим шу амалниям кўп кўрди менга. Бозор куни товуқхонада битта ўзим қолиб, хўжаҳордиқ қилиб ётсам, бир сўтак тухум сўраб кеп қолди. Тухум аммангнинг катагида бўлади, демоқчи бўлудимки, у туллаквачча бир сўмликка учтакиликни мингаштириб, секин қўлимга қистирди. Ҳимматингдан аканг, дедиму, халтасини тухумга тўлатиб бердим. Пайти келса, пақирлаб пуллаганмиа, шундаям колхознинг пойдевори шўрламаган.

Тухумхўрлар десанг бири яримтага узатади, бошқаси кўпроққа. Бозор кўрганлари бизни овора қилиб ўтирмай, ўша нарсани бир йўла ўзлари опкелишиб, ишни силликқина битириб кетишади.

Ҳай, энди аввалги гапга қайтайлик. Ҳалиги қилиғи совуқ қўлимдан тухумни олиб, «охири тузоққа илиндинг-ку, ҳаромхўр», деса бўладими. «Хўш, ўзинг кимсан, зоти паст, десам, «халқ кантрўлига қарашлиман», дейди. Кўрдимки иш пачава. «Тухумни қаердан ўғирладинг, хунаса, деб шартта ёқасини ғижимладим. Шунда у «муттаҳамликни йиғиштир, гувоҳ тепада турибди», деди. Бу хумпарвачча парвардигорга шама қияпти-ёв, деб мундоқ юқорига қарасам, дарвоза ёнидаги қайрағочнинг устида бир чалатуғма хўрпайиб ўтирибди. Қўлидаги дурбинли асбоб билан акангни шақирашуқур расмга оляпти.

Эртаси куни Саттор бужур мажлис чақириб, ишимни олтасир муҳокама қилди. «Мирзақанд ишдан кетсин дегучилар менга қўшилсин», деб шартта қўл кўтарди. Зайнаб кампир бетараф турди, мен қарши чиқдим. Учаламиз жанжаллашиб кетдик. Охири Саттор бужурнинг қулоқ тубига қаратиб тортишга тўғри кеп қолди. Уям мени бир-икки юмдалаган бўлди.

Ўзинг ўйлаб кўр-чи, хўжайиннинг қашқасини чиқариб қўйиб, яна қанақасига у билан бирга ишлайсан? Бари бир йўқ нарсадан баҳона топиб, учирма қилворади. Бир жуфт жўжахўрозни қўйнимга урдиму, ишдан кетвордим.

Яратганга шукр, эсон-омон баҳорга чиқволдик. Бундан бу ёғиги битта тўнинг бўлса — ариқнинг бўйи мусофирхона, толнинг таги карвонсарой.

Ўзинг дурустмисан? Кўзинг тўнглаб қолганидан билсак бўладики, бошинг оғриб турибди. Ғиз этиб Нишон буқоқникига кириб чиқмайсанми, ошна? Эшитишимча, куёви тоғдан қимиз опкелганмиш. Тўғри кириб бориб, Каримбердининг тўйида Мирзақанд сенга ўзининг олдидаги винодан қуйиб узатган экан, ўшанинг ҳақиға пича қимиз бераркансан, дегин. Бермаса, ўзини бу ёққа бошлаб чиқ. Қорнидан нақ ўша винони суғириб оламан-а.

ХОТАМТОЙЛИК

Кўзингга игнаучуқ чиққанми дейман, куппа-кундузи мендай ошнангни кўрмай ўтиб кетяпсан? Ё картмонингга пул тушиб, босар-тусарингни билмай қолдингми?

Яна бир-икки ҳафтадан кейин Мирзақандга салом берадиган бўпқоласан ҳамманг. Тўлан гўрков қариб, ишга ярамай қолганмиш. Маҳалла шу лавозимга мени кўтарадиганга ўхшаб турибди. Ишга ўрнашволсам, манаман деганинг ҳам бир кунмас бир кун муғайганингча қўлимдан ўтасан. Қимга кенг гўр керак бўлса, пажалиска, хозирдан кўнглимни овласин.

Анави Сотти сатанг мени кўрса, бурнини жийириб ўтади дегин. Биқинига битта қозиқмихлаш қилсанг, ўн кун шопирма атала ичиб ётадиган ҳоли бор. Шапкасига қувонади-да. Ана ўшаларинг қазоси етиб, қўлимга тушиб қолса, охирати куйди деявер. Оёғи андаккина қиблага мойилон қилинса, қиёматгача жаҳаннамдан чиқмайди.

Расамати билан гапирганда, бу одамларинг гўрков у ёқда турсин, худоданам кўрқмайдиган бўпкетишди. Бизга ўхшаганларга хайр-садаға қиптуриш ўрнига, ўзимизни шилишяпти. Ҳатто, қарзини тўламайди-я, бу хумпарваччалар.

Масалан, Жамил тунгонини олайлик. Бир ойдан бери қарзини узмай мени хуноб қилади. Ҳар куни турумни тепалайман, у падари қусур уйида йўқ-да.

Бир куни у билан шаҳардан бирга келувдик. Мошинкирага майдам йўқ, деб акангни қирқ тийинга

туширди. Умрида бутун пулни кўрганмикан ўзи? Ўғлимдан бервораман деганича, ўша-ўша қорасини кўрсатмайди. Нима, пул заводим бормидики, учраган тунгонига патта олиб бераверсам.

Ҳозирам ўшаникидан келяпман. Уйига етгунча ўйлаб бордим — қирқ тийиннинг бир қисмини пивога харжлаб, бир қисмига қурут шимийман, деб. Дарвозани муштласам, тўққизинчи калишни судраб яна хотини чиқди. Ўзинг биласан, хотин зотидан пул сўрашдан кўра кўппакдан суяк тилаган яхши. Мўйловни шалвиратиб, секин орқага қайтдим.

Биз-ку хотамтойлик қилиб ҳаммага қарз бериб юрибмиз. Хўш, бизга ким одамгарчилик қипти?

Кеча гузарга чиқсам, Шоди билан Мўсо битта обдаставинони танаворга ўйнатишяпти. Ассалому алайкум, биродарлар, десам, ўзларини карликка солишди. Сўрашмай ўтсам хафа бўлишмасин деб, уларга қараб юрдим. Бурилганимни кўриб, Шоди нокас шишанинг тагидагини шартта пиёлага ағдарди-ю, бир кўтаришда илонютди қилди. Ҳали сенлардан аҳвол сўрамоқчи бўлдимми, деб иккаласиниям ўсал қилганимча изимга қайтвордим. Қалай, тузлабманми?

Ие, намунча томоғинг гижирлайди? Ёғланмаган замбаргалтакка ўхшайсан-а. Давосини айтайми? Саримсоқни қўй ёғига қовуриб туриб, оқидан икки пиёла тортволсанг, тозаланган мўридай бўпқоласан.

Уйингда думба ёғи бордир? Ундай бўлса, зиқналик қилмай тезда магазинга кириб чиқ. Саримсоқ, майли биздан бўлсин. Энг олдин саломатликни ўйлагин, ошна.

ЯРАШИШ ОШИ

Енимда ҳемириям йўқ дегин? Хотинга зарбинг бўлмагандан кейин, аҳвол шу-да. У қаргадан тараганлар тез-тез талқонтуйди қиптурилса, азбаройи калтақдан қутилиш учун эрга пиво пули бериб, гузарга қувадиган бўлишади. Йўли бор-да, ошна.

Турмуш қуриб эркакликнинг даврини мана биз сурдик. Бурнимизга пашша қўнса хотинга буюрардик, ҳайда буни, деб.

Сен-ку бир чувринди нарсаган. Арманиска коньякни тилла тишнинг орасидан сузадиган тўраваччаларингга пайти келса хўжайкасига ўсма сиқишади.

Хачирга арава тиркаб керосинфурушлик қилган давримда бир бошлигимиз бўларди. Савлатига қарасанг, йўталиши етмиш сўм туради дейсан. Шуюм хонзодасини кўрди дегунча сурнайга ўйнаган илондек эшилишга тушарди. Давлат одамгарчилик қилиб тагингга лўккавой бериб қўйгандан кейин, ёғи етган жойгача қочмайсанми бунақа хотиндан, деб куюнардим ўзимча.

Ҳамма айбни аркакка ағдарамизу, мундоқ қаралса, ҳозирги йигитларгаям қийин бўл кетди. Бу мактаб кўрган қизларинг астарликка яраса ўлай агар.

Тунов кун автобусда бир қашқарбалдоқ таққаннинг ёнига ўтириб қолдим. Қулоғидаги ўша тилла ҳисобга олинмаса, ўзини чалпакка ўраб берсанг ит емайди. Шуюм районга етгунча эрининг гўрига гишт ташиди. «Бу золимнинг дастидан адо бўлдим — ўзим кир ювиб, ўзим нон ёпаман», дейди. Буларга қўйиб берсанг, бир кунмас бир кун... Қулоғингни яқинроқ тутсанг-чи... Ҳа, деявер, шунақаям қилишади, хех-хех-хе..

Мана, бизнинг бошлиқни олайлик. Ўзи хотин кишию, ўнта аркакни тўқим солмай минади.

Қаерда ишляясан, дейсанми? Айтганим йўқмиди сенга? Эшитгандирсан, районда қизларни ҳамшира қилиб чиқарадиган мактабхона очилган. Ана ўша жойга боғбон бўл қолдим. Ҳайит паранг раҳматлининг тўнғич қизи — директоримиз. Бир пайтлар отаси билан қошиқ олишганман. Шуниям юз қилмай, кеча акангни кўпчиликнинг ичида димламага босди.

Гулларга сув қўйиб юриб, оч қоринга битта «юма-лоқ»ни уриб қўйибман. Оёқдан олди, хумпарвачча. Кирпидек гужанак бўлиб, ажриққа юмалаб қолдим. Боғнинг этагидан бир хужра беришган менга. Шунга қараб эмаклашгаям ҳафсалам келмади.

Бир пайт, йигитлар кўрса: «Отаси қанча сўраркин?» деб қоладиган иккита ҳамшира замбил кўтарганича мен тарафга келаверди. Қарасам, замбилда сигирдай бир қиз ёнбошлаб боряпти. Бу қанақа ўйин, товуқчалар, деб сўраган эдим, лат еганларни касалхонага ташишни ўрганаяпмиз, дейишди. Холи хароблар бу ёқда қолиб, замбилни бекорчилар банд қипти-ку, дедим. Хуллас, бир қучоқдан гул узволарсизлар, деб уларни хужрагача кира қилдим.

Хужрада битта уйқуни уриб, бошни сал эпақага келтириб турувдимки, директор чақиряпти деб қолишди. Борсам, «мактабнинг гули нега талон-тарож бўлар-

кан», деб пўписани пахса бўйи қилди. Битта «хайфсан» билан зўрга қутилиб чиқдим.

Машойхларнинг гапи тўғри, хотин зотидан яхшилик чиқмайди. Ўзимникини вақтида талоқ қўйиб, бир донишмандлик қилганман-да.

Айтгандай, эрталаб Мадал банги учраб «кампинг билан гаплашсам, кўнгли борга ўхшайди, битта ярашиш оши қилгину, Хафиз қорини опкелиб никоҳлаб қўйяйин», деб қолди. Авраб-авраб, охири йўлга солди-да мени. Кўрамиз, ярашса ярашди, нозини опирса унга патхалимчилик қиладиган гўсхўр йўқ...

Э, таяба, ўзи-ку мени деб ўлиб юрибди, яна шарт қўйганига қуяйми. Ярашадиган бўлса, аввал ичишни ташласин деганмиш.

...Шу десанг, ошна, бошим бўш истаконга ўхшаб қолди — бир ёқда хотин, бир ёқда шиша, бири биридан чиройли. Нима дейсан, унисини ўпсамми, бунисини?

1978

АСПАН АТТОРНИНГ АРИЗАЛАРИ

ҚОП КИЙГАН ЎҚУВЧИ ЁКИ БИРИНЧИ АРИЗА

Девонаи Машраб номига қўйилган средневой мактаб тириктирига собиқ кашшоф Аспан-барабандан

АРИЙЗАНОМА

Ит эгасини, мушук божасини танимайдургон, ожизалар наган отиб, эркаклар бола йўргаклай бошлаган ур-тўпалон замонлар эди. Бўғоз эшак юрса қорни шилинадургон торгина кўчамиздан икки гала отлиқ қийчув билан бир-бирини тирақайлатиб ўтар, Раҳим қоровулнинг кароматига қараганда, улардан бирови шўрочилар, бошқаси контурлар бўлиши керак эди. Томлардаги болақайларга қўшилволиб отлиқларни хай-хайлаб тургучи Саттор жинни эса «вах-вах, иккаласиям ўзимизникилар», деб чапак урарди.

Бир куни Идрис қори сўфиликдан урилиб, маҳалладаги мачит янгича мактабга айланганини айтишгач,

ахийри Шўронинг кўли баланд келганини фаҳмладик. Ҳаш-паш деунча ҳаммаёқни кашшоф босиб кетди. Раҳматли дадам маниям мактабга судраб бориб, гилай одамга рўпара қилди. Муаллим шу киши эканлар. У бир кўзида булутга, бир кўзида манга қараб туриб, устимда иштондан бўлак ҳеч вақо йўқлигидан анчайин ичикиб кетди. Ана ундан кейин, ҳукумат вакилининг ҳузурига ёш авлодни шу кепатада етаклаб келасанми, деб дадамга кўп даваралар қилди. Лотинча ёки ўрисча аралаштирган бўлса керак, ўшанда унинг баъзи гапларига тушунмадим.

Дадам жаҳл билан мани яна уйга судради. Тафсилотни эшитгач, жойинг жаннатда бўлгур волидамиз сабзидан бўшаган линча қопнинг таги ва икки четидан туйнукчалар очиб, дарҳол ичига киришимни буюрди. Этаги ер супуриши, энги йўқлигини ҳисобга олмаганда, янги кўйлак жуссамга қолипдек ёпишиб, бағоят очилиб кетдим.

Ўқишга-ку йиғи-сиғи билан кириб олдим, аммо кашшофликка ўтишим анчайин мушкул кўчди. Қоравой кўрбоши деганнинг қулоқ қилинган акаси қўйворган бир хотин тоғамнинг келинига хола бўларкан. Келиб-келиб, шу нарса таржимаи ҳолимга қоракуя туширди. Лоақал ўша келинпошшанинг нусхасини кўриб, биронта попукли рўмолчасига бурун артган бўлсайдим, бунчалик алам қилмасди.

Бир тасодиф боис, хайриятки, ишларим юришиб кетди. Биринчи Мой байрами куни кашшофлар сафга тизилиб, байроқ кўтарганича маҳаллани айланиб чиқадурган бўлишди. Домламизнинг мўлжалига кўра кашшофлардан биттаси саф бошида барабан уриб бориши керак эди. Қарангки, шу ишни эплайдургон бола топилмади.

Мани тоғам номдор карнайчи. Кўпинча тўй-тўйчиқларда унга эш-қўш бўлиб ногора чалиб юрардим. Хунарим шу тобда асқотди-ю, барабанни шартта бўйнимга илиб «қайроқи»га ура кетдим: тра-трак, трака-трак... Мундоғ қарасам, домламизнинг оғзи кулоғида. Завқим келиб, оғангни «қашқарча»га бурвордим. Қани энди манга пул қистирадургон мард топилса.

Хуллас, шу жойнинг ўзида оқланиб, шу жойнинг ўзида кашшофликка қабул қилиндим. Ўша-ўша мани ҳамма Аспан-барабан деб чақирадургон бўлди...

Ҳайтовур, гапни чўзмай, мақсадга ўта қолайин: равотнинг шундоққина ёнига битта хужрача қуришни кўпдан ният қилиб қўйган бўлсак ҳам, пойдеворга босадургон ашёмиз йўқлигидан хижолат чекиб, бу ишга қўл урмай юрган эдик. Сиз раҳбар бўлган мактабга ўнта гурзавойда куйдирилган ғишт келтирилганини кеча ўз кўзим билан кўриб, бағоят хурсанд бўлдим. Агар малол келмаса, қишлоқдан чиққан дастлабки ўтюрак кашшофлардан эканимни ҳисобга олиб, ўша ғиштлардан мингтагинасини совға тарзида ҳовлимга ташитиб қўйсангиз. Баҳонада ҳашарчи пианерлар билан ўртоқлик учрашуви ўтказиб, илм эгаллашдаги катта тажрибаларим ҳақида уларга эринмай сўзлаб берган бўлардим.

Сиздан ёрдам кутиб: собиқ кашшоф
Аспан-барабан.

24 март.

ДАСТЛАБКИ ШАПКАЛИЛАР ЁКИ ИККИНЧИ АРИЗА

*«Қизил кетмон» калхўзининг камсамўллари
ва ўспириклари котиби Жузавой укамизга
собиқ ёш актип Аспан-шапкадан*

АРИЙЗАНОМА

Тўлан-ташвиқотнинг гапига қараганда, калхўзимиз бублатепкасида камсамўллар музегини очиб, дастлабки ёш актиплар иши тўғрасидаги сурату хужжатларни ойнадор жавончаларга териб ташлаган эмишсан. Айниқса, қишлоғимизнинг биринчи камсамўли Урайим-зақўннинг каттакон портрейти хонанинг тўрисиغا илиб қўйилганини эшитиб, бағоят хурсанд бўлдим. Чунки гўринг обод бўлгур ўша азамат манга жонажон қўшни, товоқдош улфат эди. Қишлоқда биринчи бўлиб у, иккинчи бўлиб ман шапка кийганман.

Ўшанда оёқда чориқ, устимда ямоқ тўн, бошда ола шапка билан кўрқмасдан уйга кириб бордим. Дадам аҳволимни кўриб, чайнаб қўйган ояқатини ютолмасдан сўррайиб қолди. Волидамиз қўлига оташкурак олиб, аккашни гузаргача қувиб чиқди. Шундан сўнг аламзада Идрис қоригаям армак топилиб қолди, афтимни

кўрди дегунча, муллалигини паққос унутиб, чананичасига айниб сўка бошларди.

Шу зайл неча кун уйдан қувгин бўлиб юрдим, шаънимга кўп надоматлар орттирдим, лекин културной револутея йўлида барига чидадим. Уша йилларда Урайим-закўндан кам жабр тортган бўлсам, мани қасам уриб, соқолим тулаб тушсин.

Ман бу гапим билан суратимни Урайим-закуннинг портрейтига эш-қўшлаб осиб қўй демоқчи эмасман. Локигин ўзингдан келиб, шундоқ қилган тақдирингдаям сандан бир мири кетмайди.

Воҳ! Чунонам оғир даврлар эди! Биз ёш актиплар камсамўлларга эргашиб далама-дала кезиб юрардик, кетмончиларга газет ўқиб берардик, уларни калхўзга киришга ишқардик. Калтак еган пайтларимиз кўп бўлган. Кечқурунлари ҳаммамиз ячейкага тўпланиб, аввалига «Яша, Шўро»ни хиргойи қилардик, кейин шахматни билганлар дона суришарди, қолганлар пул тикмасдан, тўграммон ёки мева қоқига ошиқ отардик.

Бойваччалар кўпинча бизни йўлда пойлаб туришарди, улар билан охирги тишимиз қолгунча гажишардик. Оқбилақлар ўзи йўлига, таассуфки китоб кўрмаган батракваччалар ҳам улар тарафда туриб бизга мушт отганда жиғ-бийронимиз чиқарди. «Суф санларга, каллаварамлар, — деб қичқирардик уларга, — контурларга сотилганинг учун эртага ячейкага опкелиб шунақанги боплайликки, токи опаларингни очиққа чиқарадурган бўлинглар».

Ман пакана бўлсам ҳам жуда хунук уришардим. Бир куни Ёдгорбой деганнинг кешжа ўғлига такапўрма қилиб калла қўйган эканман, кўзи тепага битиб, оғзидан оқ кўпик келди. Шунда Урайим-закўн елкамга уриб: «Қойилман Аспанчик, сани бемалал камсамўлга қабул қилиш мумкин», деб юборди.

Ҳа, мани албатта камсамўлга олишарди, иш яхши томонга юриб турган вақтда ман гўсхўр қандайдир чайқовчига ўзим билмаган ҳолда ёрдам бериб қўйиб обрўйимни ошқовоқ қилдим. Лодон эканман, ўшанда хушёр иш кўриб, камсамўлга текис ўрнашиб олганимда, ҳозир бозорма-бозор бўғриқиб юрмай, камида «Ўзбекбирлашув»нинг биронта идорачасини тебратиб турган бўлардим...

Аптабияграпияни тўхтатиб, асл муддаога ўтайин. Шу десанг, Жумавой ука, равотнинг ёнига битта хуж-

рача куришга киришиб, пойдеворига минг дона куйдилган гишт босиб кўйдим. Камхаржу ёлғизкўл бўлганим учун қурилиш шу жойга келганда таққа тўхтаб қолди. Агар малол келмаса, қишлоқдан чиққан дастлабки актиплардан эканимни ҳисобга олиб, камсамўлча шанбалик йўли билан манга беш мингтагина гувалак ётқизиб берсанглар. Баҳонада ҳашарчи камсамўлларга марҳум Урайим-зақўн ҳақидаги хотираларимдан гапириб, уларнинг кўзини мошдек очиб кўйган бўлардим.

Сандан ёрдам кутиб: собиқ ёш актип

Асиан-шапка.

15 апрел.

ШУВИТЮЗ УЛФАТ ЁКИ УЧИНЧИ АРИЗА

Маҳалламизнинг обрўли оқсоқоли Сулаймон полвонга шу маҳалланинг собиқ чойхоначиси Асиан-самовардан

АРИЙЗАНОМА

Гузардаги чойхона эсингдами? Беданаларни осмачироққа тоблаб, тонг оттирардик. Жанг кўрган «полвонча»ларнинг тўрқовоғига садаф қадатиб, сувдонига дўдана осиб кўярдик.

Ҳай-ҳай-ҳай! Бедана уриштиришда санга тенг келадургон жиррақини учратмаганман, ютсанг — ютганинг, иш чаппа кетаётганини пайқасанг, қилдан қийиқ топиб тўпалон чиқарардинг. Ертегирмондаги катта олатасирда бир номард кўзингга бигиз санчиб, истарангга путур етказганидан ҳали-ҳали ачиниб юраман. Хотининг ҳам ўшандан кейин сандан кўнгилсиз бўлиб кетиб қолувди. Бунинг устига манам учинчи хотинимни талоқ кўйиб, праствўй-халастўй юрардим. Чойхона бизга ҳам рўзғор, ҳам хотин бўп қолувди. Э, садағаси кетай, деб кўяман баъзида, ўша кунларам бир давр экан — кунда беданавозлик, кунда ошхўрлик...

Ҳай дариг, кейинчалик ўртамизга ола ит оралади. Эркакчасига айтадургон бўлсам, ошначиликнинг бузилишига кўпроқ ўзим айбдорман. Сан ғарибга вафо қилмаган ўша юзсиз хотинга уйланиб нима қилардим

мен аҳмоқ? Ўзинг биласан, бу дардисар, ҳам аввал-гиларида беш баттар чиқди. Ҳалиям аҳвол шу — тиши тўкилсаям, тили тийилмайди. Тўрқовоққа сопқўйсанг, манаман деган «тезотар» ингни қочиради, хумпар. Шундан зап қутулиб кетгансан-да, ошна.

Омадинг бор экан, кам бўлмадинг. Фаргона канолини кавлашда қаёқданам назарга тушиб, кўп ўтмай, калхўзга бургадур бўлкетдинг. Пилонинг тўлаворди, сан семиравординг — ошхўрликда ёпилмаган қовурғаларинг бургадурликда ёпилди. Номингни газеталарда кўриб қолсам бағоят қувонардим, бир йўла сура-тингниям қўшиб ёпиштиришмаганидан афсусланардим. Кейин ўйлаб кўриб, суратга тушишдан ўзинг ийманган бўлсанг керак деб тахмин қилдим. Тўғри-да, бир кўзинг ожизлигини эл-юртга ошкор қилиб жинни бўлсанми?

Одамларга аралашиб маъқул иш қилган экансан, калхўз битта сигир етаклатиб сани пенсияга узатди. Мана, охири тўйида беш пуд гуруч дамланадургон каттакон бир маҳаллага оқсоқол бўлиб ўтирибсан. Тутун чиққан жой борки, санга атаб алоҳида тугун тугиб қўйилади. Хайрият дейиш керак, маҳалладагилар инсофли, устингдан ёзадургон одам йўқ...

Эски қайсарлигинг кўзиб, «хўш, мақсадинг нима ўзи», деб сўраб қолишинг мумкин. Мақсадимни энди айтаман.

Шу десанг, равотнинг ёнига меҳмону мусофирларнинг ҳожатини чиқарадургон бир ҳужра куришни кўпдан ният қилиб юардим. Илло вақти-соати келиб, шу иншоотнинг пойдеворига минг дона куйдирилган гишт бостириб, беш мингта гувалак юмалаттириб қўйдим. Ёлғизқўллик қурсин, буёғига анчайин қийна-либ қолдим.

Дўстим Сулаймонжон, агар малол келмаса, уаунҳовуз атрофида беҳуда савлат тўкиб турган мирзатераклардан бир нечасини худо йўлига кестириб берсанг. Бу — биринчиси. Иккинчи ўриндаги илтимосим шуки, уста Абдуқаҳҳорни савоб ишга сафарбар этиб, ҳужранинг ёғоч-чўпини тиклатгач, эски қадрдонлик ҳурмати девор ҳашарига ўзинг бош-қош бўлмасанг, маҳаллада мани юз қилиб ҳовлимга қадам босадургон банда йўқ. Баҳонада бу анжумандан фойдаланиб, ҳашарга келган ёш-ялангларга сан забардастнинг

калхўз тузишдаги майда-чуйда хизматларингни
бўяб-бўрттириб гапириб берган бўлардим.

Сандан ёрдам кутиб: собиқ жонажон улфатинг
Аспан-самовар.

19 май.

ШОВВОЗ ИЗВОШЧИ ЁКИ ТЎРТТИНЧИ АРИЗА

*Қишлоқ ижроқўмининг раисаси ўртоқ Почча-
евага шу маҳкаманинг собиқ ходими Аспан-из-
вошдан*

АРИЙЗАНОМА

Мугузинг қайилгур Адовлип Гитлер қизил Масков-
га лашкар тортмасдан бурун ҳозир сан бошқариб тур-
ган ана шу маҳкамада салкам уч йил извош минганман.
Буни сан билмайсан, раҳматли отанг биларди буни.
У киши ўша пайтларда идорамиз яқинидаги мисгарлик
дўконида тирикчилик қиларди. Гоҳида унга извошимни
юндириб, мўмай чойчақа берардим, шунда у «санга
мандан қайтмаса, болаларимдан қайтсин», деб дуо
қиларди. Фаришталар омин деган экан, мана энди санга
ишим тушди.

У вақтларда извош миниш ҳозир шопирлик қилиш-
дан ўн чандон оғир, юз чандон масъулиятли эди. Энди
ҳамма йўллар асфал, мошинага ёғни қуйиб, исқўриси-
ни тўғри урсанг, айтган жойингга ғувиллатиб элтиб
қўяди. Ман извош миниб итнинг кунини кўрмадим,
мундоғроқ бўлдим. Байталлар қари, ем-хашак танқис.
Бунинг устига, Маҳрамбойваччадан тортиб олингандан
кейин яна ўттиз ташкилотнинг дарвозасини кўрган
манжалақи извош кунда бир ишқал чиқариб туради
дегин. Отбоқарам, извошчиям, слейсариям ўзим.

Бир куни десанг, қизим, райондан трактўрларнинг
катта хўжайини кепқолди. Мошинасидан тушди-ю, ке-
линаянгга бор, деб шопирини изига қайтарди. Бошида
тўнғизтери шапка, қўлтигида лўлаболишдек папка,
белида наганбоп тасма, оёғида кавалериска хиром. Раи-
симиз тиззалагудек аҳволда бориб қўш қўлини узатган
эди, у бурун жийирганича кўрсаткич бармоғини чўзди.
Бошқалар-ку, атрофда эмаклаб юришибди.

Ана шундай мартабали одам ҳам ман рўлавоӣ бўлган извошга чиқиб ўтирди. Ёнида раисимиз. Улардан буйруқ олиб, байталлар бошини «Байналминал» калхўзига бурдим. Ўша даврдаги йўллар яёв юрганниям ичак-чавоғини аралаштирадургон аҳволда эди. Қирчиндаги туяўрқач йўлдан лўки-лўк бораётганимизда извош хунасанинг орқа гилдираги чиқиб кетса бўлади-ми. Ана томоша-ю, мана томоша. Аввал меҳмон ағдарилди, кейин хўжайиним. Ҳайриятки, раисимиз ўша кун ичмаган экан, хушёрлик қилиб, вақтида бошлиқнинг тагига кириб олди.

Қарасам иш чатоқ. Бошимни суянчиққа уриб қонатдиму, чала-ўлик одамдай миқ этмай ётавердим. Раис ўрнидан туриб, бурнидан лой қоқди. Катта хўжайин гандираклаганича келиб, ерда ётган гилдиракни тепди, «хе болонингга фалоним», деб сасиб қўйди. Бир кўзимни қия очиб барини кўриб турган бўлсам ҳам, ўша сулайганича миқ этмадим. Шунақа қилмасам бўлмасди, замон нозик эди. Бошлиқлар истаса, янгироқ дўппи кийганиям қулоқ деб сургун қилворишарди...

У даврдаги гапларни гапиравурсанг, жабру жафонинг поёни йўқ. Ҳартугур мақсадга ўтайлик, қизим. Қариганда бошпанага зориқиб, равотнинг шундоққина ёнига тўққиз тўсинли бир хужрача қурган эдим. Пойдеворига минг дона куйдирилган ғишт босиб, синчига тўрт арава ёғоч, деворларига беш мингта гуналак харжладим. Ёлғизқўллик қурсин, томни ёпишга келганда ҳамёним бужмайиб қолди. Агар малол келмаса, оғир замонларда ижроқўм юмушларига камарбаста турганимни ҳисобга олиб, томимни истандартнўй тунука билан ёпиб берсанг. Баҳонада том ёпадургон усталарга ҳукуматимизнинг меҳнаткашларга қилаётган одамгарчиликлари ҳақида гапириб, уларни сиёсий томондан анчайин пухталаб қўйган бўлардим.

Сандан ёрдам кутиб: ижроқўмнинг собиқ ходими Аспан-извош.

28 иййун.

ҚИЗИЛҰРДАДА ЯРАЛАНГАН АСКАР ЕКИ БЕШИНЧИ АРИЗА

*Район ваянкаматининг каттакони патпалқўм-
ник Назарипга собиқ прантовой саллот Аспан-
ярдордан*

АРИЙЗАНОМА

Издравия жилаю, таварриш камандир! Мани тани-
масалар таниб қўйсинлар — собиқ прантовой саллот,
ҳозир маҳаллада ўзига яраша обрў орттирган бир граж-
дон ўзларига хат жўнатиб турибди.

Ман десангиз уруш бошланган дастлабки кунлар-
даёқ ижроқўмдаги ишимдан тезда бўшаб олиб, қачон
армияга чақиришаркин деб жоним ҳалак кутиб юрдим.
Ҳар куни пўштачининг ёқасини гижимлайманки, ман-
га повуска борми, деб. Ахийри қаторга қўшишмагани-
дан, қаттиқ ўпкалаб, саёҳат қилмасам бўғилиб ўла-
дурган даражага етдим. Кейин билсам, уйдан чиқиб-
ман-у, орқамдан повуска келиб ман гўсхўрни доғда
қолдирибди.

Саёҳат — ўз йўлига. Очдан ўлмаслик учун
йўл-йўлакай мардикорчилик қилишгайм тўғри келди.
Шу тариқа йиллар ўтганини билмай қолибман. Бир
куни мани Марғилонда тутиб олишиб, сан дизертурсан
дейишса бўладими? Ким дизертур, деб улардан баланд
сапчиган бўлдим. Сан қўлимга аптамат бер-чи, ман
ўша пашистни нима қиларкинман, дедим. Қани кўра-
миз-да, дейишиб аккашни урушга жўнатишди.

Вағўнда кетяпману бировнинг қовунпоясига қапа-
тиккан душмонни ўйлаб зардам қайнайди денг. Отанг-
дан қолган ўрмонингда қўзиқоринингни йиғиб юра-
вермайсанми, зоти паст, деб куюнаман. Тўғри-да, тили
бошқа юрда пошшо бўлганингдайм, бари бир силқин-
дилигингча қолаверасан.

Ман аламзада қачон пронтга бориб бўмбабоз само-
лёт минаркинман деб вағўннинг томида бетоқат бо-
ряпганимда хачирдан тараган паравўзимиз Қизилўрда-
да таққа тўхтаганича туриб қолди. Бир темирйўлчи
мастравойдан: «Што такўй, вей?» деб сўрадим. Мastra-
вой илжайиб қўйиб, «твой уже апаздал», деб ўтиб
кетди.

Қаранги, краснўй армия биз кетаётганимиздан бе-

хабар яна қаттиқ урушга кириб, Гирмоннинг пойтахти-ни қўққисдан олиб қўйибди. Душмонга осмондан бўмба ташлаш ман шўрликка насиб бўлмади.

Иккинчи томондан, саллотларимиз урушда ютганидан суюндим. Қопчикдаги ёнғоқларимни вокзалдаги мусофирларга арзонроқ тарқатворақолай деб вағўннинг тоmidан сакраганимни биламан, июшилишда истрелканинг устига тушиб, оёқни тарашаёриш қилдим. Ҳушимга келиб қарасам, атрофим тўла дўхтир.

Хулласи калом, Адовлип Гитлернинг аҳмоқлиги туфайли соппа-соғ оёғим уч жойидан дарз кетиб, иккинчи грубий инвалит бўлиб қолдим. Аммо бекор ётгим келмай, мана неча йилдирки, бозор-учарларга жамоатчилик асосида аралашиб, совет меҳнаткашларининг ҳожатини чиқариб юрибман...

Майли, муддаога ўтайлик. Ман нотавон равотнинг шундоққина ёнига тўққиз тўсинли ҳужра солиб, томига истандартнўй тунука босган эдим. Ҳужранинг олд томони очиқ, атрофида дераза йўқлиги туфайли баайни гаражга ўхшаб қолди. Агар малол келмаса, ҳукуматнинг бус-бутунлиги йўлида чап оёғимни пачоқлаганимни ҳисобга олиб, ман ватанпарварга битта «Запарожиз» деган лўккавой мошинани раҳматнома қилиб беришингизни сўрайман. Баҳонада ана шу мошина билан бошқа районлардаги бозорларгаям етиб бориб, давлатимизнинг пронтавойларга кўрсатаётган катта ғамхўрликлари тўғрисида даллолу харидорларга гапириб берган бўлардим.

Сиздан ёрдам кутиб: собиқ пронтавой саллот
Аспан-ярадор.
4 август.

РАЙСОБЕСГА ПЎПИСА ЁКИ ОЛТИНЧИ АРИЗА

*Райсабзининг бошлиғи Алайдин Салайдинни-
га ҳукумат учун катта хизматлар қилқўйган Ас-
пан-ветерондан*

АРИЙЗАНОМА

Ман ким — қишлоқда биринчи кашшоф, биринчи камсамўл бўлиб юриб, кейинчалик «Қизил чойхона»га мудирлик қилиб, ундан сўгин қишлоқ ижрокўмига

масъул ишга ўтиб, охири Гирмон уришидан фахрий чўлоқ бўлиб қайтган юртпарвар инсондурман.

Замон ўзгариб, домлалар қўлига гаврон олмайдургон бўлгандан кейин ҳам талай батракваччалар мактабга боришдан безиллаб юраверди, Шўрога зеҳни ўткир, китоб кўрган кадрлар зарурлигини қишлоқда биринчи бўлиб ман тушундим. Кўйлагим йўқлигини баҳона қилиб ўтирмай, эгнимга ўз ихтиёрим билан қоп кийиб ўқишга қатнай бошладим, кашшоф бўлдим. Ана ундан сўгин бошқа болалар мандан ўрнак олишди.

Ман камсамўл бўлган пайтларимдаям давр бежо эди, иштонбогингни попуги қизгишроқ бўлса, сани болшибекка чиқариб уйингга ўт қўядургонлар топиларди. Кўйнидаги носқовоқни юрак дегучилар ўзинча ёўдайиб юраверсин, гапни мандан эшит, ука: мана санларга културной ревалутея дедим-у қишлоқда биринчи бўлиб шанка кийдим. Энди бошга тушган кўргилардан сўрасанг, онам оқ қилмадию мундоғроқ бўлди, Идрис қори каминангни нималар деб сўкканини очик ёзадургон бўлсам, уятдан қоғоз қизаради.

«Қизил чойхона»га мудирлик қилган вақтимда давлатга янада кўп фойдам тегди. Орқамиздан ола боқиб, пинҳон жағ силаб юрган контурлар ҳалиям топилиб туришига қарамай, ман Маркс бобойнинг журнолдан қирқилган суратини чойхонанинг тўрисиغا илиб қўйишдан кўрқмадим. Бундан ташқари ҳар хил газеталарни хонтахталарга ёйиб, ташвиқот ишларини олтирдим.

Кейинчалик мани қишлоқ ижроқўмига масъул ишга ўтказишди. Ироқўм раиси иккаламиз извошга чиқиб олиб, кечани кеча, кундузни кундуз демай калхўзма-калхўз изгиб юрардик. Пахтани ўтга бостирган ялқовлар билан ўша жойнинг ўзида ёқалашиб қолардик. Чунончи, бундайларга хайфсан бериш учун мажлис қақриб ўтиришга вақтимиз йўқ эди.

Тобора обрўйим ортиб бораётган бир пайтда Гирмон пашистларининг лашқари карнай-сурнай билан устимизга ёпирилиб келаётганини эшитиб, уларни бағоят ёмон кўриб қолдим. Белни қирқ жойдан тугиб, ишимдан шартта жавоб олдим. Э пашист, санки ўзинг ёмонликни бошлабсан, энди мандан хафа бўлма, деб дабраволиска бўлиб урушга кетдим. Оёгим синсаям юрагим бутун қолиб, енгилмасдан қайтдим.

Сан нимани кўрибсан, ука? Омадинг бор экан, яхши

замонда туғилиб, бахмал кўрпада катта бўлдинг. Мактабдаям, институтдаям сани текин ўқитиб, тагингга пуржинали курси бериб қўйган экан, давлатимизга раҳмат дегин. Ана шундай одамшинаванда давлатни куришга жонини тикканлардан биттаси ман бўламан...

Муддаога ўтадургон бўлсак, кўриб турганингдек эл-юртга кўп Фидойиликлар қилган рустамзодаларданман. Йўқса, манга бепилска гараж қуришиб, бунинг устига гойибдан «Запарожиз» мошинасини бериб қўйишмасди. Сан ана шуларни ҳисобга олиб, манга бериладургон пенсияни ошириш чорасини кўр. Ҳозирча область аҳамиятига молик деб расмийлаштирсанг ҳам майли, республиканикини кейинроқ гаплашамиз.

Сандан ўн кун ичида жавоб олмасам, устингдан тепароққа ёзишга тўғри келади. Пухта ўйлаб ол, ука.

Сандан жавоб кутиб: ҳукумат учун
катта хизматлар қип қўйган Аспан-ветерон.

*30 декабур.
1977 — 1979.*

МУНДАРИЖА

ДАРДИНГНИ СТАДИОНДА АЙТ

Маданий зўравонлик	6
Минг сўмлик пўстак	9
XX аср талончилиги	12
Дардингни стадионда айт	15
Нишон буқоқ ва ритмик гимнастика	17
Ошқовоқсиз сатира	19
Ресторанда танишганлар	21
Шумқадам	22
Қайдасан, милиция?	24
Тутунфуруш	25
Унинг қувончи — менинг севинчим	27
Ола-була шарф	28
Шунисини танласаммикан?	31
Қийгиракнинг шамоли	31
Совиган кўнгил	33
Тўнни тескари кийиш	34
Қасофати темиртак	36
Шубҳа	40
Импортний йигит	41
Зиёдотирдан бошқаси топилади	43
Меъга тил ўргатмоқчи бўлишгани	43
Қишлоқи	46
Ерликлар	47
Даволаиш	49
Шомурод ҳасиб фурушнинг футболга боргани	49
Байрам интервьюси	52
ТошвойТАГ	55
Одамгарчилик	57
Пўлисаннинг оғирлиги қанча	58
Чашмадром	60
Чакалазор афсонаси	61
Пойгакдагилар	63
Ўшанинг эримикан?	64
Уста Гулматнинг жумбоги	65
Меросхўр	68
Қувиш	71
Мақоласиз сарлавҳа	72
Бш адабиётшуноснинг Мирзақанд найнов билан суҳбати	74
Эҳ, лаънати омбор	76
Кўргазмали ташвиқот	78
Тўғон Такаевнинг қошиқбоаз	78
Ашур билан Мадийр	81
Кемага тушганининг жони бир	85
Ҳалокатдан асровчилар	85
Сўлим хиёбонда	88
«Хемма Малина»	89
Бақаларнинг нияти бузуқ	95
Робинзон Крузо ким?	96
Хизматчиликда, хиёматчилик	98

Эх, шўрлик эркаклар!	99
Антиқа аризалар	100
«Шоввоз спортчи»лар ҳаётидан	102
Аёллар ва хаёллар	104

АДАБИЙ ШЕРКАТ

Кооператив шеър	106
Кооператив шеърхонанинг кирим-чиқим дафтаридан	112
Бу оламда ҳамма қизиқчи	

Олтиариқ хангомалари	122
ҚАНДИНГНИ УР, МИРЗАҚАНД!	

Сотти сятанг ҳаётидан	169
Мирақанд найновнинг ҳасратлари	182
Асқан Аттюрнинг аризалари	194

Адабий-бадиий нашр
Литературно-художественное издание

На узбекском языке

Анвар Абиджан

ЗЕМЛЯНЕ

Юмористические рассказы

Муҳаррир АСАД ДИЛМУРОД
Мусаввир А. ҒУЛОМОВ
Техн. муҳаррир Ж. НОДИРОВА
Мусаҳҳиҳ С САЙДАЛИМОВ

ИБ № 2697

Босмахонага берилди 25.12.89. Босишга руҳсат этилди 04.05.90. Р — 07760. Формати 84×108¹/₃₂. 2-босма қоғазга «Обыкновенная» гарнитурада офсет босма усулида босилди. Босма э. 6,5. Шартли босма листи 10,92. Нашр листи 10,08. Шартли ир.-отт. 11,76. Тиражи 30000. Ҳужуртга 2404. Шартнома 124—88. Баҳоси 65 т.

Ўзбекистон ЛКСМ Марказий Комитети «Еш гвардия» нашриёти
Тошкент, 700113, 8-маҳалла. Катортел кўчаси, 60.

Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети нашриётининг Меҳнат
Кизил Байроқ ордени босмахонаси, Тошкент «Правда» газетаси, 41